T.C.

HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSAT TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

DAVRANIŞSAL İKTİSAT BAĞLAMINDA GELİŞMİŞLİK VE MUTLULUK İLİŞKİSİ: ABD ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

GÜLAY MERCAN

GAZİANTEP-2022

T.C.

HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

DAVRANIŞSAL İKTİSAT BAĞLAMINDA GELİŞMİŞLİK VE MUTLULUK İLİŞKİSİ: ABD ÖRNEĞİ

HAZIRLAYAN

GÜLAY MERCAN

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞR. ÜYESİ YILDIZ ÖZKÖK

GAZİANTEP-2022

KABUL VE ONAY

İktisat Anabilim Dalı **İktisat** Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi **Gülay MERCAN** tarafından hazırlanan **"Davranışsal İktisat Bağlamında Gelişmişlik ve Mutluluk İlişkisi: ABD Örneği"** başlıklı tez, **……/……/…….** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucu **başarılı** bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Görevi	**Unvanı, Adı ve Soyadı**	**İmzası:**
	Kurumu/Üniversitesi	
Tez Danışmanı		
Jüri Başkanı		
Jüri Üyesi		

Bu tez Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen yukarıdaki jüri üyeleri tarafından uygun görülmüş ve Enstitü Yönetim Kurulu kararı ile onaylanmıştır.

.....

Enstitü Müdürü

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "**Davranışsal İktisat Bağlamında Gelişmişlik ve Mutluluk İlişkisi: ABD Örneği**" başlıklı çalışmanın tarafımca, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve onurumla doğrularım.

…../…../2022

Gülay MERCAN

ÖNSÖZ

Hazırlanan bu tezde konu seçiminden başlayarak tezin en ince ayrıntısına kadar ilgilenen ve değerli vaktini ayıran, bu sürecin her aşamasında desteğini ve sabrını esirgemeyen kıymetli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Yıldız ÖZKÖK'e, sürecin başından itibaren destekleyerek kıymetli bilgilerini paylaşan Doç. Dr. İbrahim ÇÜTCÜ hocama, destekleriyle yol gösteren ve zaman yönetimi konusunda esneklik sağlayan Mahir ÇENGEL başta olmak üzere tüm çalışma arkadaşlarıma, beni bu günlere getiren ver her zaman yanımda olup arkamda duran annem Dilek MERCAN ve babam Mustafa MERCAN'a, varlıklarıyla destek olan kardeşlerime ve süreç boyunca beni destekleyen tüm arkadaşlarıma sonsuz teşekkür ediyorum.

Gaziantep, 2022 **Gülay MERCAN**

ÖZET

Neoklasik iktisatçılar, bir bireyin mal ve hizmetlerden elde ettiği faydayı, aldığı kararlar sonucu ortaya koyduğu tercihlerden ve davranışından çıkarmıştır. Bu yaklaşım, bireysel fayda veya refahın, bireyin tercihlerinin ne ölçüde yerine getirildiği temeline dayanmaktadır. Bireylerin rasyonel, tam bilgiye sahip oldukları ve faydayı en üst düzeye çıkarmaya çalıştıkları varsayımı ile yaptıkları seçimler, tanım gereği beklenen faydayı en üst düzeye çıkaran seçimlerdir. Bununla birlikte, ekonomistler ve psikologlar, tercihlerin genellikle seçimlerin sonuçlarıyla ilişkili refahın çok iyi bir yol gösterici olmadığına ve fayda hakkında düşünmenin ve faydayı ölçmenin alternatif yollarına yönelmiştir. Bireylerin sınırlı rasyonel olduğu görüşü bireylerin karar ve tercihlerinde tam bilgiye sahip olmadıklarını ve sosyal, duygusal ve zihinsel faktörlerin de etkili olduğunu ileriye süren davranışsal iktisat yaklaşımı ile açıklanmaktadır.

Bu çalışmada, toplumsal fayda ve bireysel iyi oluş belirleyicileri olarak gelişmişlik seviyesi olarak kabul edilen bazı makroekonomik göstergeler ile mutluluk arasındaki ilişkiyi davranışsal iktisat bağlamında ele alınmaktadır. Çalışmada ele alınan ABD örneği 1970-2020 yılları arasını kapsamaktadır. Gelişmişlik göstergesi olan kişi başına düşen GSYİH, işsizlik oranı ve gelir dağılımı ölçümünde kullanılan Gini kat sayısı ile mutluluk endeksi ilişkisi analiz edilmiştir. Ekonometrik analizle önce değişkenlerin durağanlığını belirlemek için Lee-Strazicich birim kök testi kullanılmıştır. Eş bütünleşme ilişkisini belirlemek için Hatemi-J Eş bütünleşme testi kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini belirlemek için Hatemi-JBootstrap analizi kullanılmıştır.

Analiz bulgularına göre, değişkenlerin farkı alınarak durağan hale getirilmiş ve değişkenler arasında uzun dönem eş bütünleşme ilişkisi olduğu saptanmıştır. Hatemi-J Bootstrap nedensellik analizine göre değişkenler arasında nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Ancak zamana göre nedensellik analizi sonucunda değişkenler arası nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Mutluluk ve makroekonomik değişkenler arasında dönemsel olarak nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelime: Davranışsal İktisat, Mutluluk, GSYİH, İşsizlik Oranı, Gini Katsayısı

ABSTRACT

Neoclassical economists have subtracted the benefit of an individual's goods and services from his preferences and behavior as a result of his decisions.This approach is based on the extent to which individual benefit or well-being meets the individual's preferences.The choices that individuals make with the assumption that they have rational, complete information and try to maximize the benefit are the choices that maximize the expected benefit by definition. Economists and psychologists, however, have turned to the fact that preferences are often not a very good guide to the well-being associated with the results of choices, and to alternative ways of thinking about the benefit and measuring the benefit. The opinion that individuals are limited rational is explained by the behavioral economy approach, which suggests that individuals do not have full knowledge of their decisions and preferences and that social, emotional and mental factors are also effective.

In this study, the relationship between some macroeconomic indicators considered as the level of development as social benefit and individual well-being determinants and happiness is discussed in the context of behavioral economics. The US example discussed in the study covers the years 1970-2020. The relationship between the per capita GDP, unemployment rate and the Gini coefficient used in the measurement of income distribution and the happiness index, which is an indicator of development, was analyzed. Firstly, Lee-Strazicich unit root test was used to determine the stationarity of the variables with econometric analysis. Hatami-J Cointegration test was used to determine the cointegration relationship. Hatemi-J Bootstrap analysis was used to determine the causality relationship between the variables.

According to the analysis findings, the variables were made stationary by taking the difference and it was determined that there was a long-term cointegration relationship between the variables. According to the Khatami-J Bootstrap causality analysis, no causality relationship was found between the variables. However, as a result of the causality analysis according to time, the causality relationship between the variables was determined. It was concluded that there is a causal relationship between happiness and macroeconomic variables periodically.

Keyword: Behavioral Economy, Happiness, GDP, Unemployment Rate, Gini İndex

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... **İ**

ÖZET ..... **İİ**

ABSTRACT ..... **İİİ**

İÇİNDEKİLER ..... **İV**

TABLOLAR LİSTESİ ..... **Vİİ**

ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **Vİİİ**

KISALTMALAR LİSTESİ ..... **İX**

BİRİNCİ BÖLÜM **1**

GİRİŞ **1**

1.1. Araştırmanın Problemi 4

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi 4

1.3. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları 4

1.4. Araştırmanın Hipotezi ve Yöntemi 5

1.5. Araştırmanın Varsayımları 5

İKİNCİ BÖLÜM **6**

TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE **6**

2.1. Davranışsal İktisat 6

2.1.1. Davranışsal İktisadın Tanımı 6

2.1.2. İktisat ve Psikoloji İlişkisi 7

2.1.2.1. Klasik İktisat ve Psikoloji İlişkisi 9

2.1.2.2. Erken Dönem NeoKlasik İktisat ve Psikoloji İlişkisi 10

2.1.3. Davranışsal İktisadın Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Gelişimi 15

2.1.3.1. Erken Dönem Davranışsal İktisat 15

2.1.3.2. Yakın Dönem Davranışsal İktisat 18

2.2. Mutluluk 21
2.2.1. Mutluluk Kavramı 21
2.2.1.1. Öznel İyi Oluş 25
2.2.1.2. Yaşam Memnuniyeti 25
2.2.1.3. Yaşam Doyumu 27
2.2.1.4. Refah 27
2.2.2. Mutluluğun Ölçüm Yöntemleri 28
2.2.2.1. Oxford Mutluluk Ölçeği (Oxford Happiness Questionnaire) 31
2.2.2.2. Cantril Merdiveni Ölçeği (Cantril Ladder) 31
2.2.2.3. Eurobarometer Araştırması (Eurobarometer Survey) 32
2.2.2.4. OECD Daha İyi Yaşam Endeksi (OECD Better Life Index) 32
2.2.2.5. Dünya Değerler Araştırması (World Values Survey, WVS) 32
2.2.2.6. Mutlu Gezegen Endeksi (Happy Planet Index) 33
2.2.2.7. Gayrisafi Milli Mutluluk Endeksi (Gross Happiness Index) 34
2.2.2.8. Dünya Mutluluk Veritabanı (World Database of Happiness) 36
2.2.2.9. TÜİK Yaşam Memnuniyeti Araştırması 37

2.3. Mutluluk ve Ekonomi İlişkisi 39
2.3.1. Mutluluğu Etkileyen Ekonomik Faktörler 41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 49

YÖNTEM 49

3.1. Araştırmanın Yöntemi 49

3.2. Literatür 49

3.3. Ekonometrik Yöntem ve Metodoloji 60
3.3.1. Veri Seti ve Model 61
3.3.2. Birim Kök Testi 62
3.3.2.1. Lee-Strazicich Birim Kök Testi 63
3.3.3. Eş Bütünleşme Testi 65
3.3.3.1. Hatemi –J Eş Bütünleşme Testi 65
3.3.4. Nedensellik Testleri 66
3.3.4.1. Hacker-Hatemi-J Bootstrap Nedensellik Testi 66
3.3.4.2. Zamanla Değişen Nedensellik Testi 67

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 69

BULGULAR VE YORUM 69

4.1. Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler 70

4.2. Birim Kök Testi Sonuçları 72
4.2.1. Lee-Starizicih Birim Kök Testi Sonuçları 72

4.3. Eş Bütünleşme Testi Sonuçları 74
4.3.1. Hatemi-J Eş bütünleşme Testi Sonuçları 74

4.4. Nedensellik Testi Sonuçları 77
4.4.1. Hacker- Hatemi-J Bootstrap Nedensellik Analizi Sonuçları 77
4.4.2. Zamanla Değişen Nedensellik Analizi Sonuçları 77

BEŞİNCİ BÖLÜM 85

SONUÇ VE ÖNERİLER 85

KAYNAKÇA 90

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1:Gayrisafi Milli Mutluluk Endeksi Göstergeleri..... 35

Tablo 2: Yabancı Literatür Tablosu..... 49

Tablo 3: Yerli Literatür Tablosu..... 56

Tablo 4: Değişkenler ve Kaynakları 62

Tablo 5: Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler 71

Tablo 6: Lee-Strazicich Birim Kök Test Sonuçları 72

Tablo 7: Hatemi-J Eş bütünleşme Testi Sonuçları (Sabitli Model) –Model 1(C) 74

Tablo 8: Hatemi-J Eş bütünleşme Testi Sonuçları (Sabitli –Trendde Model) - 75

Tablo 9: Hatemi-J Eş bütünleşme Testi Sonuçları (Sabitli –Eğimde Model) – Model 3 (C/S) 75

Tablo 10: Hacker-Hatemi-J Bootstrap Nedensellik Testi..... 77

Tablo 11: Mutluluk Endeksiden GSYİH'a Doğru Nedensellik İlişkisinin Olduğu Yıllar..... 78

Tablo 12: GSYİH'den Mutluluk Endeksine Doğru Nedensellik İlişkisinin Olduğu Yıllar..... 79

Tablo 13: Mutluluk Endeksinden İşsizlik'e Doğru Nedensellik İlişkisinin Olduğu Yıllar..... 80

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1900-2010 Yılları Arası Mutluluk Çalışmalarındaki Artış 24

Şekil 2. Gayrisafi Milli Mutluluk Endeksinde Her Bir Alanın Katkısı 34

Şekil 3. Genel Mutluluk Düzeyi (%), 2003-2021 38

Şekil 4. Cinsiyete göre mutlu olduğunu beyan edenlerin oranı (%), 2003-2021 38

Şekil 5: Kişi Başına Düşen Gelir ve Mutluluk Arasındaki İlişki 43

Şekil 6. Değişkenlerin Grafiksel Analizi 69

Şekil 7. MUT-LNGDP Nedensellik Analizi Grafiği 78

Şekil 8. LNGDP-MUT Nedensellik Analizi Grafiği 79

Şekil 9. MUT-İŞS Nedensellik Analizi Grafiği 80

Şekil 10. İŞS-MUT Nedensellik Analizi Grafiği 81

Şekil 11. MUT-GİNİ Kat Sayısı Nedensellik Analizi Grafiği 82

Şekil 12. GİNİ-MUT Nedensellik Analizi Grafiği 83

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

AB : Avrupa Birliği

GSMM : Gayri Safi Milli Mutluluk

GSYİH : Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

OECD : İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı

OMÖ : Oxford Mutluluk Ölçeği

TDK : Türk Dil Kurumu

TUİK : Türkiye İstatistik Kurumu

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Ekonomi tarihine bakıldığında psikoloji ve ekonomi arasındaki ilişki dönemler boyunca tartışmalı bir konu olarak ele alınmıştır. Ekonominin kurucu babalarından olarak bilinen Adam Smith de dahil olmak üzere birçok ekonomist, insan deneyiminin ve ekonomik davranışının psikolojik özellikleri üzerine detaylı ve kapsamlı bir şekilde çalışmalar yaparken daha sonra ekonomistler psikolojik varsayımları ekonomik analizlerden uzaklaştırmaya çalışmışlardır. Ana akım çalışmalarında ekonomi teorisini bireylerin tercih ve kararlarında rasyonel olduğu ilkesine dayandırarak ekonomi ve psikolojiyi birbirinden uzaklaştırmışlardır. Böylelikle, 1980'lere kadar iktisatçılar bireylerin ekonomik davranış ve kararlarını duygusal, ahlaki ve psikolojik olmanın ötesinde mantıksal düşünceyi ifade eden rasyonalite ilkesi etrafında ele almışlardır. Ekonomi teorisi neredeyse tüm ana gelişme hatları rasyonalite temelli modellerin kapsamını ve gücünü genişletmeyi amaçlamıştır. Bireylerin değişen çevrede karar verme süreçlerini açıklamada rasyonalitenin kısıtlı kaldığı ve psikolojinin alt bir dalı olan bilişsel psikoloji ile daha anlamlı ve gerçekçi bir şekilde açıklamaya çalışan ekonomistler ortaya çıkmıştır. Bu ekonomistler ekonomik teorileri ve öngörüleri açıklamada psikolojinin teorik ve metodolojik yaklaşımlarından yararlanarak davranışsal ekonominin gelişmesini ve büyümesini sağlamıştır. Davranışsal iktisatçılar, açıklamalarını rasyonalite varsayımı çıkarımının aksine, bireylerin karmaşık olan düşüncelerini, nasıl davrandıkları ve hareket ettikleri hakkındaki ampirik hipotezlerle ve bu hipotezleri deneysel uygulamalara dayandırmaktadır.

Psikolojide bireylerin duygusal durumlarına atıfta bulunan (mutluluk gibi) psikofizik, modern psikolojide doğrudan gözlemlenebilir korelasyonları olmayan ancak açıklayıcı teorilerde yararlı bir ölçüde geçerli kabul edilen standartları içermektedir. İktisatçılar, bireylerin karar alma sürecindeki ekonomik davranışlarını, bireylerin öznel refahı olan mutluluk kavramını maddi kararlar ve rasyonel kararlar açısından geniş bir çerçeveden fayda kavramıyla tanımlayarak mutluluğu parasal bütçe çizgisine uygun olarak açıklamışlardır. Bireylerin rasyonel, tam bilgiye sahip oldukları ve faydayı en üst düzeye çıkarmaya çalıştıkları varsayımı altında bireylerin ekonomik kararlarıyla faydayı en üst düzeye çıkaracak seçimler olduğudur. Bununla birlikte, İktisatçılar ve psikologlar bireylerin tercihlerinin

genellikle seçimlerinin sonuçlarıyla ilişkili olduğu düşünülen refahın belirleyicisi olmadığı ve fayda hakkında yeni düşünme ve ölçme alternatifleri geliştirmişlerdir. Mutluluk kavramı sosyoloji, psikoloji ve felsefe gibi birçok bilim dalının yanı sıra ekonomistlerin de ilgisini çekmiştir. Dolayısıyla iktisatçılar; kişisel, ekonomik ve sosyal faktörlerin bireyin ve toplumun mutluluğu üzerine etkisini çalışmalarında yer vermişlerdir.

Mutluluk, tüm insanlığın ulaşması gereken nihai bir hedef olarak görülmekte ve tanımlanması ve ölçülmesi farklılık göstermektedir. Mutluluğu etkileyen faktörler olarak bireyin sosyo-demografik, yaş, cinsiyet, ırk, inanç, eğitim seviyesi gibi kişisel faktörler dışında dış faktörlerin de etkili olduğu sayılabilir. Mutluluğun ölçümü toplumlar ve ülkeler arasında değişiklik göstermektedir. Çalışmalar da mutluluğun ölçümü olarak ülkelerin gelişmişlik düzeyi olarak makroekonomik göstergeler kullanılmaktadır. Bunlar; kişi başına düşen gelir, GSYİH, işsizlik, enflasyon, Gini kat sayısı ve büyüme gibi değişkenler olup ulusal ve uluslararası politika yapıcıların nihai hedefi olmaktadır. Günümüzde dahil olmak üzere yapılan mutluluk çalışmalarında ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile mutluluk oranının aynı doğrultuda artmadığı yönündedir.

Bu bağlamda yapılan bu çalışma, gelişmiş ülkeler arasında birinci sıralarda yer alan Amerika Birleşik Devleti'nin 1970-2020 yıllarını kapsayan bağımlı değişken olarak mutluluk oranı ile bağımsız değişken olarak gelişmişlik seviyesi olarak gösterilen GSYİH ve gelir eşitsizliği Gini Kat sayısı kontrol değişken olarak da işsizlik oranı ele alınmıştır. Gelişmişlik ile mutluluk arasındaki ilişkiyi davranışsal iktisat bağlamında ele alınması bu tezi literatüre yaptığı katkı açısından özgün kılmaktadır. Değişkenler arasındaki ilişki ekonometrik yöntemlerle analiz edilerek incelenmiştir. Tezin hipotezi olan "*Gelişmişlik düzeyi ile mutluluk arasında uzun dönemli ilişki vardır"* ve buna uygun olarak gelişmişliğin ana göstergelerinden olan değişkenler kullanılmış olup, mutluluk ve makroekonomik değişkenler arasında uzun dönemli ilişki saptanmıştır. Politika yapıcılar tarafından makroekonomik göstergeler ülkelerin gelişmişliğini belirlemede öncelikli değişkenler olup, bu çalışmada elde edilen sonuçlara göre mutlulukla da ilişkili olduğu görülmüştür.

Tez amacına uygun olarak 5 ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; tezin amacı, hipotezi, kapsamı ve sınırlılıkları, uygulama yöntemleri hakkında detaylı bilgi verilmiştir. İkinci bölümde; davranışsal iktisat kavramsal ve teorik olarak ele alınarak açıklanmıştır. İktisat ve psikoloji ilişkisini iktisat dönemlerini kapsayacak şekilde

açıklanmıştır. Bu bölümde, davranışsal İktisadın tarihsel gelişim süreci ve ortaya çıkışı hakkında bilgilere yer verilmiş olup bu alana yapılan katkılar ve çalışmalara da değinilmiştir. Bölümde diğer bir başlık olarak mutluluk kavramının tanımı yapılmış olup mutlulukla ilgili diğer kavramlara da yer verilmiştir. Mutluluğu ölçmekte kullanılan ölçüm yöntemleri detaylı şekilde ele alınıp açıklanmıştır. Son olarak ekonomi ile mutluluk arasındaki ilişki ve mutluluğu etkileyen ekonomik faktörler incelenmiş olup bu alanda yapılan çalışmalarla örneklendirilmiştir. Üçüncü bölümde, tezin araştırma yöntemine yer verilmiştir. Literatürde konu ile ilgili olan çalışmalara yer verilmiş ve araştırma desteklenmiştir. Bu bölümde analizde kullanılan test istatistiklerinin açıklamaları ve uygulama yöntemleri hakkında bilgilere yer verilmiştir. Dördüncü bölümde ise araştırmada kullanılan test istatistiklerinin tezin bağımlı ve bağımsız değişkenlerine ait verilerin analiz sonuçları incelenmiş ve yorumlanmıştır. Son bölümde ise analiz sonuçları detaylı şeklide ele alınıp değerlendirilerek yorumlanacak ve elde edilen bulgularla dayanarak önermeler yapılacaktır.

1.1. Araştırmanın Problemi

Davranışsal iktisat bağlamında ülkelerin mutluluk endeksi oranları önemli refah ölçütüdür. Dünya'da gelişmiş ülkelerin refah düzeylerini gösteren makroekonomik göstergelerin iyileşme göstermesiyle yaşam standartlarında yükselmeye bağlı olarak mutluluk oranlarında artış gözlenmiştir. Bununla beraber araştırmanın problemi olan gelişmişlik düzeyini gösteren makroekonomik göstergelerinin (Kişi başına düşen GSYİH, İşsizlik, Gini kat sayısı) mutluluk ile ilişkisinin olup olmadığına cevap aranmaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı; Amerika Birleşik Devletleri'nin 1970-2020 yılları arasında yıllık verileri alınan kişi başına düşen GSYİH, İşsizlik, Gini kat sayısı gibi makroekonomik değişkenleri ile Amerika Birleşik Devleti Mutluluk endeksi verileri arasındaki ilişkinin analiz etmeyi amaçlamıştır. Ekonomik göstergelerin mutluluk üzerindeki etkisinin ne yönde olduğunu davranışsal iktisat bağlamında ele alarak incelemeyi amaçlamıştır. Çalışmada kullanılan makroekonomik değişkenler ve mutluluk arasındaki ilişkinin ABD örneğiyle davranışsal iktisat bağlamında ampirik olarak ele alınması literatür açısından çalışmayı özgün ve değerli kılmaktadır.

1.3. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Bu çalışmada, araştırmanın temel kapsamı ve sınırlılıkları şu şekilde sıralanabilir;

- Çalışmada kullanılan veriler 1970- 2020 yıllarını kapsamaktadır. 50 yılı kapsayan bu aralık mutluluk endeksinin Dünya Mutluluk Veritabanı'ndan ulaşılan veri setinden oluşmaktadır.

- Çalışmada Mutluluk endeksi verileri Dünya Mutluluk Veritabanı'ndan 10 adım ölçeği ile hane halkına yöneltilen "Her şeyi değerlendirdiğinizde bugün hayatınızdan ne kadar memnunsunuz? (1. En düşük, 10- En yüksek) ölçüm yönetimi oranları kullanılmıştır.

- Çalışmada gelişmişlik göstergesi olarak makroekonomik değişkenlerden kişi başına düşen GSYİH, İşsizlik, Gini kat sayısı verileri kullanılmıştır. Kullanılan bu

değişkenler iktisatta gelişmişliğin önemli makroekonomik göstergeleri olarak gösterilmektedir. Mutluluk ve ekonomi çalışmalarında, kullandığımız değişkenler sıkça araştırmalara konu olmuştur. Bu nedenle, çalışmanın analizinde mutluluk ile 3 değişkenin ilişkisine bakılmıştır.

1.4. Araştırmanın Hipotezi ve Yöntemi

Çalışmada, politika yapıcıların toplumsal ve bireysel refahı artmasında öncü olduğu düşünülen kişi başına düşen GSYİH, İşsizlik ve Gini kat sayısının bireylerin mutluluk oranı ile olan ilişkisini test edilmektedir. Temel hipotez "*Gelişmişlik düzeyi ile mutluluk arasında uzun dönemli ilişki vardır*" şeklinde kurgulanmıştır. Çalışmada yapılan analizlerde yapısal kırılmalı birim kök testi, eş bütünleşme testi ve değişkenler arası nedensellik, zamana göre nedensellik ilişkisi analizleri kullanılmıştır. Çalışmanın sonunda analiz sonuçları literatür çalışmaları ile desteklenerek yorumlanmıştır.

1.5. Araştırmanın Varsayımları

Mutluluk endeksi verileri ile makroekonomik değişkenlere ait verilerin arasındaki ilişkinin ekonomik modellerle yapılan analizlerle doğruluğu varsayımı ile hareket edilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Davranışsal İktisat

2.1.1. Davranışsal İktisadın Tanımı

Davranışsal iktisat, ana akım iktisadın düşüncesi olan karar vericilerin eksiksiz bilgiye sahip oldukları ve rasyonel kararlar alan "homoeconomicus" birer birey oldukları düşüncesinin aksine bir anlayış ile ekonomi alanında disiplinler arası bir disiplindir. Davranışsal iktisat Camerer vd. (2004)'ne göre bireylerin karar alırken sosyal ilişkileri ve bilişsel kapasiteleri hakkında psikoloji, antropoloji ve sosyoloji gibi bilimlerin model ve metotlarını kullanarak bireyin ekonomik davranışlarını doğru tanımlarla açıklamaya çalışır (Camerer vd., 2004a: 3).

Davranışsal iktisat, bireylerin her ekonomik kararında rasyonel şekilde davranamayacaklarından, karar alma sistemlerinin kusursuz işlemeyeceğinden, mantığının duygularından bağımsız, faydacı düşünebilen ve riskleri göz önünde bulunduran tercihler yapması mümkün olmadığından bahsetmektedir. Bu varsayımlar çerçevesinde daha gerçekçi psikolojik temeller üzerine kurulu varsayımlar ve modellerle, ekonomik karar ve davranışların açıklanmasında daha güçlü ve daha sağlıklı tahminlerde bulunabileceğine inanmaktadır (Ruben ve Dumludağ, 2015: 4). Camerer vd., (2004b)'e göre davranışsal iktisat, ekonominin açıklayıcı gücünü arttırmak için daha gerçekçi psikolojik temellere dayanmaktadır. Ana akım iktisat olan Neoklasik iktisat ekonomik karar ve davranışların açıklanmasında yeterli olmadığı konusunda eleştirilmiştir. Özellikle davranışsal iktisat, birçok neoklasik iktisatçının savunduğu sosyal ve davranış biliminin doğrudan gözlemlenemeyen varlıklarla (bilişsel ve duygusal durumlar gibi) atıfta bulunmaktan kaçınması gerektiği fikrine tepki olarak ortaya çıkmıştır (Angner ve Loewenstein, 2006: 5).

Neoklasik iktisatta bireyler her zaman rasyonel davranır. Birey tam bilgiye sahip olduğundan tercihleri arasında kendisine en az girdi ile en büyük faydayı sağlayanı seçer. Bununla beraber psikolojik deneyler, bireylerin karar vermelerinde çoğu zaman eksik bilgiye sahip olduğunu ve rasyonel karar veremediklerini ortaya koymaktadır (Schneider, 2010:8). Davranışsal iktisat, bireylerin ekonomik kararlarında psikolojik, sosyal, bilişsel ve zihinsel davranışlarını daha sağlıklı ölçümlenmesinde deneysel ve gözlemsel yaklaşımlarla

açıklamasına olanak sağlar. Bu yüzden davranışsal iktisadın diğer bir tanımı olarak bir bilim dalı olan iktisat ve psikolojiyi birleştirmeyi amaçlayan bir alandır (Camerer ve Ho, 1999:829).

2.1.2. İktisat ve Psikoloji İlişkisi

Bir sosyal bilim olan iktisadın insanın ekonomik tercihleriyle ilgilenirken insanın davranışları ve bu davranışların nedenleriyle ilgilenen psikoloji ile ilgilenmemiş olması düşünülemez. İktisat, 18. yüzyıl sonlarında 19. yüzyıl başlarında ayrı bir bilim dalı olarak araştırılmıştır. Böylelikle, ekonomi bir bilim dalı olarak ortaya çıkmıştır. Matematik ve fiziğin en az 3000-5000 yıllık bir bilim dalı olduğunu ele alırsak ekonomi doğal olarak bu bilimlerden de etkilenmiştir. Ekonomi biliminin bugün bildiğimiz temelleri 18. yüzyıl'da atılmıştır. Atılan bu temeller, insanı merkeze alan insan psikolojisinin önemli olduğu bir yapıydı. Ekonominin kurucusu olarak bilinen Adam Smith, eserlerinde ekonomi bilimin temellerini atmakla kalmayıp insan psikolojisinin ekonomik davranışlarda önemli bir yere sahip olduğuna dikkat çekmiştir. Ekonomi aynı zamanda birçok bilim dalını da etkilemiştir. Örnek vermek gerekirse; Evrim Teorisinin öne sürdüğü türlerin kendi içinde yaptığı rekabet sonucu nesillerin geriye kalan en iyi türden devam ettiği teorisi o yıllarda ekonomide çok kullanılan serbest rekabet kavramından etkilendiği iddia edilir. Böylelikle, ekonomi ilk zamanlarda diğer bilimleri etkisini altına alacak kadar güçlüyken zamanla diğer bilimlerden soyutlanıp sadece matematikle etkileşim içinde kaldı. Bu durum ekonominin kendi içinde tutarlı gibi görünürken insanı anlamaktan uzaklaşmıştır (Erdem, 2018: 22-23).

İktisat psikolojisi ile ilgili ilk yazınlara 1881 yılında Gabriel Tarde'nin makalesinde rastlanmıştır. Tarde'nin insanın ekonomik tercihlerini konu alan iktisat biliminin psikoloji ile ilişkisinin olması gerektiği düşüncesini Veblen'in 1904 yılında yayınladığı "The Theory of Business Enterprise" adlı eserinde yer almaktadır (Akt: Önder, 2012).

Ekonominin babası olarak bilinen Adam Smith 1759 yılında yazdığı "Ahlaki Duygular Kuramı" adlı eserinde insan davranışlarında psikolojik faktörlerin etkisine değinmiştir. Smith bu eserinde insanın sabit fikirli bir anlayışa sahip olduğu görüşüne karşı olarak açık bir şekilde ilke olarak "sempati" kavramına dikkat çekmiştir (Angner ve Loewenstein, 2006: 4). Ahlaki Duygular Kuramı eserinde insanların acı ve mutluluklarını kendi acı ve mutlulukları ile paylaşma eğilimindedir. Ama bununla beraber "kendini sevme" ilkesi de açıklayıcı bir unsur olarak yer alır. İnsan sosyal bir varlık olarak değerlendirildiğinde başkaları tarafından gözlemlenen ve değerlendirilen, insan bu gözlemlere ve değerlendirmelere fazlasıyla önem

vermesinden dolayı bu iki ilke birbiriyle çelişmez. Smith bu iki ilkeyi (sempati ve kendini sevme) ekonomik faaliyetlerin açıklamasında kullanır (Buğra, 1995: 97). Adam Smith insanın davranışlarının doğası gereği değişebilir olduğu kanısındadır. Toplum da insanın tutku ve davranışlarını biçimlendirir. Yani, insan kendi tutku ve davranışlarını başkaları gözünden değerlendirir (Öziş ve Atbaşı, 2019: 765). İnsan, davranışlarının başkaları tarafından onaylanmasını ve beğenilmesini ister. Kısacası, Adam Smith bu eserinde insanın duygusuz, rasyonel, kendi çıkarlarını düşünen bir sosyal varlık olmadığını, daha çok boyutlu ve toplum tarafından kendini var etme eğiliminde olan bir varlık olduğu kanısındadır (Asraf vd., 2005: 134).

Adam Smith'in 1776 yılında yayımlanmış ve iktisat dünyasında adından söz ettirmiş olan "Ulusların Zenginliği" adlı eserinde sempati kavramından bahsetmez ve açıklayıcı kavram olarak kişisel çıkar, mübadele ve takas eğiliminden bahseder. İnsan kendi çıkarları ile hareket eden bencil bir varlık değil diğer insanlarla da istekleri için değişim içerisine girebilir (Buğra, 1995: 101-102). Böylece, Adam Smith ile başlayan dönemden itibaren iktisat biliminde insan psikolojisi üzerine görüşler mevcuttur (Ruben ve Dumludağ, 2015: 5).

İktisat ve psikolojinin kurumsal kurucusunun psikolog George Katona olduğu bilinmektedir. Katona'nın kurucu olarak kabul görmesinin nedeni iktisat ve psikolojinin birbirini tamamladığı biri olmadan diğeri ile araştırma bulgularının gerçekçi ve tam olarak değerlendirilemeyeceğini iddia etmiş olmasıdır (Katona, 1951: 10). Katona aynı zamanda araştırmalarında yoğun deneye dayalı veri kullanarak psikoloji araştırma yöntemlerini iktisat bilimi araştırma yöntemine dahil etmiştir (Önder, 2012: 182).

Ana akım iktisat, genel olarak insanın ekonomik kararlarında psikoloji bilimini göz ardı etmiştir. İnsanın rasyonel davranışta bulunduğu düşüncesi psikolojinin, insan davranışları üzerine çalışmalarını reddetmiş ama bu süreç yavaş yavaş gerçekleşmiştir. İrving Fisher ve Vilfredo Pareto gibi iktisatçılar 20. yüzyılın başlarında insanların ekonomik tercihlerinde ne düşündükleri ve nasıl hissettiklerine yer vermişlerdir. John Maynard Keynes'in de iktisat biliminde psikolojik iç görülerle yaptığı çalışmalar olduğu bilinmektedir. Fakat 20. yüzyılın ortalarında iktisat bilimindeki psikolojik açıklamaların büyük ölçüde göz ardı edildiğini kabul etmek gerekir (Camerer vd., 2004a: 27).

İktisat ve psikoloji ilişkisi, modern ekonomi tarihini üç ana başlığa ayıran Michael Mandler'in tanımıyla açıklanacaktır. Klasik Dönem, Erken Neo Klasik Dönem ve Savaş Sonrası Neo Klasik Dönem (Angner ve Loewenstein, 2006: 3).

2.1.2.1. Klasik İktisat ve Psikoloji İlişkisi

Adam Smith'in 1776 yılında kaleme aldığı "Milletlerin Zenginliği" adlı eseriyle anılan iktisat bilimi 1870'li yıllarda neoklasik akıma kadar insan psikolojisine analizlerinde değinmiştir (Çalık ve Düzü, 2009: 2). Klasik iktisat teorisyenlerinden Adam Smith, David Hume, Jeremy Bentham çalışmalarında insan davranışlarını sosyal bir bilim olan psikoloji ile açıklamaya çalışmışlardır. Adam Smith 1759 yılında "Ahlaki Duygular Kuramı" adlı eserinde bireylerin davranışlarını psikolojik analiz etmiştir.

David Hume, çalışmalarında insanın seçimleri üzerinde tutkunun, inatçılığın ve hayatı sevmenin etkisi olduğunu vurgulamıştır. Bu seçimlerini yaparken insanların kazanma ve harcama gibi ekonomik motivasyonlarının etkisinin büyük olduğunu göstermiştir (Earl, 2005: 909). Hume'a göre, tüm bilimler bir şekilde insan doğasıyla ilişkilidir (Dağ, 2016: 953). Hume eserlerinde insanın ekonomik tercihlerinde etkili olan dolayısıyla ticareti de etkileyen hırs kavramını kullanmış ve bu konuda Bernard Mandelville ve Adam Smith gibi düşünürlerden etkilenmiştir (Hardin, 2007: 25). Mandeville'ye göre insan davranışlarının ahlaki yönden "bencil" boyutu vardır. İnsan davranışlarının başka boyutu da ekonomi ile ilişkilidir. Bu anlayışla ekonomi alanında insan davranışları bencil bir tavır aldığından insan hileli bir davranış sergileyebilir. Mandeliville'e göre "bütün ticarette hile, ekonomik süreçlerde düzenbazlık vardır" (Mandeville, 1988: 67). Düşünüre göre, insanların bencil davranışları ile düzenbaz davranışları arasında paralellik olduğu iddiasıyla düzenbaz davranışların doğal olduğunu iddia etmektedir. (Günor, 2016: 527). Mandeville "Arılar Masalı" eserinde savunduğu felsefi düşüncede bencillik kavramı ön plana çıkarken erdem, kötülük, ahlak, refah ve ekonomi kavramları da kullanılmıştır. Mandeville, kendisinden sonra gelen düşünürleri en çok etkilediği alan iktisadi düzenle ilgilidir. Adam Smith de kötülüklerin ekonomik ticaret ve alışverişte canlılık sağladığı fikrine dayanarak insanların bireysel kötülüklerinin bencil eylemlerle ekonomik düzene katkı sağladığı düşüncesindedir (Günor, 2016: 533).

Klasik iktisat teorisyenlerinden Jeremy Bentham, analizlerinde psikolojik tahlillere yer vermiştir. Jeremy Bentham, toplumda kişilerin en büyük mutluluğu hedefleyerek acıdan

kaçınarak hazzın peşinde olanların refahı da iyi anlamda arttırdığı görüşü olan "faydacılık" hareketinin kurucusu olarak bilinmektedir. Jeremy Bentham 1781 yılında ele aldığı "Ahlak Yasama İlkelerine Giriş" eserinde faydacılık felsefesi kavramı üzerine durmuştur. Bentham'a göre mutluluk için hazzın varlığı ve acının yokluğu olması gereken koşullarıdır (Bentham, 1781: 11). Faydacı felsefe köklerini psikolojik hedonizme (hazcılık) dayandırır. Hedonizm (psikolojik) hazcılık, bireyin tüm davranışlarında tek ölçütü olarak acıdan kaçıp hazza ulaşma eğiliminde olduğunu söyler. Söz konusu düşünceye göre bireyler hazlarının peşine düşüp, tüm davranışlarında hazzı en yüksek seviyeye çıkarmayı amaçlamaktadır. Bentham'ın savunduğu düşünceye göre doğada var olan haz ve acının insanı egemen aldığı ve yönetimi altına yerleştirdiği düşüncesiyle yola çıkarak bahsettiği psikolojik hazcılık, tüm duyguların var olan ya da olası haz umuduyla gerçekleştiğini savunur (Ulaş, 2002: 608, akt. Ruben ve Dumludağ, 2015: 5). Haz ve acı; toplumun genel refahı ve mutluluktan bireysel kazanımlara kadar toplumda var olan yine "Fayda'nın" kendisidir (Bentham, 1781: 14).

Geleneksel iktisat görüşüne göre toplumun refahının ölçülmesi insanın bencil (kendi çıkarlarını düşünen) davranışları sonucu hazzın peşinden gidip acıdan kaçmasıyla doğrunun tercihiyle mümkündür. Klasik teorisyenler, ekonomiyi hedonik psikolojiye yön veren varsayımlar üzerine inşa ettiler, bireylerin davranışlarını yani hazzı en üst düzeye çıkarmak ve acıyı en aza indirmekle açıklamaktadırlar (Angner ve Leowenstein, 2006: 6).

2.1.2.2. Erken Dönem NeoKlasik İktisat ve Psikoloji İlişkisi

19. yüzyıl sonları 20. yüzyıl başından itibaren ekonomi bilimi analizlerinde psikolojik çözümlemelerden uzaklaşmıştır. Psikoloji, 18. ve 19. yüzyıl' da önce ahlak felsefesine ek ve sonradan ortaya çıkmasına tepki olarak iktisat disiplininden sonra kurulmuştur. 19. yüzyıl sonlarında fizyoloji ile yükselişe geçmiştir. Fizyoloji insan bedenini bir makine olduğunu söylerken, psikoloji bu görüşe karşılık olarak insan zihnini bir makine olarak görmüştür. Bu dönemde psikoloji, psikolojinin en önemli alt dallarından biri olan psikanaliz biliminin kurucusu olan Sigmund Freud'un "Freudizm" olarak adlandırılan görüşleri olan bastırılmış hatıraların mantıksız davranışlara nasıl dönüştüğü konusunu incelediği döneme tanık olmuştur. Böylelikle bu görüş mekanik görüşe aykırı olarak ortaya çıkmıştır. Ekonomistler buna karşılık psikolojik analizleri göz ardı etmeye ve psikolojiden uzaklaşmaya başlamıştır (Sent, 2004: 738). Neoklasik akımla birlikte ekonomi sosyal bilimlerden uzaklaşarak doğa bilimlerine geçiş yaparak varsayımlar üzerine teoriler geliştirmiştir. Neoklasik dönemde

ekonomi matematiksel analizlere dayandırarak pozitif bir bilim olma yoluna doğru ilerlemiştir. Neoklasik iktisat, insanların rasyonel varlık olduğu, her zaman seçimlerinde kendi çıkarını düşünerek bunu maksimize etmeye çalışan "Homoeconomicus" olarak temel varsayımı üzerine kurulmuştur (Çalık ve Düzü, 2009: 2).

Teoriye göre; bireyler ekonomik kararlar verirken maksimum faydayı elde etmeye çalışırlar. Bireyler ekonomik tercihlerinde rasyonel davrandığını savunan ana iktisat akım, bireylerin davranışlarında etkili olan psikolojik, fizyolojik ve sosyolojik faktörleri göz ardı etmiştir. Bu faktörlerin ekonomik analizlerde göz ardı edilmesiyle ekonomik davranışların açıklanmasında büyük bir kısıt söz konusu olmuştur. Neoklasik iktisat, ekonomik olayları incelerken nesnel ölçüm yöntemleri ile ele alıp hiçbir psikolojik analize yer vermemiştir. Rasyonellik kavramına karşı yapılan eleştirilere rağmen 20. yüzyıl'da Milton Friedman (1953) rasyonalite kavramını destekler çalışmalar yaparak psikolojik analizleri devre dışı bırakmıştır. Düşünüre göre, psikolojik varsayımlar iktisat teorilerini oluştururken doğrulanmasında yeterince ilgili değildi. Bunun yerine, iktisat teorileri oluştururken sadece doğru tahminler elde etme araçlarını değerlendirmesi gerektiğini savunmuştur (Sent, 2004: 738).

Erken dönem Neoklasik iktisat teorisyenlerinden Willian Stanley Jevons bireylerin hazzı arttırıp acıyı azaltmaya çalıştıkları varsayımına göre analizlerini bireylerin davranışı olan hedonik psikoloji üzerine yapmıştır. Jevons çalışmalarında Adam Smith'in emek-değer teorisine karşılık olarak "marjinal fayda" kavramını kullanmıştır. Marjinal fayda; bir malın tüketici tarafından kullanılan her ek biriminin o malın toplam faydasında meydana getirdiği değişikliğe denir (Ünsal, 2010: 135). Jevons, faydanın ölçülebilir olduğunu (kardinal yaklaşım) kabul etmektedir. Ekonomik analizlerinde matematik bilimini kullandığından dolayı Jevons'a kardinal faydacıdır denilmektedir. Bireyler arasında acı ve hazzın seviyesi ile ilgili karşılaştırma çalışmalarını reddederken, bireyin tükettiği bir maldan her ek birim için elde ettiği fayda seviyesini karşılaştırabilir. Bu durum Jevons'un azalan marjinal fayda kavramını kullandığını gösterir. Jevons, azalan marjinal fayda kavramını bireylerin rasyonel tercih teorisine uygulanmıştır (Bocutoğlu, 2012: 142-143).

Michael Mandler de Jevons gibi ekonomiyi hedonik temellere dayandırmıştır. Böylelikle Mandler, ekonominin hedonik temellere dayandırılmasının yani bireylerin tercihlerinde acı ve zevk arasında hazzı arttırmaya çalışmasının birçok avantaj getirdiğini

savunmaktadır. Mandler'e (1999) göre hedonik psikolojiye yönelik görüşleri şu şekilde sıralanabilir, ilk olarak hedonik; bireylerin çeşitli davranışları sonucu ortaya çıkan acı ve zevkleri tarttıkları hesabıyla, dengeyi sağlayarak en büyük zevki tercih etmişlerdir. İkincisi, hedonik tercih ilişkisinin geçişliliği ve bütünlüğünün (azalan marjinal fayda varsayımları göz önüne alındığında) kayıtsızlık eğrilerinin dış bükeyliği gibi birkaç kritik varsayım için gerekçe sağladığına açıklama getirdiler. Üçüncü olarak hedonik rasyonel tercihin erken neoklasik açıklaması olan irrasyonel davranışın tanımlanmasında zengin bir olanak sağlamışlardır (Mandler, 1999: 76-77).

Alfred Marshall, neoklasik dönemin en etkili iktisatçısı olmakla birlikte mikro iktisadın kurucusu olarak bilinmektedir. Marshall ekonomik çalışmalarında insan psikolojisiyle ilgilenmiştir. Marshall'a göre ekonomide sosyal sermaye ve sosyal ağlar önemlidir. Marshall'ın iktisadi teorisinde insanı sosyal bir varlık olarak ele almıştır. İnsanın sosyal, politik ve eğitim gibi özel hayatı ile ilgili durumları ile ilgilenmiştir. Marshall'a göre doğa bilimleri nasıl karmaşık bir sistem içerisinde ise iktisatta basit bir bilim dalı değildir. Bir iktisatçının bu karmaşık yapıları çözmek için insan davranışlarının yanı sıra iyi bir hayal gücü kavrama ve anlama gibi birçok özelliğe sahip olması gerektiğini savunmuştur (Arena ve Quere, 2003: 34-35). Marshall ekonomide matematiği kullanmanın değil ekonominin matematiksel olması yönünden Jevons'un aksine iktisadın matematikselleştirilmesi konusuna karşı çıkmıştır (Schabas, 1989: 63). Teorik çalışmalarında hazzı ölçen Marshall İktisadın İlkeleri "Principles of Economics" kitabında faydayı haz ya da istek olarak tanımlamıştır. Düşünüre göre insanın ruhsal durumları basit bir şekilde ölçülemez ve karmaşıktır. Bu sorunları çözebilmek için paraya başvurmuştur. Bireylerin bir şeye ödemeyi kabul ettikleri para ve talep fiyatı birey tarafından o şeye olan isteninirliğinin ölçütüdür. Bu konuda Marshall'ın faydacılık anlayışı literatürde tartışma konusu olmuştur (Martinoia, 2003: 350).

Francis Y. Edworght, neoklasik iktisadın önde gelen temsilcilerindendir. Edgeworth, Jevons gibi faydacı felsefeyi benimseyerek çalışmalarında faydayı matematiksel analizlerle ve kayıtsızlık eğrileri ile açıklamıştır. 1881 yılında ele aldığı eserinde ilk kez kullanılan ünlü kutu diyagramı (box diagram) ile tam rekabet ortamında bireylerin tüketim etkinliğini psikolojik analizlerle açıklamıştır. Kutu diyagramı ile bireylerin aralarında yaptığı mübadele sonucu bir tarafın faydası artarken diğerinin faydasının azaldığını ve böylece toplum faydasının maksimum noktaya ulaşmış olduğunu kayıtsızlık eğrileri ile açıklamıştır. Edgeworth, bireylerin faydasının belirli bir dönem içinde tükettiği her bir maldan mutlak

miktarla beraber aynı zamanda her bir maldan tükettiği bu miktarların geçmiş tüketim eğilimlerine bağlı olduğunu belirtmiştir. Bireylerin tercihlerindeki faydayı Edgeworth intibak kanunu ile açıklamıştır. Psikolojik temellere dayandırılan intibak kavramı, davranışsal iktisatçıların geçmiş tüketim eğilimlerini açıklamakta kullandığı uyum (adaptasyon) kavramı ile benzerdir (Bruni ve Sugden, 2007: 152).

Neoklasik iktisadın diğer önemli iktisatçılarından olan Irving Fisher, aynı zamanda Thaler tarafından 1997'de ele alınan eserde Modern Davranışsal Ekonominin öncüsü olarak gösterilmiştir. Fisher, zaman tercihi ve para yanılgısı konularını ele almış ve psikoloji ile açıklamıştır. Zaman tercihi kavramını tüketimi açıklamak için kullanmış, bireyin bugün tercih ettiğini gelecekte de tercih edebilir, gelecekteki tercihini bugün de tercih edebilir. Fisher yaptığı analizlerinde ekonomik faktörlerin gelir dışında; sabırlı olma, ihtiyatlılık, hayatla ilgili beklentiler, alışkanlıklar, diğer kişilerin hayatlarından etkilenme ve moda gibi faktörlerden de etkilendiğini belirtmiştir. Aynı zamanda Fisher, para yanılgısı kavramına analizlerinde çok kez değinmiştir. Bireylerin yerel para biriminin değişen döviz kuru ve fiyatları karşısında sabit kalacağı ve değişmeyeceğine inandığı, bireylerin reel ve nominal değeri ayırt edemediği bu yüzden para yanılgısının ekonomide iniş ve çıkışları arttırdığını belirtmektedir (Thaler, 1997: 439-440).

2.1.2.3. Savaş Sonrası Neo Klasik İktisat ve Psikoloji İlişkisi

İkinci Dünya Savaşı sonrası ekonomistler ekonomik analizlerinde psikolojiden uzaklaşmaya başlamıştır. Savaş sonrası neoklasik iktisatçılar analizlerinde temel kavram olarak "fayda" yerine "tercih'i" kullanmış, hedonik psikoloji gibi psikolojik kavramları ekonomik analizlerden uzaklaştırmayı amaçlamıştır (Anger ve Leowenstein, 2006: 10). Ekonomiyi psikolojik analizlerden arındırmak için kademeli olarak kardinal hedonik fayda teorilerinden ordinal faydaya geçiş yapılmış; bununla beraber herhangi bir psikolojik temele dayanmaksızın fayda ve olasılık aksiyomları açısından açıklamıştır. Bu geçiş Vilfredo Pareto "Pareto'cu Dönüşüm' ile başlamış, John Hicks, Roy, George Allen ve Paul Samuelson ile devam devam etmiş, bireylerin rasyonel olduğu ve rasyonel tercihler yaptığı teorisi temel alınmıştır (Bruni ve Sudgen, 2007: 146).

Pareto, bilimsel ekonominin analizlerinde metafizik ve psikolojiden arındırılabileceği düşüncesini takip ederek ekonominin fiyat belirleme ve piyasa değişimi gibi gerçekleri açıklamak istediği düşüncesini savunurken, hedonik yaklaşımı reddetmiştir. Bununla birlikte

Pareto, fayda teorisine matematiksel bir yaklaşım gerçekleştirmeyi ve davranışların gözlemlenebilir olması yoluyla dolaylı olarak fayda değerinin ölçülmesi önerisini öne sürmüştür. Pareto ampirik olarak elde edilen kayıtsızlık eğrilerini bireysel bir tercih sıralamasını temsil ettiği ve bu eğrilerin bir endeksini veren matematiksel olan fonksiyon elde etmiştir. Pareto'nun herhangi bir öznel faktörlerle açıklanmayan davranış kalıpları olan sıralı fayda önerisini vermiştir. Böylelikle, hedonizme bağlı olmayan bu teorik düşünce piyasa (değişim) fenomenlerini tahmin etmeyi amaçlamıştır. Pareto, ekonomi teorilerinin hedonik psikolojiden uzaklaşması nedeninin hazcılık sorunlarından elimine ederek ve gelenekçi fayda teorisinden uzaklaşarak, fayda teorisini geliştirerek açıklamaktadır. Bununla beraber iktisatçılar, acı ve zevkin ölçülebilirliği sorununu göz ardı ederek gözlemlenebilir faktörlerle piyasa davranışının açıklamasını geliştirmişlerdir (Muramatsu, 2009: 68-69).

Savaş sonrası neoklasik iktisatçılardan olan John Hicks; ordinal görüşü benimsemiş ve faydanın ölçülemeyeceğini savunmuştur. Ordinalist iktisatçılar, fayda kavramını farklı bir şekilde kullanarak tercihleri memnuniyetinin bir ölçüsü ve endeksi olarak ele almışlardır. Savaş sonrası iktisatçılar basit bir konu olduğu düşüncesiyle tercihi fayda yerine kullanmış, tercihlerin oluşumu, motivasyon ve seçim sorunları hakkında bilinmez kalmayı tercih etmişlerdir. Hicks, analizlerinde tercihlerin geçişkenliğini bireylerin alışkanlıklarından bağımsız olarak ele almaktadır. (Angner ve Leowenstein, 2006: 10-11). Hicks ve Allen (1934)'te ele aldığı A Reconsideration of the Theory of Value (Değer Teorisini Yeniden Düşünme) adlı çalışmada, marjinal fayda kavramı yerine marjinal ikame oranı kavramını geliştirerek hedonik psikolojiden uzaklaşan davranışa sıradışılıkçı bir yaklaşım geliştirmiştir. Hicks ve Allen'in analitik yaklaşımının yeterli olduğu konusunda bazı ekonomistler eleştirel bakmış ve ampirik çalışmalarda hala psikolojik analizlere yer bıraktığı yorumları gelmiştir (Hicks ve Allen, 1934: 62).

Ekonomik çalışmaların psikolojiden arındırılması ve piyasa faktörlerinin matematik analizlerle açıklanması yönünde çalışmalar yapan bir neoklasik iktisatçı da Paul Samuelson 'dır. Samuelson, Hicks ve Allen'ın eleştiri aldığı hala fayda analizinin psikolojik yorumlar barındırdığı sorununu aşmaya çalıştı. Fayda analizinde işlevsel metodolojisiyle hareket ederek, gerçekten gözlemlenen davranış tercih sırlaması ve kayıtsızlık eğrileri üzerine durarak psikolojik kalıntıları fayda analizinden kurtarmaya çalışmıştır. Hicks ve Allen'e alternatif olarak, tercihlerin ampirik talep işlevlerinden faydalanabileceğini savundu. Samuelson'un

teorisi davranışı psikolojik analizlere dayandırmadan fayda maksimizasyonu probleminin sonucuna eş değer olan seçim açısında açıklamıştır (Muramatsu, 2009: 71).

Ordinalizmin metodolojik sonuçları da bulunmaktadır. Savaş sonrası neoklasik iktisatçıların iç gözlemi reddetmesinin bir sonucu olarak, tercihler hakkında bilgi toplamanın yalnız tek bir geçerli metodun piyasa işlemlerini ve diğer gözlemlenebilir seçimleri incelemekle olabileceği inancı hâkim olduğudur. Gander'in ele aldığı gibi davranışçılar öznel ruminasyonları (zihin uğraşı) ya da iç gözlemleri çözmemektedir. Ancak davranışçılık bir bilim ve bir disiplin olacaksa bunun bileşenleri fizikçilerin sis odası ve kimyagerlerin cam şişesi kadar gözlemlenir olması ile açıklamaktadır (Gardner, 1987: 11).

Savaş sonrası neoklasik iktisat, özetle klasik ve erken neoklasik gelenekten keskin bir ayrımı temsil etmektedir. Ekonominin çağdaş uygulama kısıtlamaları ile daha tutarlı bir zeminde olması ve teorinin öngörücü tarafını geliştirme sürecinde, savaş sonrası neoklasik teorisyenleri ekonomiyi psikolojik ve hedonik temellere dayanan her türlü varsayımdan koparmayı istemişlerdir. Sonuç olarak, bireyin davranışının herhangi bir akla yatkınlığının olmadığı büyük bir teori elde etmişlerdir (Angner ve Leowenstein,2006: 13).

2.1.3. Davranışsal İktisadın Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Gelişimi

Davranışsal iktisat, ekonominin karmaşık yapısını açıklamak ve gerçeklerini anlamak için ekonomimin matematiksel analizlerden uzaklaşması ve psikolojiden faydalanması gerektiği düşüncesi ile ortaya çıkmıştır. Davranışsal iktisat, iktisat ve psikolojiden faydalanıp ekonomik davranışları inceleme de sosyoloji ve antropoloji gibi bilim dallarıyla ilgilenmiştir. Özellikle oyun kuramı, emek ekonomisi, finans, kamu maliyesi ve hukuk gibi alanlarda makro iktisatta geniş alanlar oluşturmuştur (Eren, 2011: 27).

Bu bölümde Davranışsal İktisadın ortaya çıkması ve tarihsel süreci, Erken Dönem Davranışsal iktisat ve Yakın Dönem Davranışsal İktisat olarak ele alınmıştır. Teknolojinin ve bilişsel devrimin gelişmesi, davranışsal iktisat alanında yeni gelişmelere yer açmış ve iki dönem arasındaki ayrımı oluşturmuştur.

2.1.3.1. Erken Dönem Davranışsal İktisat

Davranışsal iktisat, 20. yüzyıl ortalarına kadar egemen olan neoklasik düşüncenin psikolojik analizlerden uzaklaşarak çalışmalarda psikolojik yaklaşımlardan arındırılmış

olduğu ve bireyin rasyonel (homoeconomics) olduğu varsayımlarına karşı ortaya çıkmıştır. 20. yüzyıl ortalarından itibaren ekonomistler analizlerini psikolojik analizlerle ilişkilendirmeye yeniden başlamıştır.

George Katona (1951) ve Herbert Simon (1955), ekonomi ve psikoloji biliminin yeniden birlikte kullanılmasına önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Fayda teorisine ait psikolojik varsayımların gerçekçi olmadığına yönelik sert eleştirilerde bulunmuşlardır. Simon, neoklasik seçim teorisinin gerçek davranışı çarpıtılmış şekilde yansıttığı görüşüne karşılık olarak bireylerin sınırlı rasyonellikle; yani, bireylerin optimal seçimler ve çıkarımlar yapmak için sınırlı yeteneklerle kısıtlanarak tercihler yaptığını öne sürmüştür. Simon'a göre davranışın psikolojik olarak gerçekçi açıklanabilmesi için bireylerin karar verirken buluşsal yöntemlerle zihinsel süreç ve rutinleri ele alınması gerektiğini savunmuştur (Muramatsu, 2009: 73). Simon, gerçek diye ele aldığı şeylerin yalnızca görülebilen ve gözlemlenebilen olduğunu varsaymıştır. Kişinin bilinçaltı, zihni veya kimliği görünmezken, bireylerin nasıl davrandığı ve nasıl tepki verdiğini gözlenebileceğini savunmuştur. Bireylerin davranışlarından akıl ve beyin hakkında veriler elde etmek mümkünken bu davranışçılıktaki araştırmanın birincil amacı değildir. II. Dünya Savaşı sırası ve sonrası teknolojinin gelişimiyle dijital iletişim, bilgisayar teknolojisinin gelişiminin davranışa yönelik yeni anlayışlar ve davranışın incelenmesinde yeni teknikler ortaya çıkarmıştır. Böylelikle psikolojideki bilişsel devrim, içsel psikolojik ve zihin kavramı sürecinin incelenmesinin önem kazanmasıyla psikoloji ve ekonomi bilişsel devrimle birlikte yeniden bir arada ele alınmıştır (Sent, 2004: 739). Herbert Simon 1978 yılında "ekonomik organizasyonlarda karar verme sürecine" yönelik öncü araştırması nedeniyle Nobel Anma Ödülü'nü almıştır.

Simon'un görüşlerinden büyük ölçüde etkilenen erken dönem davranışsal iktisatçılar neoklasik ekonominin varsayımlarına eleştiriler getirmiş ve psikolojik bilişsel devrim ile neoklasik akıma alternatif bir yol getirmiştir. Neoklasik iktisat fayda maksimizasyonu ve rasyonellik arasında ilişki kurarken, neoklasik yaklaşımlardan uzaklaşan erken dönem davranışsal iktisatçılar birey davranışlarını analizlerinde teknolojik gelişmelere başvurmuş, ampirik bulgularla analizlerini güçlendirmeyi amaçlamışladır (Ruben ve Dumludağ, 2015: 8).

Erken dönem davranışsal iktisatçılar olarak George Katona, Herbert Simon, Harvey Liebenstein, Tibor Sticoysky ve Peter Earl öncü iktisatçılar olarak gösterilir. Davranışsal İktisat alanında ilk çalışmalar yapan ve öncüsü olarak anılan George Katona'dır. Katona

(1951) yılında yayınlamış olduğu "Psychological Economics" adlı eserinde ekonomik sorunların analizlerinde psikolojik yorumlardan yararlanılması gerektiği yönünde iktisatçılara bir çağrıda bulunmuştur. Bu yaklaşımı ile neoklasik akımın matematiksel yöntemlerini reddetmiş matematiğin getirdiği soyut açıklamaları somutlaştırmaya çalışmıştır. Katona bireylerin iyimserliğini, karamsarlığını, beklentilerini, alışkanlıklarını, yargılarını, sosyo psikolojik tutumları ve davranışlarını çoğunlukla anket yöntemiyle öğrenmeye çalışmıştır (Tomer, 2007: 470). Katona'ya göre ekonomik analizlerde psikoloji olmadan olamayacağını, ekonomik analizlerde inceleme yapılırken süreçlerin arkasındaki gücün elde edilmesi için psikolojik yorumların olması gerektiğini savunmuştur. Psikoloji, insan davranışlarını temel nedenleri ile açıklamak için iktisat bilimine ihtiyaç duymaktadır (Katona, 1951: 9-10).

Hervey Leibenstein (1966) yılında ele aldığı çalışmasında; neoklasik teorinin ele aldığı üretim maliyetlerinde kaynak tahsisinin sağladığı etkinliğinin yanı sıra ek olarak karar alma süreçlerinde oluşabilecek etkinsizlikleri ortadan kaldırmak için bireylerinde süreç içerisinde etkinliğinin seviyesine bağlı olduğu X-etksizliği yaklaşımı ile öne sürmüştür. Leibenstein'in bu yaklaşımı kişisel çıkarları olan fakat tam olarak rasyonel olmayan bireye odaklanmıştır (Tomer, 2007: 472).

Scitoysky, Leibenstein gibi iktisatçılar bireyin karar verme süreçlerinde psikolojik yorumları katarak davranışsal iktisada katkıda bulunmuşlardır. Scitoysky'e göre bireylerin karar verme süreçlerinde beğenileri ve seçimleri iktisatçıların gözlemleyerek her zaman ele alması gereken konular olmuştur. Psikologların deneysel gözlemlerle elde ettiği verilerden esinlenerek bireylerin davranışçı tutumlarının açıklanabileceğini söylemiştir (Scitovsky, 1992: 75).

Erken Dönem Davranışsal ekonomiye katkıda bulunan dört ana okul sıralanabilir. Bunlardan ilk olarak Richard Cyret, James March ve Herber Simon'un gibi bilim adamlarının dahil olduğu sınırlı rasyonellik, karar alma süreci ve simülasyonalar üzerine odaklanan Carnegie Üniversitesi, George Katona öncülüğündeki insan davranışları ve psikolojik yorumlara dayanan tüketici davranışları ve makroekonomik konulara ilgisiyle Michigan Üniversitesi, vaka çalışmalarının ve koordinasyonun ele alındığı Oxford Üniversitesi ve son olarak ekletizm (seçimci) ve entegrasyonu (bütünleşme) savunan Stirling Üniversitesidir. Yapılan bu katkılar neoklasik iktisadın yaklaşımlarına olan memnuniyetsizlikle birlikte ve

bilişsel psikolojiden gelen iç görüleri kullanarak alternatif yöntemler geliştirme arzusu olmuştur (Sent, 2004: 741).

Erken dönem davranışsal iktisatçılar bu döneme kadar neoklasik iktisatçıların insan davranışları üzerindeki varsayımlarının birçoğunu yetersiz bulmuştur. İktisatçılar yeni alternatif yöntemler geliştirerek ekonomik analizlere psikolojik yorumları dahil ederek ekonomi ve psikoloji ilişkisini canlandırmışlardır. Bu dönemde iktisatçıların psikolojiye olan ilgileri artmıştır. Davranışsal iktisatçılar, neoklasik iktisadın temel varsayımlarının tümünü reddetmemiş, neoklasik iktisadın temel varsayımlarını tüm iktisadi davranışlara çerçeve oluşturacak uygulamalar olduğu görüşünü savunmuşlardır.

2.1.3.2. Yakın Dönem Davranışsal İktisat

İktisat alanında psikoloji biliminin varsayımlarının yeniden canlanmasıyla psikoloji alanında da gelişmeler yaşanmıştır. Freud ile iç gözleme dayanan psikolojinin yerini, John B. Watson ile dış gözleme dayanan davranışsal psikoloji almıştır. Davranışsal iktisat, psikolojinin bilimsel olabilmesi adına gözlemlenebilir ve ölçülebilir davranışları ele almasına yol açtığı söylenebilmektedir (Eser ve Togionbaeva, 2011: 298).

Yakın dönem davranışsal iktisatçılar arasında Daniel Kahneman ve Amon Tversky 1970 yıllarda çalışmalarında öncekilerden farklı olarak ana akım iktisat teorisini reddetmeyip, modelin ana yapısını bozmadan bilişsel kısıtlara ve sapmalara yönelik varsayımları revize edip bunları referans almıştır. Erken dönem ve yakın dönem davranışsal iktisatçılar arasında farkın oluşmasında yakın dönem davranışsal iktisatçıların ana akımla koşullandırdığı "Yeni Davranışsal İktisat" 1990'lara gelindiğinde güçlenmiş ve baskın hale gelmiştir (Ruben ve Dumludağ, 2015: 8).

Daniel Kahneman 2003 yılında ele aldığı "A Psychological Perspective on Economics" makalesinde iktisatta psikolojinin varsayımlarının kullanılması gerektiğini Bruno Frey'in 1970 yılında ele aldığı raporlarla keşfettiğini ifade etmiştir. Raporda Frey'in ilk iki cümlesinde kullandığı "iktisat teorisinin bireylerin rasyonel ve bencil olduğunu, zevklerin ise değişmediği" görüşünü ürkütücü bulduğunu; iktisat ve psikoloji disiplinlerinin varsayımları arasındaki boşluğu gördüğünü söylemiştir (Kahneman, 2003: 162).

Kahneman ve Tversky'nin (1979) davranışsal iktisat alanında yaptıkları katkı üç alanda sıralanabilir; buluşsal yanlılıklar/sapmalar ve önyargılar (kısa yollar), çerçeveleme etkisi ve beklenti teorisidir. Belirsizlik ve risk altında karar vermenin ön yargılar ve buluşsal yöntemlerin önemi üzerinde durmuşlardır. Bireylerin karar alma süreçlerinde sistematik olarak hatalı, ön yargıların akıl yürütmede kısa yolu olarak kullandığını araştırmışlardır. Bir kararın yapısının bireyin yaptığı tercihleri etkileyebileceği çerçeveleme etkisi ve bu etkinin tercihleri tersine çevirmeyle ilgili bulguları incelemişlerdir. Kahneman ve Tversky son olarak iç görülerin, statükonun ve referans noktalarının seçimler ve zevkler üstündeki etkisini açıklayan, belirsizlik ve risk altında karar vermenin şu anda ki durumuna bağlı olduğunu tanımlayan beklenti teorisini beklenen fayda teorisinin eksikliklerine karşı geliştirilmiştir (Sent, 2004: 743; Eser ve Toigonbaeva, 2011: 299).

Kahneman ve Tversky 1979'da yayınladıkları "Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk" adlı makalesinde bireylerin gerçek dünya da karar verme davranışlarının rasyonel birey olmasıyla açıklanan "Beklenen Fayda Teorisi'ne" yönelik daha bilinçli bir girişim ile "Beklenti Teorisini" (Prospect Theory) geliştirmişlerdir. Beklenti teorisine göre fayda mutlak bir veri değilken, ancak fayda bireyin öznel algısına bağlı olduğunu söyler (Kahneman ve Tversky, 1979: 274).

Beklenti teorisi, bireylerin ekonomik karar verme süreçlerinde kazançlarından daha fazla kayıplarına odaklandığı üzerine kurulmuştur. Böylelikle bireylerin belirsizlik altında karar alma süreçlerinde duygusal ve sezgisel davrandıklarını, öznel olasılıkların beklentisi ön yargılı olarak gerçekleştiğini açıklamışlardır. Beklenti fayda teorisi hangi kararın rasyonel olduğunu açıklarken, beklenti teorisi ise hangi kararın daha sık tekrarlandığını açıklamaktadır (Hens ve Bachmann, 2008: 72). Kahneman ve Tversky tercihlerin, kararlar çerçevesinden veya kararları verirken tercihleri ortaya çıkarmak için kullanılan yöntemlerden tahmin edilebilir şekilde etkilendiğini deneysel verilere dayanarak "çerçeveleme etkisi" ile rasyonellik varsayımını doğrudan eleştirmişlerdir (Kahneman, 2003: 163). Psikoloji de ekonomik teorileri benimsemeden önce deneysel olarak test etmeye doğru bir şekilde teşvik etmiştir (Heukelom, 2007: 17).

Davranışsal iktisadın kurucu babalarından olarak anılan Richard H. Thaler, davranışsal ekonominin gelişiminde önemli rol oynamıştır. Thaler davranışsal iktisadı; iktisadın içerisinde psikoloji ve diğer sosyal bilimlerin bulgularının güçlü şekilde enjekte edilmesiyle yapılan

iktisat olarak tanımlamıştır (Thaler, 2019: 11). Thaler 1988 yılında Journal of Economic Perspectives'de yayınlandığı "Anomaliler" adlı eseriyle ekonomi ve psikolojinin bir arada kullanımının gerekliliği görüşü ile ilk olarak tüketici tercihlerinin belirlenmesinde oluşturulan teorilerle tanınmıştır. Bu çalışmada ampirik bir bulgunun rasyonel olarak yorumlanabilmesinin zor olduğunu ya da model içerisinde açıklayabilmek için gerekli olan olasılıklar mantıksızsa çıkan sonuç anormal olarak adlandırdığını ifade etmiştir (Thaler, 1988: 197).

Thaler'in bu alana çalışmalarıyla ilk katkısı bireylerin rasyonel davranışlarındaki sapmanın ekonomik kararlarında nasıl etki ettiğini dair bulgular olmuştur. Bunlardan ilki bireylerin sınırlı rasyonellik koşulları altında, problem çözme yeteneklerini sınırlayan sınırlı bilişsel yeteneklerle karşı karşıya oldukları varsayımıdır. İkinci olarak sınırlı irade, insanların bazen uzun vadeli çıkarlarına uymayan seçimler yaptıklarını göstermektedir. Son olarak, sınırlı kişisel çıkar insanların genellikle başkalarına yardım etmek için kendi çıkarlarını feda etmeye istekli olduklarını göstermektedir (Thaler, 2000: 136).

Davranışsal iktisat, her zaman ana akım iktisadın içerisinde yer almaktadır. Davranışsal iktisadın temelinde ekonomik analizlerde psikoloji temellerinin gerçekliliğini arttırmak ekonomiyi kendi şartları içerisinde iyileştirme inancı yatmaktadır. Bu inanış neoklasik yaklaşımın tümüyle reddedilmesi anlamı taşımamaktadır. Neoklasik yaklaşımlar iktisatçılara, ekonomik ve ekonomik olmayan davranışlara uygulanabilecek teorik bir çerçeve sağlamaktadır (Camerer ve Loewenstein, 2004a: 3).

Yakın dönem Davranışsal İktisat çalışmaları 1980'li yıllardan itibaren hızla artış göstermiştir. Nobel ödülünün 2000'li yıllardan sonra Davranışsal İktisat alanında çalışmalar yapan iktisatçılara verilmesi bu alanda yapılan çalışmaları da arttırmıştır. 2001 yılında George Akerlof, Michael Spence ve Joseph Stiglitz ampirik çalışmaları kökten değiştiren çalışmaları ile 2001 Ekonomi Nobel ödülünü almışlardır. Daniel Kahneman ve Vernon L. Smith "Karar Verme" teorisi ile 2002 yılı Ekonomi Nobel ödülüne layık görülmüşlerdir. Kahneman, psikoloji alanından yapılan çalışmaların ekonomi alanıyla yakınlaşmasıyla ilgili yaklaşımı ile ilgili yaptığı çalışmalarla, Smith ise ekonomik analizlerinde deneysel laboratuvar çalışmaları ile katkı sağlaması ile ödüle layık gösterilmiştir (Dumludağ ve Ruben, 2014: 47). Angus Deaton ise "Tüketim Analizi, Yoksulluk ve İktisadi Refah" İle ilgili yaptığı çalışmalarıyla 2015 yılında Ekonomi Nobel ödülüne layık görülmüştür. Deaton, gelirde yaşanan keskin

şokların tüketim üzerinde aynı çapta etki yaratmadığı refah seviyesini yükseltmek için yoksulluk oranında düşüşün gerçekleşmesi gerektiği düşüncesi ile katkılar sağlamıştır. 2017 yılında Richard Thaler ela aldığı "Dürtme" (Nudge) adlı kitabıyla ekonomide politika yapıcılara bireylerin sınırlı rasyonalite altından sınırlı bilişsel karar aldıkları bilgisi ile seçim mimarisi oluşturmaları yönünde katkılar sağlayarak ekonomi Nobel Ödülüne layık görülmüştür. Küresel yoksullukla mücadeleyi deneysel yöntemlerle gidermeye yönelik yaptıkları çalışmalar ile Abhijit Banerjee, Esther Duflo ve Michael Kremer 2019 yılında ekonomi Nobel ödülüne layık görülmüştür.

2.2. Mutluluk

2.2.1. Mutluluk Kavramı

Tarih boyunca insanlar mutluluğun tanımını yapmaya ve yorumlamaya çalışmışlardır. Mutluluk kavramı insanın yaşamında iyi olmanın ve iyi bir yaşam sürmenin tanımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk Dil Kurumuna göre mutluluk, bütün özlemlere eksiksiz ve sürekli olarak ulaşılmaktan duyulan kıvanç durumu, mut, ongunluk, kut, saadet, bahtiyarlık, saadetlilik olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2022). Mutluluğun tanımı üzerine yapılan tartışmalar ve mutluluğa ulaşmanın yolları üzerine her dönemde yorumlar yapılmıştır. Dolayısıyla, her dönem içerisinde şartlara uygunluk sağlamış olsa da ortak bir görüş oluşmamıştır.

Mutluluk ile ilgili ile ilk tanımı Antik Yunanistan Klasik dönem felsefecilerinden Aristoteles yapmıştır. Aristoteles mutluluğu "eudaimonia" kavramı olarak ele almış mutlu olabilmenin erdem, tefekkür ve akıl ile mümkün olabileceğini insanların bu kavramlara daha mutlu bir yaşam içerisinde yakın olabileceğini söylemiştir. Aristoteles mutluluğu amaca ulaşmakta bir araç olarak değil iyi olmada en yüce amaç olarak tanımlamıştır. Bireyin kendi var oluşunu keşfetmesi, kendi olumlu özelliklerini ön plana alması Aristo'nun mutluluk formüllerinden biridir (Aristoteles, 2015: 150).

İslam filozoflarından Farabi'ye göre ise Aristo'nun düşüncesine yakın olarak mutluluğun bir amaç olduğu ve bu nedeniyle ilgili araştırma yapılmasına gerek bile yoktur. Farabi'ye göre mutluluk en yüce iyidir, bu nedenlerden dolayı en çok tercih edilen ve istenilen aynı zamanda elde edildiğinde başka hiçbir şeye ihtiyaç hissedilmeyendir (Farabi, 1993: 57-58).

Nihilist felsefenin temsilcilerinden olan Nietzsche mutluluğun kısa, geçici ve her an bitebilen bir duygu olduğunu söylemektedir. Nietzsche göre insanlar sadece yaratılışlarına uygun davrandıklarında ve kendilerini güçlü hissettiklerinde mutlu olabilmektedir. (Nietzsche, 2021: 125).

Bentham (1789) mutluluğu öznel duygu açısından acıların ve zevklerin toplamı olarak tanımlamıştır. Bu felsefe, davranışsal sonuçların faydasına yaptığı vurgu nedeniyle "faydacılık" olarak bilinmektedir (Veenhoven, 2007: 280).

Diener vd.'e göre mutluluk, hayattaki hazlar, pozitif duygular, yaşam doyumu ve hoş olma hali anlamını taşımaktadır. Mutluluk kavramının tek bir yoruma dayandırılması ve açıklanması mümkün olmadığını söylemektedir (Diener vd., 2003: 188).

Mutluluk kavramının dönemler boyunca birçok evrimden geçerek, geçirdiği evrelerde dönemin olaylarına uygun şekilde değişim ve dönüşüm geçirdiği görülmektedir. Felsefe biliminde önemli bir yer kaplayan mutluluk, psikoloji biliminde de son zamanlarda önemli bir konu olarak ele alınmıştır. Psikoloji literatüründe mutluluk kavramının karşılığı öznel iyi oluş (well-being) olarak adlandırılır. Öznel iyi oluş bireylerin yaşamları boyunca kendi tecrübe ve yaşamlarını değerlendirmelerine göre iyi oluşlarını açıklamak için kullandıkları bir şemsiye terimdir (Diener ve Ryan, 2009: 391). Mutluluk, ilişkiler, iş, sağlık, eğlence, sevinç ve üzüntü, yaşam doyumu gibi konuları içeren iyi oluş (well-being) kavramı olumlu ve olumsuz değerlendirmelerle sürekli genişleyen ve gelişen bir araştırma alanını oluşturmaktadır (Ryan ve Deci, 2001: 142).

Psikoloji biliminde 1990 sonrası pozitif psikoloji akımı ve felsefi düşüncede ele alınmış olan hedonist yaklaşım etkili olmuş; bireyin olumlu duygularının fazlalığı ve etkisinin olumsuz duygulara göre daha fazla olma halinde mutlu olduğunu ifade etmektedir. Bir diğer yaklaşım ise Aristoteles'in görüşleriyle meydana gelen hayatın amacı ve anlamına odaklanan "eudaimonist" geleneğini savunmaktadır (Dumludağ vd., 2017: 188).

Pozitif psikolojinin kurucuları arasında olan Martin Seligman, mutluluğu anlık ve kalıcı mutluluk olarak ayırmıştır. Kişilerin anlık mutluluk duygusuna farklı deneyimlerle ulaşırken bireylerin asıl amacının kalıcı mutluluğu hayatlarında arttırmayı istediklerini söylemektedir (Seligman, 2007: 51). Seligman'ın mutluluk teorisine göre kalıcı-gerçek mutluluk geçmişten memnun olmak, şu anda mutlu olmak ve geleceğe olumlu bakmaktır.

Geçmiş ile ilgili olumlu duyguları memnuniyet, doyum, hoşnutluk, dinginlik ve gurur; gelecekle ilgili olumlu duyguları umut, inanç, güven ve iyimserlik; şimdiki anda olumlu duyguları zevk, coşku, haz ve neşe ifade etmektedir (Seligman, 2007: 71). Kalıcı mutluluk için duyguları bu şeklide nitelendiren Seligman geçici mutluluğu haz ve zevkten ayrı tutmuştur (Arvas, 2017: 114).

Pozitif psikolojinin diğer önemli isimlerinden biri olan Mihaly Csikszentmihalyi mutluluğu insanların bir konuya başka hiçbir şeyin etkisi altında kalmadan zamanın durduğu ve derin bir konsantrasyon içerisinde olduğu akış esnasında hiçbir şey hissetmemesi ile ifade etmektedir. Csikszentmihalyi insanı mutlu eden ve bu akışı devam ettiren şeye yanıt aramış ve "Akış Teorisi'ni" geliştirmiştir. Ona göre mutluluk arayarak veya peşinden koşarak değil hayatın tüm olumlu ve olumsuzluklarıyla dengede olma durumunda gerçekleşmekte ve akışta kalmayı İfade etmektedir. (Csikszentmihalyi, 2017: 6, 20).

Mutluluğun zaman içinde artması ve bu durumun yaşam standartlarındaki iyileşme ile ilişkili gerçekleştiğini gören iktisatçılar, mutluluk ekonomisi adıyla yeni bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Bununla birlikte mutluluk ekonomisinin "kalkınma iktisadı", "davranışsal iktisat" ve "refah iktisadı" ile ilişkilerinin olduğundan bahsedilebilir. Mutluluk ekonomisi, mutluluğun belirleyici unsurlarını ve mutluluğu arttırıcı ekonomik politikaları hedef almaktadır (Veenhoven ve Dumludağ, 2017: 206).

Mutluluğun tarihine bakacak olursak mutluluk araştırmalarına çok eski tarihlerden itibaren ilgi duyulduğu bununla birlikte son zamanlarda mutluluk araştırmalara olan ilginin daha da artmış olduğu görülmektedir. Psikologların çalışma alanı olan mutluluk, iktisatçıların da mutluluk ile ilgili araştırmalara ilgi göstermesiyle birlikte alanla ilgili çalışmalarda artış gözlemlenmiştir.

Mutluluğun zaman içinde artması ve bu durumun yaşam standartlarındaki iyileşme ile ilişkili gerçekleştiğini gören iktisatçılar, mutluluk ekonomisi adıyla yeni bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Bununla birlikte mutluluk ekonomisinin "kalkınma iktisadı", "davranışsal iktisat" ve "refah iktisadı" ile ilişkilerinin olduğundan bahsedilebilir. Mutluluk ekonomisi, mutluluğun belirleyici unsurlarını ve mutluluğu arttırıcı ekonomik politikaları hedef almaktadır (Veenhoven ve Dumludağ, 2015: 206).

Dünya'da mutluluk ile ilgili yapılan çalışmalara ait verileri Şekil 1'de görülmektedir. Şekil 1'de 1900-2010 yılları arası yıllık olarak mutluluk çalışmalarının sayısını göstermektedir. 1950'li yıllardan itibaren çalışma sayısında hızlı bir artış gözlenmiştir. 2010 yılı sonrasıyla 300 üzerinde çalışma yayınlanmıştır

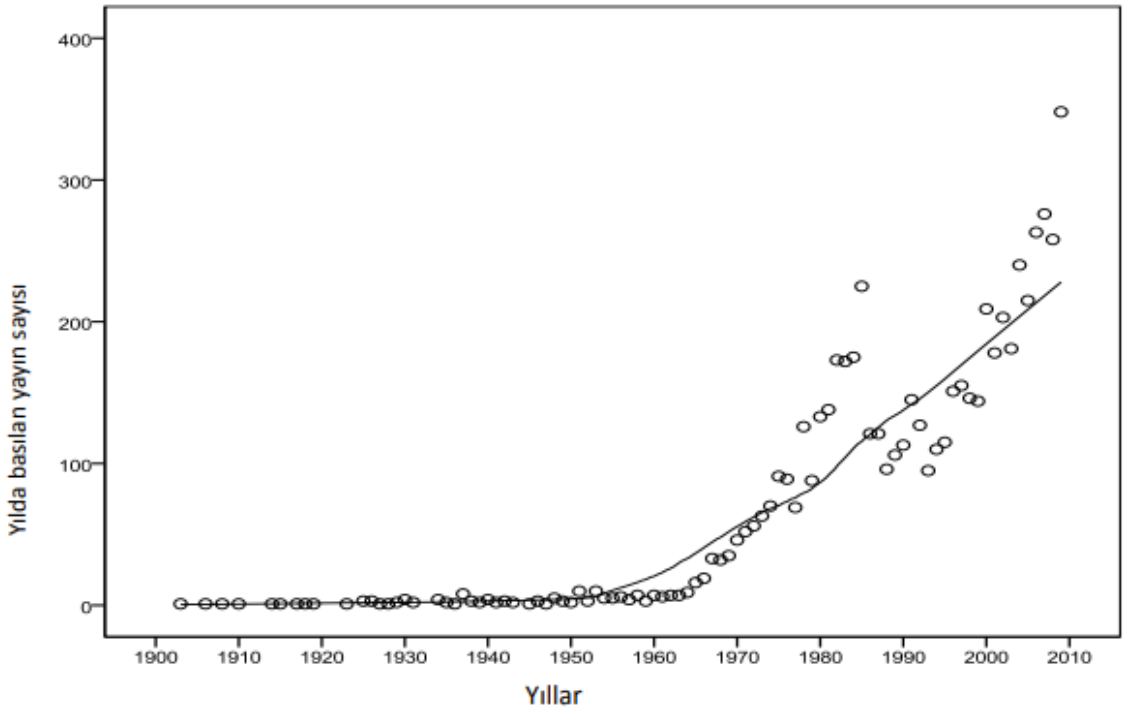

Şekil 1.1900-2010 Yılları Arası Mutluluk Çalışmalarındaki Artış
Kaynak: Veenhoven ve Dumludağ, 2015: 202.

İktisatçılar, mutluluğun tanımıyla ve mutluluğun ölçülebilirliği ile ilgilenmişlerdir. Mutluluk verileri, ekonomideki makroekonomik göstergelerdeki önemli sorunları çözümlemek için kullanılmaktadır. Ekonomideki birçok anket soruları mutlulukla ilgili olduğundan yaşam memnuniyeti anketlerinde istatiksel olarak anlamlı verilerin ekonomide kullanılması doğru bir yaklaşım olmaktadır (Tella ve MacCullouch, 2006: 43).

Mutluluk kavramı ve tanımları birçok bilim dalı tarafından yorumlanmıştır. Felsefe, psikoloji, sosyoloji ve iktisat gibi alanlarda tanımlanan mutluluğun çok yönlü bir kavram olduğu görülmektedir. Bununla birlikte mutluluk kavramı içerisinde birçok kavramları da barındırmaktadır. Öznel iyi oluş, yaşam memnuniyeti, yaşam doyumu ve refah gibi kavramlar mutlulukla birlikte literatürde kullanılmaktadır.

2.2.1.1. Öznel İyi Oluş

Öznel iyi oluş (subjective well-being) psikoloji biliminde insanların yaşam alanlarına ilişkin incelendiği alandır. Öznel iyi oluş, anlık ruh hallerine, yaşam memnuniyeti yargılarına, depresyon ve coşku hallerine kadar birçok kavramları içerir (Diener vd., 2009b: 67).

Öznel iyi oluş, insanların yaşamlarının kalitesini değerlendirmelerini sağlayan çeşitli yolları ifade eder. Bireyler duygusal alanda yaşamlarında birçok olumlu duygu ve deneyimle daha az sayıda olumsuz ve kötü deneyimle tepki verebilirler. Zihinsel alanda bireyler yaşamlarını tatmin edici olarak değerlendirebilirler. Öznel iyi oluş, bireyin kendi yaşamının iyi gittiğini düşündüğü ve hissettiği bir durum olduğundan, bireyin aradığı birçok farklı değeri ifade etmektedir. Bir kişinin refahı sadece maddi alandaki ekonomik göstergelerin aksine, refah göstergeleri sosyal ilişkiler, sağlık, maneviyat, iş tatmini, haz ve güvenlik gibi duygularına kadar tüm bileşenleri de ele almaktadır (Diener vd., 2008: 39).

Öznel iyi oluşun üç ana özelliği bulunmaktadır. Bunlardan ilki öznel olmasıdır. Öznel iyi oluş, kişinin bireysel deneyimlerine dayanır. İkinci özelliği, öznel iyi oluşun pozitif ölçümleri içermesidir. Üçüncüsü ise öznel iyi oluş ölçümlerinin kişinin hayatının tüm yönlerini bir bütün olarak ele almasıdır (Diener, 1984: 543-544).

Öznel iyi oluşu değerlendirmek için yaygın olarak öz değerlendirme ölçümleri kullanılmaktadır. Bu alanda yapılan ilk araştırmalar iyi oluşun nedenlerine odaklanırken son zamanlarda iyi oluşun sonuçlarına odaklanmış ve özellikle öznel iyi oluşun yüksek düzeyde başarıya engel olup olmadığına ya da işlevsellik açısından etkili olup olmadığa odaklanmıştır. Bu alanda yapılan çok sayıdaki çalışmalar yüksek düzeydeki öznel iyi oluş ve yaşam memnuniyeti, iş ve gelir, sağlık ve uzun ömür, sosyal ilişkiler ve toplumsal fayda gibi dört yaşam alanında iyileşmeleri önemli ölçüde etkilemektedir (Diener ve Ryan, 2009: 392).

2.2.1.2. Yaşam Memnuniyeti

Mutluluk ile ilgili çalışmalarda en sık kullanılan kavram ‘Yaşam Memnuniyetidir’. Yaşam memnuniyetinde, bireyin yaşamından mutlu olması toplum mutluluğunu da etkilemektedir. Yaşam memnuniyeti bir ruh hali olmakla birlikte insanın kendi yaşam kalitesini genel olarak değerlendirmesi sonucu olumlu olması yani yaşamdan memnuniyet anlamına gelmektedir. Kavram hem ‘memnuniyet’ hem de ‘zevk’ anlamlarını içermektedir.

Bu nedenle, duygusal ve bilişsel değerlendirmeleri kapsar. Yaşamdan ne derece hazzın gerçekleştiğini de göstermektedir (Veenhoven, 1996: 17).

Yaşam memnuniyeti Van Praag'a göre, bireyin sağlık durumu, sosyal çevresi, güvenlik ve barınma koşulları, çevre koşulları, boş vakitleri nasıl değerlendirdiği gibi çeşitli durumlarda yaşamdan aldığı hazzın derecesi ile ifade edilmektedir (Van Praag ve Ferrer-i-Carbonell, 2006: 391). Bireyin yaşam kalitesini öznel bir değerlendirmesi olan yaşam memnuniyeti, bireyin yaşamını kabul etmesi ve yaşamdan beklentilerinin karşılanmış olması anlamına gelmektedir (Sousa ve Lyubomirsky, 2001: 672).

Chow (2005), yaşam memnuniyetinin başlıca belirleyici faktörlerini sağlık, yaş, yaşam biçimi, stres durumu ve kişilik özellikleri olarak sıralamıştır (Chow, 2005: 140). Bununla birlikte sosyal ilişkiler, beslenme şekli, cinsel aktiviteler, başarı, doğayla ilgili faaliyetler, boş zamanları değerlendirme, müzik dinleme ve kitap okuma gibi faaliyetler de yaşam memnuniyetinin önemli belirleyicilerindendir (Dockery, 2003: 4).

Mutluluk ve yaşam memnuniyeti kavramları birbiri yerine kullanıldığından mutluluğun ölçülmesi; bireylere yaşamlarını değerlendirmeleri için yönlendirilen 'yaşamınızdan ne kadar memnunsunuz?' veya 'hayatınızdan ne kadar memnunsunuz?' sorusu ile bireylerin yaşamları puanlanarak ölçülebilmektedir. Mutluluk ile ilgili yapılan anketlerde bireylerin yaşamlarında ne kadar mutlu olduklarıyla beraber mutluluğu etkileyen başlıca faktörlere de ulaşılmaktadır.

Yaşam memnuniyeti ve mutluluğu ilişkilendiren birçok çalışma literatürde yer almaktadır. Bazı çalışmalarda mutluluk ve yaşam memnuniyeti eşanlamlı kullanıldığı görülürken, bazı çalışmalarda ise yaşam memnuniyetinin mutluluğu kapsadığı konusunda tartışmalar vardır. Yaşam memnuniyeti kişilerin kendi hayatlarında yaşam kalitesini genel olarak değerlendirdiğinde elde ettikleri olumluluk derecesinin seviyesine bağlı olduğundan kişinin yaşadığı hayattan aldığı hazzın ne derece olduğunu göstermektedir (Veenhoven, 1996: 17).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2003 yılından itibaren "Yaşam Memnuniyeti Araştırması'nı" tüm ülke bazında, 2013 yılı itibariyle de il bazında araştırma gerçekleştirmektedir. Bireylerin mutluluğunu ölçmek ve mutluluğu etkileyen faktörler arasındaki ilişkiyi çözümlemek için "Yaşam Memnuniyeti Endeksi" Türkiye'nin de içinde yer

aldığı 41 ülkede OECD tarafından gerçekleştirilirken; “Euro-Barometre” Avrupa Birliği’ne üye 28 ülkede ve “Genel Sosyal Araştırma” 1972 yılından beri ABD’de gerçekleştirilen bu çalışmalar en kapsamlı ve dünya çapında en fazla bilinirliği olanlardır (Korkmaz vd., 2015: 79).

2.2.1.3. Yaşam Doyumu

Yaşam doyumu kavramı bireyin yaşamından beklentileriyle ve yaşam kalitesini değerlendirdiğinde elde ettiklerinin karşılaştırmasını ifade eder. Başka bir deyişle; bireyin kendi yaşamının tümünün genel kalitesini olumlu bir şekilde ele alıp değerlendirmesidir. Yaşam doyumu, mutluluk ile kıyaslandığında daha somut bir kavramdır. Yaşam doyumu bireyin yaşamından elde ettiği hazzın büyüklüğü ile ilişkilidir (Veenhoven, 1990: 3).

Yaşamın değerlendirilmesi bireyin yaşam algılarının yaşamın ne olması gerektiğine ilişkin standartları ile sahip olduğu yaşam koşullarının karşılaştırdığında uyum ne kadar yüksek ve iyi olursa kişi o kadar mutlu olur. Bu yüzden yaşam doyumu bireyin yaşamında belirlediği standartları bilinçli ve bilişsel şekilde değerlendirmesidir (Pavot vd., 1991: 153). Karşılaştırma standartları kişiye bağlıdır. Karşılaştırma standartları iyi bir yaşam için gerçek ve mutlak gereksinimlere uymayan zihinsel/bireysel yapılardır. Bireyler kendi yaşamları için kötü olan şeyleri ve aslında ihtiyaç duymadıkları şeyleri isteyebilirler. Bu durumda birey çevresinden ve çevre faktörlerinden uyaranlara karşı ikna olması olasıdır (Veenhoven, 1990: 6).

Yaşam doyumu; bireylerin yaşamlarından memnun olup olmadığı, yaşam koşullarını değiştirmek isteyip istemediğini, sahip olduklarıyla ve sahip olmayı beklediklerini kapsamaktadır. Yaşam doyumu hayatın tüm olumlu değerlendirmelerini ele aldığından aşk, iş, evlilik, aile hayatı ve boş zaman gibi yaşam alanlarındaki doyumları değerlendirmektedir.

2.2.1.4. Refah

İnsanların yaşamlarını değerlendirdikleri ve deneyim kazandıkları çeşitli yolları içeren öznel refahtır. Birçok yönüyle refah, mutluluk kavramı ile eş anlam taşımaktadır. Olumlu duygular refahın önemli bir yönüdür (Tov ve Diener, 2013: 1). Refahın ve yaşam memnuniyetinin arttırılması ülkenin ekonomik gelişimi için gereklidir (Helliwel vd., 2016: 9).

Diener'e göre (2008), refah göstergeleri hem yaşam memnuniyeti gibi geniş değerlendirmeleri hem de iş yerinde keyif alma duyguları gibi daha kısıtlı deneyimlerin yargılarını içerdiğinden, hedef grupların yaşamlarının nasıl olduğuna dair geniş bir değerlendirme sağlayabilmektedir (Diener vd., 2008: 39).

Mutluluk yerine kullanılan öznel iyi oluştan bahsederken bir ülkede bulunan vatandaşların ne derece iyi yaşadıklarına ve hangi düzeyde refah içinde olduklarına odaklanmaktadır. İnsanların ne kadar refah içinde olduklarını görmek için ise iki tür yaklaşım bulunmaktadır. Birincisi; bir ülkede yaşayan insanlara o ülkenin sunduğu olanaklar (yüksek eğitim düzeyi, yüksek gelir, mal ve hizmetlere erişim ve alım gücü yaratma olanağı vs.) gibi toplumsal çıktıyı gösteren "tahmini yaklaşım'dır'' (presumed approach). İkincisi ise ülkenin vatandaşlarına sunduğu olanaklar karşısında insanların ne derece refaha ulaştıklarını, memnun ve mutlu olduklarını, uzun yaşam süresi gibi durumları ortaya çıkaran "belirgin yaklaşım" (apparent approach) olarak ifade edilebilir (Kajmin ve Veenhoven, 2005: 359).

2.2.2. Mutluluğun Ölçüm Yöntemleri

Mutluluk kavramı ve mutluluğun ölçülebilirliği birçok bilim dalı içerisinde tartışma konusu olmuştur. Psikologlar, öznel bir duygulanım olan mutluluğun ölçümü ile ilgili uzun yıllar boyunca çalışmalar gerçekleştirmektedirler. Mutluluğun ölçülebilmesi için çeşitli farklı ölçüm yöntemleri geliştirilmiştir.

Psikolojide mutluluğun karşılığı olan öznel iyi oluşu psikologlar çeşitli şekillerle ölçmeyi tercih etmişlerdir. Öznel iyi oluş üzerine yapılan çalışmaların birçoğu ampirik ya da tanımlayıcıdır. Çalışmalar psikolojik analizlere dayanmaktadır. Öznel iyi oluşun ölçümü için en popüler yöntem büyük bir örneklem içerisinde araştırma yapmaktır. Örnek vermek gerekirse "Dünya Değerler Anketi'nde" yaşam memnuniyeti, "her şey göz önünde bulundurulduğunda bugünlerde bir bütün olarak hayatınızdan ne kadar memnunsunuz?" sorusuyla 0-10 arasında bir ölçekte değerlendirilmektedir (Tian ve Yang, 2006: 1).

Amerikalı psikolog olan Ed Diener, mutluğun ölçümü ile ilgili uzun yıllar boyunca çalışmalar yapmış ve tartışma konusu olan pozitif duygulanım konusunda çalışmalar başlatmıştır. Diener vd., (2009a) mutluluk araştırmacılarının öncelik olarak pozitif ve negatif duygusal deneyimin göreceli sıklığını değerlendirmeleri gerektiğini savunmuştur. Bunun ilk nedeni, pozitif duyguların göreceli sıklığının daha doğru ve geçerli bir şekilde ölçülebilmesi,

mutluluk kavramı üzerine bilimsel çalışma yapılmasında temel bir husustur. İkinci nedeni olarak, sık pozitif duygulanımın mutluluk dediğimiz durumu üretmek için hem gerekli hem de yeterli olduğudur. Ancak yoğun pozitif deneyim yeterli ve gerekli değildir. Bu nedenle, mutluluk denilen kavramın aslında sık sık olumlu duygulanım ve nadiren olumsuz duygulanımdan oluştuğunu dile getirmektedir (Diener vd., 2009a: 214).

Diener vd., (2009c), pozitif ve negatif duygulanım deneyim ölçeği olarak kısaca SPANE (Scale of Positive and Negative Experience) olarak adlandırılan bir ölçek oluşturmuşlardır. SPANE, pozitif ve negatif duygulanım ne kadar sıkılıkta deneyimlediklerini 12 maddelik kısa ölçekle derecelendirmelerini istemektedir. SPANE ölçümünün avantajı olumlu, hoş ve olumsuz gibi bir dizi duyguyu kullanmasıdır. Pozitif ve Negatif duygular arasındaki dengeye yönelik ölçekleri belirtmek için SPANE-P'den (pozitif deneyim), SPANE-N (negatif deneyim) puanı çıkarılarak SPANE-B (pozitif ve negatif deneyim arasındaki denge) göstermektedir (Diener vd., 2009c: 250).

Mutluluk ölçümü ile ilgili literatür incelendiğinde ilk olarak 19. yüzyıl'da Jeremy Bentham mutluluğun ölçülebileceğini dile getirdiği olduğu görülmektedir. Hedonizm (hazcı görüş) olarak bilinen Bentham'ın görüşüne göre mutluluğun ölçülmesi birey davranışlarından haz ve acı hislerinin toplamı ile elde edilebilir (Şeker, 2016: 24). Bentham'a göre bireyin zevklerinin sıklığı yoğunluğu gibi sübjektif ve nesnel olarak ölçülebilmektedir. Bireyin mutluluğu tüm bireylerle eşit olarak değerlendirilebilir (Mill, 2017: 28-29).

Bentham'dan esinlenen iktisatçılar mutluğun tam olarak ölçülebileceği düşüncesini savunarak "haz ölçer (hedonimetre)" adında bir psiko-fiziksel makine icat etmişlerdir (Şeker, 2016: 24). Francis Edgeworth hedonimetreyi faydanın doğrudan ölçülebilir olduğunu ve fizyo psikolojideki gelişmelerin iktisatçıların fayda kavramına sağlam fizyolojik bir temeli geliştirmede olanak sağlayacağını düşünerek icat etmiştir. Ancak Edgeworth'un bu yaklaşımı teori olmaktan öteye geçememiştir (Colander, 2007: 216).

Psikolojik iyi oluşu, yani bireylerin hayatlarındaki olumlu ve olumsuz deneyimlerini ele alarak duygularını ölçmek için pozitif psikolojinin ilk ölçme yöntemlerinden olan "Duygulanım Dengesi Ölçeği" Branburn (1969) tarafından geliştirilmiştir (Okur ve Totan, 2019: 3). Duygulanım Dengesi Ölçeği, bireylerin yaşam memnuniyetini ve iyi oluşu ölçen yaygın ölçüm araçlarından biridir (Devins vd., 1997: 796). Psikolojik araştırmalarda iyi oluşun önemi pozitif duyguların yoğunluğudur. Pozitif duygulanım coşkunluk hali, neşe,

kararlı olma ve enerjik olma hali gibi hoş olma haliyle tanımlanırken negatif duygulanım ise öfke, endişe, korku, üzüntü, suçluluk gibi hoş olmama hali ile tanımlanmaktadır (Watson ve Pennebaker, 1989: 241). Brandburn Duygulanım Dengesi Ölçeğinin sık kullanılması ve popüler olması ölçeğin anlaşılır kısa ve öz aynı zamanda ölçeğin 10 sorudan oluşup (evet ya da hayır) iki yanıt seçeneği içermesindendir (Helmes vd., 2010: 259-260).

Mutluluk ölçümleri ile ilgili çalışmaların artmasıyla zaman içinde gelişen göstergelerle mutluluk seyrinin takip edilmesi mümkün hale gelmiş, bununla birlikte ölçüm yöntemleri ile ilgili yeni tartışma konuları ortaya çıkmıştır. İktisat biliminde ölçüm yöntemleri olarak objektif ölçüm kullanıldığı için mutluluk ölçümlerinde kullanılan sübjektif ölçüm yöntemi bireylerin mutluluklarını doğru biçimde yansıtabilirler mi? sorusu tartışma konusu olmuştur. Özellikle iktisat alanında erken dönem yaklaşımlar mutluluğun insanlar üzerindeki düzeylerini tam olarak bilemeyeceklerini, insanların mutluluk düzeylerini bilseler bile doğru bir şekilde ifade edemeyeceklerine inanmaktaydılar. Bugün gelinen noktada, insanların bireysel mutluluklarını doğru bir şekilde ifade ettiğine ve fikir sahibi olduğuna inanılmaktadır (Veenhoven ve Dumludağ, 2017: 206).

İktisatçıların mutluluk araştırmalarını dikkate almak ve bu konuda araştırmalar yapmak için önemli nedenleri bulunmaktadır. Birincisi, mutluluğun iktisat politikalarının gerçekleştirilmesinde önemli bir neden olduğu söylenebilir. Mikro düzeyde bir pareto iyileştirme önerisi yapmak genellikle imkânsız olmaktadır. Zira bir sosyal eylem bazı bireyler için maliyetler getirmektedir. Toplam düzeyde kamu politikaları oluştururken enflasyon ve işsizlik arasındaki dengeyi göz önünde bulundurmalıdır. İkinci bir nedeni de yönetişim kalitesi ve sosyal sermaye büyüklüğü gibi kurumsal koşulların bireysel mutluluk üzerinde etkisi olmasıdır. Son olarak mutluluk araştırmalarına önem verilmesinin nedeni subjektif ölçüm yöntemiyle iyi oluşun anlaşılması isteğidir (Frey ve Stutzer, 2001: 402-403).

Mutluluğun ölçülmesi ile ilgili yakın dönemde ekonomi alanında bazı ölçüm yöntemleri kullanılmıştır. Bu ölçüm yöntemleri bireylere anket yoluyla sorular sorularak mutluluklarını puanlamalarını istemektedir. Aşağıda bu ölçüm yöntemleri ve endeksleri hakkında bilgiler yer almaktadır.

2.2.2.1. Oxford Mutluluk Ölçeği (Oxford Happiness Questionnaire)

Mutluluk araştırmalarında en sık kullanılan ölçüm yöntemlerinden biri Oxford Mutluluk Ölçeğidir. 1980 yılında Oxford Üniversitesi'ne bağlı Deneysel Psikoloji Bölümü tarafından bireylerin mutluluğunu ölçmede kullanmak için Michael Argyle ve Peter Hills tarafından geliştirilmiştir (Argyle ve Hills, 2002: 1075). İlk önce 4'lü likert tipi ve 29 soruluk maddeden oluşan bir envanter elde edilip Oxford Mutluluk Envanteri adı altında kullanılmıştır. Mutluluğu olumlu duygulanım, yaşanılan hayatta elde edilen yaşam doyumu ve olumsuz duyguların azlığı şeklinde üç ana bileşen ile tanımlamışlardır (Doğan ve Çötok, 2001: 166).

2002 yılında Argyle ve Hills tarafından bu envanter geliştirilerek 6'lı likert tipine revize edilerek Oxford Mutluluk Ölçeği (OMÖ) olarak yeniden kullanılmıştır. Ölçeğin sınanması için diğer ölçeklerle anlamlılığı ve istatiksel olarak ilişiğine bakılmıştır. "Yaşam Doyumu" ve "İyimserlik Ölçeği" ile aralarında pozitif yönde istatiksel açıdan anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Aynı zamanda "Oxford Mutluluk Ölçeği" ile "Zung Depresyon Ölçeği" arasında negatif yönde istatiksel açıdan anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuçlara göre Oxford Mutluluk Ölçeğinin istatiksel olarak sınanmasıyla geçerli bir ölçüm aracı olduğu kanıtlanmıştır (Doğan ve Çötok, 2001: 168-169).

2.2.2.2. Cantril Merdiveni Ölçeği (Cantril Ladder)

Cantril Merdiveni ölçeği diğer adıyla Cantril Yaşam Ölçeği Merdiveni Hadley Cantril tarafından 1965 yılında geliştirilmiştir. İyi olma halinin değerlendirilmesini sağlamaktadır. Aynı zamanda iyi olma halinin ölçülmesinin, duygulardan (günlük duygulanım) yaşam yargılarına (yaşam değerlendirilmesi) kadar bir akış içerisinde çok yönlü olduğunu bilimsel araştırmalar ortaya koymaktadır. Diğer refah ölçüm araçları, bireylerin yaşamları üzerinde deneyimlemeleri ve düşünmeleri sürecine yönelik farklı bakış açıları sağlamaktadır. Cantril Ölçeği ise yaşam yargılarını ve yaşam değerlendirmelerini temsil eden sürekliliğin sonuna daha yakın olan refahı ölçmektedir (Diener vd., 2010: 6).

Cantril Merdiveni Ölçeği 0-10 arasında değerlendirilmektedir. "0" merdivenin alt basamağı yani mümkün olan en kötü yaşam memnuniyetini, "10" merdivenin en üst basamağını yani mümkün olan en iyi yaşam memnuniyetini temsil etmektedir. Değerlendirme

sonucu toplam ortalama puanın altında kalanlar yaşamdan memnun olmayanlar, toplam ortalama puanın üzerinde olanlar ise yaşamdan memnun olanlar olarak değerlendirilmektedir.

2.2.2.3. Eurobarometer Araştırması (Eurobarometer Survey)

Mutluluğun ölçüm yöntemleri arasında bulunan Eurobarometer Araştırması; 1972 yılından itibaren Avrupa Birliği'ne üye olan ülkeler de bir dizi araştırmalar yaparak topluluk hakkında bilgi edinmeyi amaçlamıştır. Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin güncel konuları hakkında anket yoluyla araştırmalar yapmaktadır (Nissen, 2012: 715).

Eurobarometer anketleri, 4'lü likert ölçeğinden oluşan soruları sormaktadır: "Genel olarak, çok memnun musunuz, oldukça memnun musunuz, çok memnun değil misiniz veya yaşadığınız hayattan hiç memnun değil misiniz?" (Frey ve Stutzer, 2002: 405). Eurobarometer araştırmalarının temel yapısı; belirli soruların düzenli aralıklarla aynı şekilde tekrarlanarak güvenli metodoloji ile Avrupa Birliği üye devletlerine yapılmaktadır. Anket çeşitlerinden Standart Eurobarometer, üye devletlerdeki nüfusun eğilimlerini ölçmek ve karşılaştırmak için kullanılan ankettir. Yıl içerisinde iki kez yayınlanmaktadır. Flaş Eurobarometre ise özel hedef grupları için telefon kullanılarak yapılan anket çeşididir. Diğer anketlere göre daha hızlı sonuç elde edilmektedir (Nissen, 2012: 715).

2.2.2.4. OECD Daha İyi Yaşam Endeksi (OECD Better Life Index)

OECD tarafından geliştirilen "Daha İyi Yaşam Endeksi" 2011 yılından itibaren yayınlanmaktadır. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerini ölçmek için kişi başına düşen gelir ve diğer makroekonomik göstergelerin yetersiz kaldığı görülerek farklı göstergeler ile bireylerin yaşam alanlarının nasıl etkilendiği ve toplumun gelişimindeki katkılarını araştırmaktadır. Daha iyi yaşam endeksi OECD üyesi ülkelerin sosyal ve ekonomik göstergelerinin karşılaştırılmasıyla elde edilmektedir. Bu karşılaştırma 11 gösterge üzerinden ele alınmaktadır. Bunlar; gelir, barınma, iş, toplum, eğitim, çevre, siyaset ve sivil yaşama, sağlık, hayattan zevk alma, çalışma-yaşam dengesi, güvenliktir (OECD, 2022).

2.2.2.5. Dünya Değerler Araştırması (World Values Survey, WVS)

Dünya Değerler Araştırması (WVS), dünyanın en geniş kapsamlı şekilde ele alınan sosyal araştırma projesidir. 1981 yılından itibaren programın kurucusu olan Ronald Inglehart tarafından 120'den fazla ülkede faaliyet göstermektedir. Ülkelerde yaşayan insanları

ekonomik, politik, sosyal, dini ve kültürel değerlerinin akademik ve bilimsel yönden araştıran uluslararası bir programdır. Dünya Değerler Araştırması her 5 yılda bir küresel olarak yürütülen karşılaştırmalı ve temsili bir anket ile sosyal bir araştırma yapmaktadır. Dünya Değerler Araştırması'nda "Her şeyi düşündüğünüzde bugünlerde yaşamdan ne kadar memnunsunuz?" sorusu yöneltilerek 1-9 ölçeği kullanılmaktadır (WVS, 2022).

2.2.2.6. Mutlu Gezegen Endeksi (Happy Planet Index)

Mutlu Gezegen Endeksi (HPI), İngiltere düşünce kuruluşu olan Yeni İktisat Vakfı (New Economics Foundation) tarafından 2006 yılında tanıtılan, bireylerin refahını ölçmeyi sürdürülebilirlik çerçevesinde ele alınarak araştırmaktadır. Mutlu Gezegen Endeksi, mutlu ve daha uzun bir yaşam beklentisini etkileyen faktörleri ekonomi, sağlık, teknoloji, aile, istihdam, iletişim, eğitim, kültürel-dini değerler ve tüketim indikatörlerini ele alarak hesaplamaktadır. Toplumdaki refah düzeyinin yaşam beklentisi ile ne ölçüde eşit dağıldığı, ülkenin karbon ayak izine göre değerlendirilmektedir (Şeker, 2016: 121).

Mutlu Gezegen Endeksi Hesaplanması aşağıdadır (NEF, 2006: 1).

$$\text{HPI}= \frac{\textit{Yaşam Beklentisi x İyi Olma Hali Deneyimleri x Çıktıların Eşitsizliği}}{\textit{Ekolojik Ayak İzi}}$$

Mutlu Gezegen Endeksi formülünde de görüldüğü üzere refah, yaşam beklentisi, çıktıların eşitsizliği ve ekolojik ayak izinden elde edilen 4 unsurdan oluşmaktadır ve 1-100 arasında değerler almaktadır. HPI, Yeni İktisat Vakfı tarafından 2006, 2019, 2012 ve 2016 yıllarında açıklanarak bireylerin ve toplumların refah düzeylerini ve mutluluklarını ölçülmesini sağlamaktadır.

Mutlu Gezegen Endeksi, ülkelerin refah göstergeleri olarak ele alınan makroekonomik göstergelerde göz ardı edilen sürdürülebilirliği ön plana aldığı için önem taşımaktadır. Ekolojik maliyetler söz konusu olduğunda bireyin ve toplumun refahı için mutluluk araştırmalarında önemsenmemiştir (Cingi, 2011: 65). Mutlu Gezegen Endeksi'nden elde edilen sonuçlara göre mutluluk sıralamasında Kosta Rika, Meksika, Kolombiya, Vietnam ve Vanuatu, Dominik Cumhuriyeti ve Panama ilk sıralarda yer almaktadır (Şeker, 2016: 121).

2.2.2.7. Gayrisafi Milli Mutluluk Endeksi (Gross Happiness Index)

Bhutan Krallığı, ülkelerin refah göstergesi olarak kabul edilen GSYİH yerine kalkınmada belirleyici olarak Gayrisafi Milli Mutluluğu ülkelerin mutluluk düzeylerini belirlemede ön plana almaktadır. Gayrisafi Milli Mutluluk kavramı 1972'de ortaya çıkmış ve maneviyatla ilişkili olup Budist değerlerin etkisindedir. Toplumun genel refahı ve çevrenin korunması konuları Budist geleneğiyle değerlendirmektedir (Gökdemir ve Veenhoven, 2014: 358).

GSYİH, bir ulusun sınırları içerisinde belirli yıl içerisinde üretilen mal ve hizmetlerin toplamı olarak ifade edilmektedir. GSYİH sosyal refah üzerine hiçbir zaman odaklanmamıştır. Bu yüzden artan GSYİH, ülkede yaşayan toplumda her şeyin olumlu olduğunu ifade etmez çünkü "GSYİH, toplumdaki gerçek refahın oluşmasında bileşenlerin çoğunu yakalayamaz". Sosyal ilerlemenin bir ölçüsü olarak gösteriliyor olsa da bazı eksikleri vardır (Chen, 2015: 70). Örnek olarak ABD'de GSYİH 1999'dan 2007'ye kadar sürekli ve istikrarlı şekilde artış gösteriyor olsa da toplumun çoğunun 2007 yılında 1999'dan daha kötü bir refah ve yaşam koşulları içerisinde olduğu söylenebilir. Gayrisafi Milli Mutluluk endeksi, hükümetler tarafından göz ardı edilmemesi gereken toplum refahı faktörüne odaklanmaktadır. Bhutan hükümeti vatandaşlarının mutluluk ve refahlarına önem vererek kalkınma yolunda daha sürdürülebilir ve bütüncül olan GSMM (Gayrisafi Milli Mutluluk) tercih etmektedir (Chen, 2015: 71).

Gayrisafi Milli Mutluluk endeksi anket yoluyla elde edilmektedir. Toplumda yaşayan bireylerin mutluluk koşullarını ve mutluluk alanlarını belirlemede kamuda gerekli iyileştirmelerin yapılması bağlamında halkın saf mutluluğunu ölçmek için kullanılmaktadır.

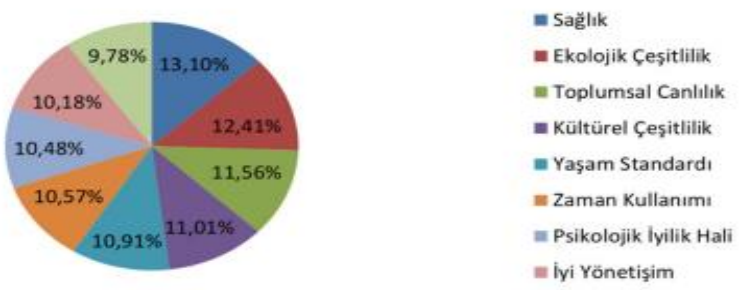

Şekil 2. Gayrisafi Milli Mutluluk Endeksinde Her Bir Alanın Katkısı
Kaynak: Ura vd., 2015: 30.

Şekil 2'de GSMM endeksine en büyük katkıyı payı %13,10 ile sağlık alanı olurken, en az katkıyı ise eğitimin yaptığı görülmektedir.

Gayrisafi Milli Mutluluk endeksi, 9 ana başlıktan oluşan 33 alt göstergeden hesaplanarak elde edilmektedir. GSMM endeksi, 33 alt göstergenin temsil ettiği bireylerin farklı ihtiyaç ve taleplerini politik teşvikler yolu ile arttırmak ve kalıcı kılmak için geliştirilmiştir. 33 gösterge ve ana başlıklar içindeki ağırlıkları Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1: Gayrisafi Milli Mutluluk Endeksi Göstergeleri

Alan	**Göstergeler**	**Ağırlık**	**Alan**	**Göstergeler**	**Ağırlık**
Psikolojik İyi Olma Hali	Yaşam Memnuniyeti	33%	Zaman Kullanımı	Çalışma	50%
	Pozitif Duygular	17%			
	Negatif Duygular	17%		Uyku	50%
	Maneviyat	33%			
Sağlık	Sağlıkla İlişkin Bildirim	10%	İyi Yönetişim	Politik Katılım	40%
	Sağlıklı Günler	30%		Hizmetler	40%
	Engelli Olma Durumu	30%		Hükümetin Performansı	10%
	Akıl Sağlığı	30%		Temel Haklar	10%
Eğitim	Oku yazarlık	30%	Toplumsal Canlılık	Bağış (Zaman ve Para)	30%
	Okullaşma	20%		Güvenlik	30%
	Bilgi	20%		Toplum İlişkileri	20%
	Değer	20%		Aile	20%
Küresel Çeşitlilik ve Esneklik	13 Güzel sanat ve El sanatları	30%	Ekolojik Çeşitlilik ve Esneklik	Vahşi yaşama verilen zarar	40%
	Kültürel katılım	30%		Kentsel sorunlar	40%
	Ana dilde konuşma	20%		Çevresel Sorumluluk	10%
	Görgü kuralları	20%		Ekolojik sorunlar	10%
			Yaşam Standardı	Kişi başı gelir	33%
				Varlıklar	33%
				Konut(barınma)	33%

Kaynak: Ura vd., 2015: 26

Tablo 1'de Gayrisafi Milli Mutluluk'a ait göstergeler ve ağırlıkları gösterilmiştir. Bu göstergeler arasından insanların yeterli olduğu alanlara bakılacak olunursa 1.sırada %99 ağırlık ile eğitim, %92'lik ağırlık ile küresel çeşitlilik ve esneklik içerisinde yer alan ana dilde konuşma 2.sırada ve bunu %92'lik ağırlık ile toplumsal canlılık içerisinde yer alan güvenlik takip etmektedir (Ura vd., 2015: 30).

2.2.2.8. Dünya Mutluluk Veritabanı (World Database of Happiness)

Dünya Mutluluk Veritabanı, Ruut Veenhoven tarafından kurulan Rotterdam Erasmus Üniversitesi'nin Erasmus Mutluluk Ekonomisi Araştırma Organizasyonu bağlı olarak mutluluk verilerine ulaşılabilecek bir sitedir. Sitenin araştırma direktörü olan Veenhoven, aynı zamanda mutluluk çalışmalarıyla da literatüre katkı sağlamaktadır. Mutluluğa ait verilere ulaşmanın mümkün olduğu sitede 165 ülkeye ait farklı koşullarda insanların belirli dönemlerinde yaşam memnuniyeti, mutlu yaşam endeksi, yaşam süresi beklentisi ve ortalama mutluluk endeksleri yer almaktadır. Bu veriler genellikle kitap ve dergi makalelerindeki mutluluk üzerine yapılan yayınlardan alınmıştır. Ulaşımına yetki verilen yayınlar dışında, gri raporlar ve salt veri dosyalarını da içermektedir.

Dünya Mutluluk Veritabanı, mutlulukla ilgili araştırma bulgularıma güncel ve hızlı şekilde ulaşılabilen bir araçtır. Bulgular, istatiksel ve ölçüm analizlerle birlikte teknik olarak raporlanarak geniş bir bakış sağlamaktadır. Dolayısıyla bu bulgular araştırmacıların çalışmalarında kolaylık sağlarken, veri tabanının kısıtı olarak mutluluk çalışmalarının artması beraberinde çelişkili araştırma sonuçlarını da ortaya çıkarmaktadır. Araştırmacılar için verilere hızlı ve ücretsiz şekilde ulaşma imkânı sunarak çok fazla ayrıntıyla karşılaştırma fırsatı sağlamaktadır.

Sitede yer alan 2010-2019 yılları mutluluk verileri ölçümü sonucuna göre; Kosta Rika, Danimarka, Meksika, İzlanda ve İsviçre ilk sıralarda yer alırken; Togo, Burundi ve Tanzanya son sıralarda yer almaktadır. Mutlu yaşam endeksine göre ilk sıralarda Japonya, Hong Kong, İsviçre, Avusturalya ve İtalya yer alırken; Burundi, Tanzanya ve Togo son sıralarda yer almaktadır (VDoH, 2022).

2.2.2.9. TÜİK Yaşam Memnuniyeti Araştırması

Türkiye'de mutluluğun ölçülmesi daha yakın dönemlerde gerçekleşmiştir. 2003 yılından itibaren TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) "Yaşam Memnuniyeti Araştırması" adlı çalışmasıyla toplumun mutluluğunu kapsamlı bir şekilde ölçmeye başlamıştır. Yaşam Memnuniyeti Araştırması topumda yaşayan bireylerin genel mutluluk algısını, yaşamdaki memnuniyetini, toplumsal değer yargılarını ve kamu hizmetlerinden memnuniyet ölçüsünü ölçmek, aynı zamanda memnuniyet düzeylerinin zaman içerisinde azalıp arttığını takip etmek amacıyla gerçekleştirilmektedir (TÜİK, 2021).

Yaşam Memnuniyeti Araştırması, mutluluğun ekonomik, fiziksel, demografik ve sosyal çevre içinde yaşanılan ülkenin yaşam koşullarını belirleyen faktörlerden oluşmaktadır. Mutluluk araştırmasında hane halklarına, yaşamın birçok farklı alanlarından memnuniyet derecesini yöneltilen sorularla ölçmektedir. Mutluluk araştırmasında 5'li likert ölçeği kullanılarak "Yaşamınızı bir bütün olarak düşündüğünüzde ne kadar memnunsunuz?" sorusu yöneltilerek memnuniyet derecesini ölçmektedir.

Türkiye'de Yaşam Memnuniyeti Araştırması 2003 yılından itibaren düzenli olarak ölçülmektedir. 2013 yılı itibariyle araştırmanın kapsamı genişletilerek il bazında hane halklarının mutluluk düzeyleri ve yaşam memnuniyeti dereceleri hakkında geniş bilgiler vermektedir.

Aşağıda en son araştırma yapılan "2021 Yaşam Memnuniyet Araştırması'na" ait verilere yer verilmiştir. Şekil 3'te verilen 2021 yılında yayınlanan Yaşam Memnuniyeti Araştırması'ndan elde edilen verilere göre mutluluk düzeyini belirten 18 yaş üzerindeki bireylerin oranı 2020 yılında %48,2 olduğu görülürken 2021 yılında %49,3'dir. Bununla beraber mutsuz olduğunu belirten bireylerin oranı 2020 yılında %14,5 iken 2021 yılında bu oran %16,6'ya yükselmiştir.

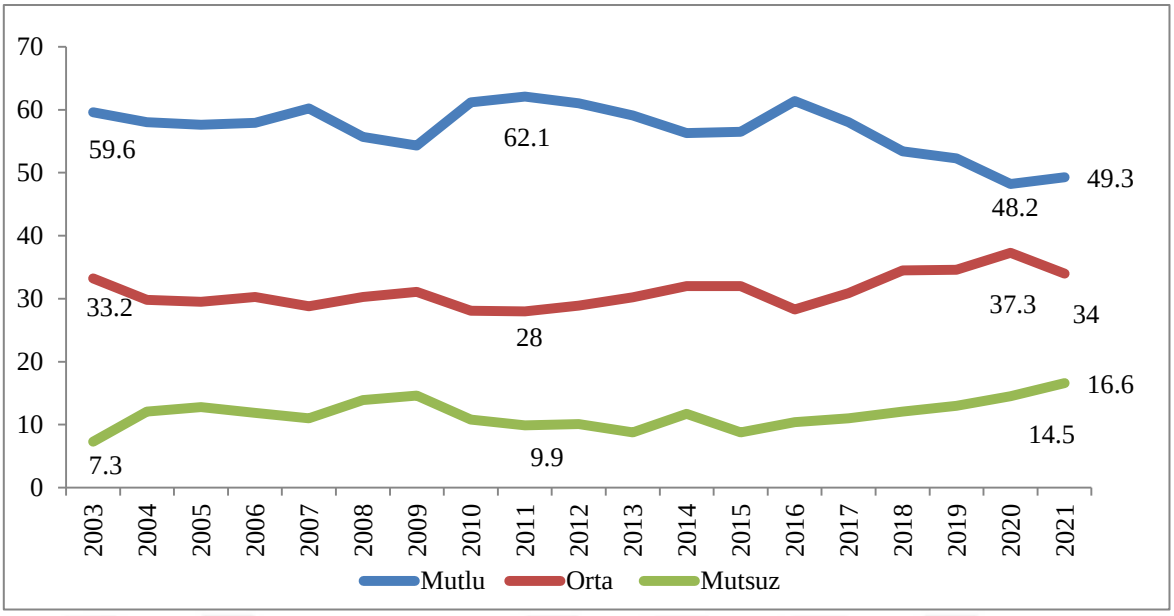

Şekil 3. Genel Mutluluk Düzeyi (%), 2003-2021
Kaynak: TÜİK, 2021

Araştırmada bireylerin cinsiyetine göre mutluluk düzeyleri de ölçülmektedir. Şekil 4'te yer alan verilere göre mutluluğunu beyan eden erkeklerin oranı 2020 yılında %43,2 iken 2021 yılında %43,9 olduğu görülmektedir. Mutluluğunu beyan eden kadınların oranı 2020 yılında %53,1 iken 2021 yılında bu oran %54,6'a yükselmiştir.

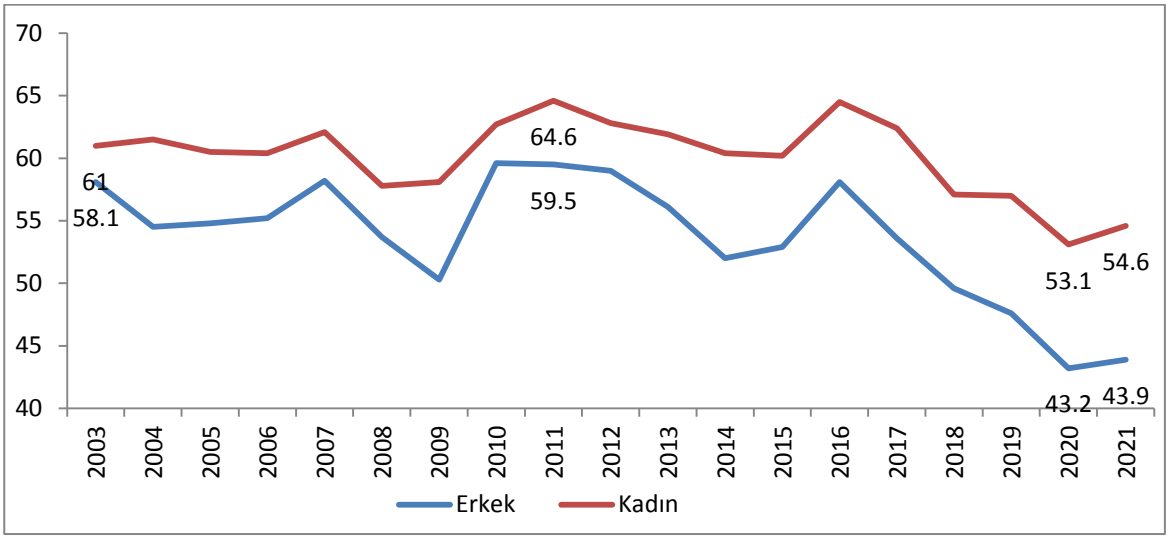

Şekil 4. Cinsiyete göre mutlu olduğunu beyan edenlerin oranı (%), 2003-2021
Kaynak: TÜİK, 2021

Evli olanların olmayanlara göre daha mutlu olduğu da araştırma sonucunda görülmektedir. Mutluluk düzeylerini belirten evli bireylerin mutlu olma oranı 2021 yılında %54,0 iken evli olmayan bireylerde bu oran %40,1 olarak ölçülmüştür. Evli erkeklerin mutluluk oranı %48,9 iken kadınlarda bu oran %58,8'dir.

2.3. Mutluluk ve Ekonomi İlişkisi

Mutluluğu ölçme uzun dönemlere kadar psikoloji biliminin alanı olarak kabul görmüştür. Bu alanda yapılan çalışmaların artması iktisatçıların da bu alanda yoğunlaşmasını sağlamıştır. İktisat teorisi yaklaşımı, tüketimin mutluluğu arttırdığını öne sürerek bunu fayda teorisi ile açıklamaktadır (Yinanç vd., 2020: 52).

Mutluluk kavramı bireylerin yaşamlarından genel olarak ne ölçüde memnun olduğunu ölçmektedir. Başka bir ifadeyle bireyin yaşadığı hayatı ne kadar sevdiğini puanlayarak değerlendirmektedir. Mutluluk oranlarının zaman içerisinde artmış olması ve bu artışın yaşam standartlarındaki olumlu gelişmelerle ilişkisi olduğunu gören iktisatçılar, mutluluk ekonomisi adıyla yeni bir alan çalışması gerçekleştirmişlerdir. Bu anlamda, mutluluk ekonomisinin refah iktisadı gibi kalkınma iktisadı ve davranışsal iktisat alanları ile de ilişkisi olduğu söylenebilmektedir. Refah iktisadı ve davranışsal iktisat içinde yer alan mutluluk kavramı yerine fayda kavramının yer alması konusunda tartışmalar söz konusu olmaktadır. Kalkınma iktisadı ise mutluluk kavramını gelişmişliğin bir göstergesi olarak nitelendirmektedir. Mutluluk ekonomisi, ampirik çalışmaları gözeterek gelişen bir alan olmakla beraber mutluluğu arttırıcı ekonomi politikalarını hedef almaktadır (Veenhoven ve Dumludağ, 2017: 210).

Amerika Birleşik Devletleri 1776 yılındaki Bağımsızlık Bildirgesi'nde, bireylerin mutluluk arayışının yaşam ve özgürlükle karşılaştırabilir aynı zamanda devredilemez bir hak olduğunu açık bir şekilde kabul etmektedir. Ekonominin bireysel refahla ilgili olduğu düşüncesi ile ortaya çıkmaktadır. Mutluluk araştırmaları öznel iyi oluşun nasıl gerçekleştiğini anlamamıza yardımcı olmaktadır. Bireylerin kendi ekonomik faydalarını başarıyla tahmin edip edemeyeceği veya tahmin edilen faydanın tutarlı olup olmadığı gibi iktisat teorisinin temel varsayımlarına ve kavramlarına yeni bir yol çizmektedir. Ayrıca, geleneksel iktisadın açıklamakta zorlandığı deneysel bulmacaları çözmeye de yardımcı olmaktadır (Frey ve Stutzer, 2002: 403).

Ekonomideki gelişmelerin bireylerin ve toplumların yaşamlarında etkili olduğu bilinmektedir. Ekonomik gelişmelerin nasıl olduğunun yanı sıra nasıl sürdürülebilir olduğu tartışma konusudur. 1974 yılında Richard Easterlin, mutluluk verilerini iktisada tanıttı ve iktisattaki temel modellerinin bu varsayımla çeşitliliğini gözlemlemeye çalışmıştır. Easterlin 1974 yılında yayınladığı "Does Economic Growth Improve the Human Lot? Some Empirical Evidence" adlı makalesinde, mutluluk ve gelir arasındaki ilişkiyi ölçmeye çalışmıştır ve Easterlin Paradoksu adıyla tanımlanan bulguları gelecekteki araştırmalara referans teşkil etmiştir (Tella ve MacCulloch, 2006: 26). Easterlin, mutluluk ve gelir arasındaki ilişkiyi inceleyen ilk iktisatçıdır.

1990 yılı sonlarından itibaren iktisatçılar, farklı ülke grupları ve dönemlerde mutluluğun belirleyici faktörlerine büyük ölçekli ampirik analizlerinde katkıda bulunmaya başlamışlardır (Frey ve Stutzer, 2002: 404). Mutluluk çalışmaları, farklı makro politika düzenlemesinde öznel iyilik halinin etkilerini incelemek için de kullanılmaktadır. Mutluluk anketleri de ayrıca çeşitli kamu politikalarının refah etkilerini ölçmek için de kullanılmaktadır. Örneğin alkol ve tütün gibi bağımlılık yapan maddelere uygulanan bir verginin refah üzerindeki etkisi için de kullanılmaktadır (Graham, 2005: 49).

Frey ve Stutzer (2002) mutluluğu etkileyen faktörleri üç gruba ayırmaktadırlar. Bunlar demografik faktörler, ekonomik faktörler ve sosyal koşullar olarak belirlemişlerdir. Bu belirlenen faktörlerin dışında gelir, enflasyon, gelir dağılımı, sosyo-demografik özellikler, eğitim durumu, politikalar, yönetim şekli gibi faktörlerde mutluluğu belirleyicisi olarak yer aldığını öne sürmüşlerdir.

Mutluluk ve davranışsal iktisat, ekonominin iki yeni farklı alanı olsa da, birden fazla özelliği paylaşırlar. Davranışsal ekonomistler, görünüşte mantıksız insan seçimlerini resmi olarak modellemek ve açıklamak için standart olmayan faydalı işlevler geliştirirler. Mutluluk ekonomistleri, ankete katılanların mutluluğuna ilişkin ifadelerini geleneksel fayda kavramlarını açıklamada referans almaktadır. Yol boyunca, her ikisi de psikolojiden standart ekonomik teoriye içgörüleri dokur. Her ikisi de standart teorinin, insanların iyi tanımlanmış bir fayda işlevini en üst düzeye çıkarıyormuş gibi seçimler yaptıkları temel varsayımını gözetmektedirler. Her ikisi de, neoklasik ekonominin ortaya çıkardığı sorunları önemli kamu politikası uygulamaları olan yollarla aşabilecek araçlar kullanmaktadır. Davranışsal ekonomistler, sonuçları iyileştirmek için geleneksel fayda işlevleri altında

mantıksız görünen davranışlardan yararlanan politikalar önermişlerdir. Benzer şekilde son zamanlarda, işsizlik ve enflasyonun psişik maliyetleri, havaalanı gürültüsü ve hava kirliliği gibi maddi olmayan şeyler gibi geleneksel ekonomi araçlarını kullanarak değerlenmesi zor olan kamu politikası sonuçlarının maliyetlerini ve faydalarını değerlendirmek için mutluluk ölçütleri kullanılmıştır (Levinson, 2013: 1-2).

2.3.1. Mutluluğu Etkileyen Ekonomik Faktörler

İktisat teorisi, mutluluğu bireylerin tüketimiyle ilişkisi olduğunu ileri sürerek bunu fayda teorisi ile açıklamaktadır. Genel fayda teorisi çerçevesinde tüketimin bireysel faydayı etkilediği ve artan tüketimin faydanın da artmasına neden olduğu bilinmektedir. Bireylerin tüketiminin anket yoluyla ölçülmesi mümkün olmadığından ampirik çalışmalarda tüketim yerine "hane halkı geliri" veri olarak kullanılmaktadır. Yaşam standartlarının belirlenmesinde önemli göstergelerden olan kişi başı Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın (GSYİH) mutlulukla olan ilişkisi incelenmiş ve aralarında bir ilişki bulunmuştur (Veenhoven ve Dumludağ, 2017: 215).

Yüksek gelire sahip bireyler istediklerini elde etmek için daha fazla fırsata sahip olduklarından daha fazla mal ve hizmet satın alabilmektedir. Bununla beraber toplumda daha yüksek bir statüye sahiptirler. Bu nedenle yüksek gelir yüksek fayda sağlamaktadır. Gelir ve mutluluk arasındaki ilişki belirli bir zaman ve ülke için ampirik literatürün konusu olarak ortaya çıkmıştır. Yüksek gelirli kişilerin ortalama olarak daha fazla mutlu olduklarını belirtmeleri geçerli ve genel bir sonuç olarak kabul edilmektedir (Frey ve Stutzer, 2001: 409).

Mutluluk çalışmalarında, ülkelerdeki zengin insanların mutluluk ortalamasının yoksul insanlardan daha yüksek olduğu bulunurken, ülkelerde yapılan çalışmalar, zaman içinde kişi başına düşen gelirdeki artışlar ile ortalama mutluluk düzeyleri arasında çok az ilişki olduğunu göstermektedir. Ortalama olarak zengin ülkeler yoksul ülkelerden daha mutludur, mutluluk oranı bir noktaya kadar gelirle yükselmektedir. Buna rağmen daha az mutlu, daha yoksul ülkelerde bile ortalama gelir ve ortalama mutluluk seviyeleri arasında net bir ilişki olmadığı, birçok faktörün dahil edilmesiyle sonuç alınabileceğini göstermektedir (Tian ve Yang, 2006: 2).

Yüksek gelirin daha fazla mutluluğa neden olup olmayacağı sadece ekonomi biliminin merak ettiği bir şey değildir. Birçok birey hayatında bu soruyla ilgilenmektedir. Çünkü hayatlarını nasıl idame ettirmeleri gerektiğine dair endişeleri vardır. Ayrıca hükümetler ve

diğer kurumlar da iktisat politikalarıyla yakından ilgilenmektedir. Gelirin mutluluk üzerindeki etkisi, ekonomik faaliyetlerin ilerlemesine bağlı olarak yükselip düşebilmektedir. Gelirin mutluluk üzerindeki etkisi ekonomik ilerlemenin faydalarını ölçebilmemizde önemli bir yol gösterici olmaktadır (Diener ve Biswas, 2002: 122). Bununla beraber birçok iktisatçının bireysel mutluluk çalışmalarında elde edilen sonuçlar bu görüşe karşıt oluşturacak niteliktedir. Easterlin (1974), Easterlin ve Angelescu (2009), Frey ve Stutzer (2002) ve Tian ve Yang (2006) çalışmalarının sonuçlarında yüksek gelirin mutluluğu arttıracağı görüşüne zıt sonuçlar ortaya çıkmıştır. Schor (1991) "*The Overworked American* "adlı kitabında, çok mutlu hisseden ABD nüfusunun yüzdesinin 1957 'de zirve yaptığını ve sürekli ekonomik büyümeye rağmen o zamandan beri mutluluk oranının azaldığını bildirmektedir. Bu çalışmalar doğrultusunda iktisat literatüründe mutluluk çalışmaları daha popüler hale gelmiştir.

Veenhoven (1994), 30 ülkeye ait mutluluk ve gelir verilerini ele aldığı araştırmasında iki değişken arasında anlamlı bir korelasyon olduğunu tespit etmiştir. Bu rağmen gelir artışındaki oran mutluluk artışında yaşanmamıştır (Veenhoven, 1994: 110).

Mutluluk ve gelir arasındaki ilişkiyi ilk inceleyen Richard Easterlin'dir. Bu çalışmasında II. Dünya Savaşı sonrası birçok ülkede reel gelirin artmış olduğu ancak bireylerin öznel refahlarında bir artış olmadığı hatta oran olarak azaldığını gözlemlemiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nde 1946-1991 yılları arasında, kişi başına düşen gelir 2,5 kat artmış (yaklaşık 11000$'dan 27000$), ancak aynı yıllar arasında mutluluk ortalamasının sabit kaldığını ifade etmiştir. Belirli bir zamanda yüksek gelir insanların mutluluğu üzerinde pozitif etkiye sahipken yaşam döngüsünde mutluluk sabit kalmaktadır. Çalışmada 1946-1970 yılları arasında Amerikan Kamuoyu Araştırması'ndan alınan verilere göre 1946-1957 yıllarında ise çok mutlu olduğunu belirtenlerin yüzdesi %39'dan %53'e, 1957-1963 yıllarında çok mutlu olduğunu belirtenlerde %53'ten %43'e düşüş olduğunu gözlemlenmiştir. Yine aynı dönemde mutlu olmadığını belirtenlerin oranında önce düşüş sonra da artış gözlemlemiştir. Bu sonuçlara göre Amerika'da belirtilen dönemler arasında yüksek gelirin daha fazla mutluluğa neden olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. ABD'de dönemler arasında gelirin artmış olmasına rağmen mutluluk oranında azaldığı da görülmüştür (Easterlin, 1974: 99, 108, 109).

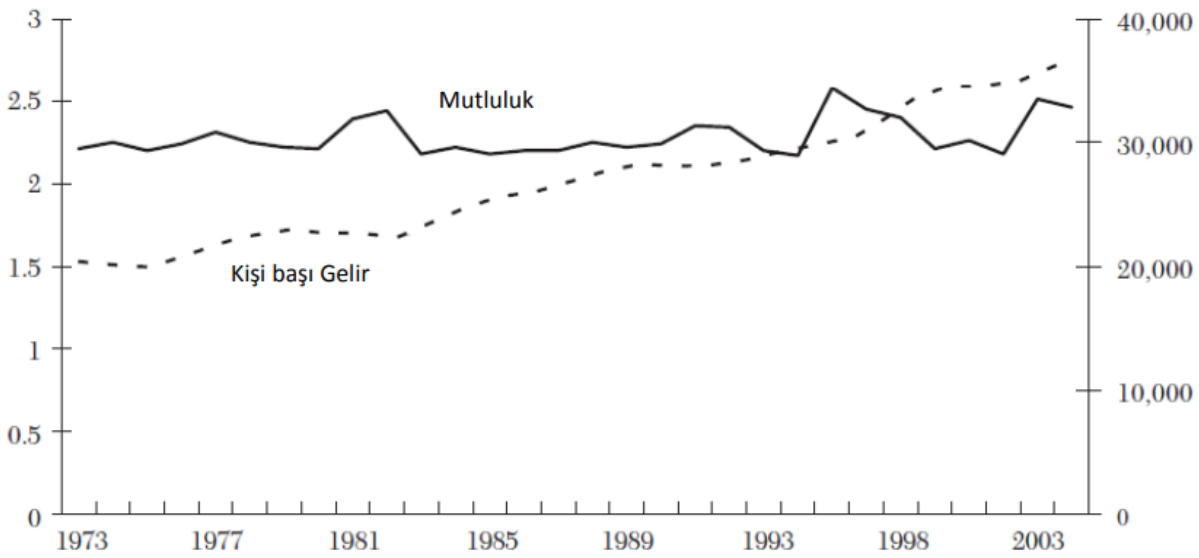

Şekil 5: Kişi Başına Düşen Gelir ve Mutluluk Arasındaki İlişki
Kaynak: Veenhoven ve Dumludağ, 2015: 217

Şekil 5'te ABD'ye ait 1973-2003 yılları arası kişi başına düşen gelir mutluluk eğrileri verilmiştir. Bazı yıllarda kişi başına düşen gelirde artış gözlemlenirken mutluluk oranında artış olmadığı görülmektedir.

Di Tella vd., (2003) ele aldıkları çalışmalarında ülkedeki GSYİH'de gerçekleşen bir artışın zamanla mutluluk oranında bir etki etmediğini görmüşlerdir (Di Tella vd., 2003: 812). Blanchflower ve Oswald (2004) ise 1970 ve 1990 yılları arası ABD ve İngiltere'nin mutluluk oranlarının doğrusallığını incelemişlerdir. ABD ve İngiltere'de ekonomik büyümenin artmış olmasına rağmen mutluluk oranlarında artış gözlemlenmemiştir (Blanchflower ve Oswald, 2004: 1363).

Easterlin (1974) çalışmasında 14 ülke grubunun mutluluk oranı ve gelirlerinin karşılaştırmasını yapmıştır. Çalışmada, milli geliri yüksek olan yani gelişmiş ülkelerde mutluluk oranlarının daha yüksek olduğunu görmüşlerdir. Bununla beraber bazı gelişmekte olan ülkelerde mutluluk oranları üst seviyelerde olduğu görülmektedir (Easterlin, 1974: 105). Bu çalışmayla beraber zengin toplumların mutluluk oranlarının her zaman daha yüksek olmadığı gösterilmektedir. Buna karşılık (Diener vd., 1995), (Inglehart, 1990) çalışmalarında daha gelişmiş ülkelerdeki bireyler ve bir ülkede daha zengin olan bireylerin mutluluk oranının diğerlerine göre daha yüksek seviyede olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Easterlin'in artan gelirin bireyin mutluluğu üzerinde belli bir düzeye kadar pozitif etkili olduğunu devam eden gelir artışına karşılık bireyin mutluluk düzeyinin sabit kaldığını savunduğu görüşü "Easterlin Pardoksu" ile açıklanmaktadır.

Easterlin paradoksunu açıklamak için ilk olarak iktisatçılar ampirik ve deneysel tahminlere dayanan yaklaşımlarla bireyin mutluluğunu etkileyen gelirle beraber, sağlık, sosyal ilişkiler, aile hayatı vb. gibi faktörlerin etkili olduğunu söylemişlerdir. Gelir ve ekonomik büyüme dışındaki faktörler bireyin mutluluğunu etkilemek dışında bireylerin iktisat politikalarına yönelik teşviklerini de etkilemektedir (Graham ve Pettimnato, 2002: 112). İkinci olarak, bireyin mutluluğunu mutlak gelir seviyesinden dahası olarak sosyal karşılaştırma ve hedonik adaptasyondan etkilenerek, gelir ve istek/arzu seviyesi arasındaki fark tarafından belirlendiğini savunmaktadır. İstek/arzu seviyesi olarak diğer bireylerin ortalama geliri örnek verilebilir. Toplumun gelirinin artmasıyla beraber bireylerin isteklerinin de artması bireyin refahında bir etki yaratmaktadır (Tian ve Yang, 2006: 3).

Carbonell çalışmasında bireyin refahını, gelirin bireyin ihtiyaç ve isteklerini karşılamak için yeterli olup olmadığı öznel algı ve diğer bireylerin gelirleri ile kıyasladığındaki bireysel gelir algısı ile açıklamaktadır. Aynı zamanda, bireyin refahı şimdiki reel geliriyle ilgili olduğu kadar geçmişteki kendi geliriyle de ilişkisi bulunmaktadır. Ayrıca bireylerin toplumdaki konumunun yaşamdan memnuniyetleri için önemli bir faktör olduğunu söylemektedir. Bunu karşılaştırmalı gelir ve göreceli fayda etkisi olarak adlandırmaktadır (Carbonell, 2005: 999).

Kahneman ve Deaton, 450.000 kişiye yapılan çalışmalarında paranın mutluluğu satın alıp alamayacağı hipotezi ile çalışma yapmışlardır (Kahneman ve Deaton, 2010: 16489). Bireylerin daha fazla gelirinin olması daha fazla mutlu olmadığı anlamına gelmezken daha az gelirin olması duygusal açıdan acı çekmeyi beraberinde getirdiğini söylemektedirler. Bireyin refahı, gelir artması ile artarken duygusal refah eşiği olarak 75.000$ ifade edilmektedir. Gelir seviyesinin bu değeri aşmasıyla bireyin duygusal mutluluğu satın alamayacağı yönündedir. Duygusal mutluluk, bireyin olumlu deneyimlerindeki duygu yoğunluğunu gösterirken, yaşam memnuniyeti bireylerin hayatı hakkında düşüncelerini göstermektedir. Duygusal mutluluk ve yaşam memnuniyetini farklı ilişkilendirmişlerdir. Kahneman ve Deaton'a göre bireyin gelirindeki artış ekonomik durumda iyi olma ve yaşam memnuniyetinde artış sağlarken,

75.000$ eşiğinden sonra artan geliri duygusal refahı üzerinde bir etkisi olmamaktadır. (Kahneman ve Deaton, 2010: 16492).

Göreceli gelirin, bireyin yaşamdan memnuniyet derecesi üzerindeki etkisini ölçmek için bireylere anket yoluyla sorular sorularak elde edilmektedir. Bireylere yöneltilen;

- Elde ettiğiniz gelirden memnuniyet derecenizi 0-10 arasında değerlendirerek ifade edebilir misiniz?
- Yaşam standartları ve gelirleri açısından aşağıdaki grupları ne derece takip etmektesiniz? (Okul arkadaşları, akrabalar, iş arkadaşları, komşular gibi)
- Size göre hane halkınızın geliri bu gruplara göre kıyaslandığınızda ne durumda?
- Bugünkü yaşam standartlarınızı değerlendirecek olursanız 0-10 ölçeğinde nerede yer alır?
- Beş yıl önce neredeydi?
- Beş yıl sonra nerede olacağını düşünüyorsunuz? gibi sorularla ölçmektedir. Kullanılan ölçekte hem nispi gelir etkisi hem de mutlak gelir etkisi incelenebilmektedir (Veenhoven ve Dumludağ, 2017: 218).

Sonuç olarak bakıldığında gelişmiş ülkelerde (ABD, İngiltere, Almanya vb.) kişi başına düşen GSYİH'nin artması mutluluk oranında beklenilen artışa neden olmadığı bununla beraber nispi gelirin mutluluğu negatif etkilediği görülmektedir. Mutluluk ve gelir ilişkisi ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, bireysel ve ülke grupları olarak kişi başına düşen GSYİH oranında artışın mutluluk üzerinde ciddi bir etkisi görülmektedir.

Bireylerin mutluluğunu etkileyen başka bir makroekonomik gösterge olarak işsizlik oranı ele alınmaktadır. İşsizlik değişkeni de mutluluk araştırması çalışmalarında yer alan önemli bir makroekonomik göstergedir. İşsizliği tanımlarken bireylerin cari ücret düzeyinde çalışmaya hazır olduğu ve çalışmayı talep ettiği halde gelir elde edecek bir iş bulamama durumu olarak tanımlanmaktadır. Bununla beraber günümüz toplumunda bireyler artık cari ücret düzeyinde değil kendi eğitim durumları ve yetenekleri doğrultusunda çalışmayı talep etmektedirler (Ataman, 1998: 60). İşsizlik, ekonomik bir sorun olmanın ötesinde sosyal bir olgu olarak değerlendirilmekle beraber işsizliğin birçok türü de bulunmaktadır. İşsizliğin ortaya çıkışı ekonomik sorunlarla beraber sosyolojik ve psikolojik sorunları da beraberinde getirmektedir.

İşsizlik, bireylerin refahları üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir. Bunun nedeni olarak bireylerin geçim kaynağı olan işlerinin, ailelerinin geçimlerini sağlamak ve sağlıklarını sürdürebilmek için kritik öneme sahip olması ve bireylerin mutluluğunu şekillendirmesi olarak ifade edilebilir (Easterlin vd., 2017: 53).

Wolfers (2003), 1973-1998 yılları arası 16 OECD ülkesinin mutluluk oranlarını ele alarak bireylerin mutluluğu ve işsizlik oranı ile ilişkili tahminler yapmıştır. Hesaplamalar işsizliğin mutluluğu azalttığını göstermektedir.

Di Tella vd., (2003), Euro- Barometre anketlerinden elde edilen veriler kullanarak işsizlik ve enflasyonun mutluluk üzerindeki maliyetlerini karşılaştırmışlardır. Hem işsizliğin hem de enflasyonun yaşam memnuniyetini azalttığını, ancak işsizlik oranındaki katsayının enflasyon oranı üzerindeki katsayıdan iki katı daha fazla etkili olduğunu bulunmuşlardır.

Frey ve Stutzer (2002), işsizlik ve mutluluk arasındaki ilişkiyi bireylerin kişisel işsizliğinin mutluluk üzerine etkisi ve toplumdaki genel işsizliğin mutluluk üzerindeki etkisi açısından incelemişlerdir. İşsizlik ve mutsuzluk arasında negatif korelasyon olduğuna dair bulgular olsa da nedensellik ilişkisinin ters yönde olduğunu bulmuşlardır. Frey'e göre mutsuz insanlar iş hayatlarında yeterli performansı gösteremedikleri için işten çıkarılarak, işsiz kalmaktadır. Mutlu insanlar ise, iş hayatlarında daha iyi performans göstererek, işlerini kaybetme ihtimalleri azalmaktadır. Çalışmalar mutsuz insanların iş gücü piyasasında iyi performans göstermediğine dair kanıtlar sunsa da aralarındaki nedensellik ilişkisine bakıldığında genellikle işsizlikten mutluluğa doğru bir nedenselliğe ulaşılmaktadır (Frey ve Stutzer, 2002: 419).

İşsizliğin mutluluk üzerindeki etkisi işini kaybedenlerle sınırlı kalmamıştır. Bunun nedeni olarak artan işsizlik oranı ile birlikte işten çıkarılmalar arttıkça mevcut iş gücünde çalışanların kendi işlerini kaybetme korkusundan dolayı refahları da azalmaktadır (Easterlin vd., 2017: 53).

Oswald, ABD ve Avrupa ülkelerinde bazı makroekonomik göstergeler ve mutluluk üzerinde araştırma yaptığı çalışmasında Oswald, mutsuzluğa neden olan ekonomik nedenin işsizlik olduğunu belirtmiştir. Oswald'a göre hükümetlerin temel kaygısının ekonomik büyüme değil istihdama yönelik politikalar olması gerektiğini vurgulamıştır. Yapılan

çalışmada işsizliğin ve yaşam memnuniyeti üzerinde önemli negatif bir etkiye sahip olduğu sonucu elde edilmiştir (Oswald, 1997: 1822).

Konuyla ilgili literatür çalışmaları incelendiğinde bireylerin işsiz kalmayla karşı karşıya kalmaları durumu da psikolojik refahlarını ve mutluluğunu ciddi bir şekilde etkilediğini göstermektedir. Örneğin Helliwell ve Huang, ABD'ye ait iki büyük anket çalışması kullanarak, işsizliğin işsizler ve toplumun geri kalanının mutluluğu üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. İşsizlerin, işsizliği manevi maliyetleri düşük gelirden kaynaklanan nedenlere göre birkaç kat büyükken, toplum düzeyindeki etkisinin 15 kat kadar büyük olduğu bulunmuştur. Aktif iş gücünde bulunanlar için işsizlik oranındaki bir puanlık artış hane gelirinde %4'e yakın bir düşüşe neden olarak refah üzerinde etkili olmaktadır (Helliwell ve Huang, 2014: 1485).

Ülkeler refah seviyelerini yükseltmek için ekonomik büyüme gibi makroekonomik göstergelere odaklanarak, gelirin bireyler arasında dağılım konusunu göz ardı etmişlerdir. Gelir dağılımında yaşanan eşitsizlik ulusal ölçekte de ülkeler arasında ki dengesizlik olarak görülmektedir. Bireylerin yaşam standardını etkileyen gelir dağılımı ülkelerin gelişmişlik seviyesini belirlemekte de önemli bir rol üstlenmektedir.

Ülkelerin ekonomik büyüme oranları yükselirken aynı zamanda bireylerin ve toplumların refah seviyelerinde ki değişimi analiz etmek için kullanılan en önemli göstergelerden biri olarak gelir dağılımı ele alınmaktadır. Gelir dağılımında eşitsizlik, bireylerin gelirlerindeki değişimden daha fazla refah seviyelerini etkilemektedir (Çalışkan, 2010: 91).

Günümüzde gelir dağılımında yaşanan eşitsizlik küresel anlamda önemli bir problem olarak görülmekte olup ve bu problem son yıllarda daha da artış göstermiştir. Ülke içerisinde ve ülkeler arası gelir dağılımında yaşanan eşitsizliğin artması hem ulusal hem de uluslararası kuruluşlar için önemlidir. Gelir dağılımında yaşanan eşitsizlik ekonomik sorunlarla beraber sosyal refahı etkileyerek beraberinde toplumdaki ekonomik özgürlük ve adalet kavramlarını da etkilemektedir (Çakır, 2002: 91). Buna karşılık, gelir dağılımındaki eşitsizlik bireyleri daha fazla çalışmaya ya da kazanç sağlayacak yatırımlar yapmaya teşvik edebilir. Gelir eşitsizliğinin önemli nedenlerinden biri de işsizlik oranının yüksek olmasıyla bireyin gelir elde edememesi ve düşük ücrete razı olmasıyla ilgilidir (Chapple vd., 2009: 4).

Gelir dağılımında yaşanan eşitsizliğin bireyin ve toplumun refah ve yaşam memnuniyeti olarak tanımlanabilen mutluluk üzerinde etkisini kanıtlayan birçok ampirik ve teorik çalışma bulunmaktadır. Ülke içerisinde yaşayan bireyler eşit şartlarda olduğu sürece mutluluk oranları daha da artmaktadır. Bireylerin yaşamdan memnuniyetini etkileyen önemli sosyal ve demografik (eğitim, yönetim biçimi, sosyal güven ve sağlık gibi kamu hizmetlerine ulaşım hakkı vb.) faktörleri olumsuz etkilediği düşünülen gelir dağılımındaki eşitsizlik aynı zamanda gelecek nesillere de eşit imkân sunma durumunu engellemektedir (Helliwell vd., 2016: 30).

Tian ve Yang (2006), bireylere sorulan herkesin gelir düzeyi aynı olduğu durumda sizin geliriniz artıyorsa kendinizi nasıl hissedersiniz? sorusuna cevap vermeleri istendiğinde, bireylerin çoğu daha mutlu olacakları yönünde cevaplar vereceğini dile getirmiştir. Yine aynı şekilde herkesin geliri artarken sizin geliriniz aynı kaldığı zaman diye sorulduğunda ise tam tersi olacağını söylemiştir. Böylelikle, ortalama gelir düzeyinde artış olurken bireyin geliri aynı kalıyorsa mutluluk oranı da azalmaktadır (Tian ve Yang, 2006: 33).

Gelir dağılımdaki eşitsizlik ve mutluluk arasındaki ilişkiye yönelik genel literatürdeki sonuçlar karşıt görüşler de bildirmektedir. Bazı çalışmalar hiçbir ilişki gözlemlemezken, bazıları gelir eşitsizliğinde yaşanan bir artışın mutluluğu azalttığını bulmuştur (Layard vd., 2012: 62). Easterlin vd. (2017) Çin'in 1980 yılından itibaren gelir eşitsizliği yukarıya doğru bir eğilim gösterirken hem yükseldiğinde ve hem düştüğünde yaşam memnuniyetinin arttığı görülmüştür. Çalışmada en düşük ve en yüksek gelir seviyesindeki yaşam memnuniyeti arasındaki fark azalmasına rağmen gelir eşitsizliğinin artmaya devam ettiği bulgular elde edilmiştir (Easterlin vd. 2017: 57).

Chapple vd. (2009), her ülkede gelir eşitsizliğinin farklı şekilde değerlendirildiğini ve refah ve mutluluk üzerinde çeşitli etkilerinin olduğunu göstermektedir. Gelir eşitsizliği ve mutluluk arasındaki istikrarsız ilişki, yapılan araştırmalar sonucu tartışma konusu olmuştur. Gelir dağılımındaki eşitsizlik bireylerin kendi gelirleri ile diğer bireylerin gelirlerini kıyaslamasıyla ilgilidir. Mutluluk ve gelir eşitsizliği arasında ilişkinin negatif olduğu varsayılır, böylelikle daha yüksek toplumsal eşitsizlik daha düşük yaşam memnuniyetine neden olmaktadır. Gelirin marjinal faydası azalıyorsa, gelir dağılımı ne kadar eşit değilse ortalama refahta o kadar düşük olmaktadır (Chapple vd., 2009: 16).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde konuyla ilgili ampirik çalışmaların literatür özeti ve araştırma yöntemiyle ilgili bilgilere yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Yöntemi

Bu bölümde Amerika Birleşik Devletleri'ne ait 1970-2020 yıllarında mutluluk endeksi ve gelişmişlik seviyesini gösteren makroekonomik göstergelerden kişi başına düşen GSYİH, İşsizlik oranı ve Gini kat sayısı verileri kullanılarak aralarındaki ilişki ampirik olarak analiz edilecektir.

3.2. Literatür

Son yıllarda mutluluk konusuna iktisatçıların da ilgisinin artması ile birlikte literatürde mutluluk çalışmalarında da artış görülmüştür. Bu kısımda yabancı ve Türk literatürde yer alan mutluluk ve ekonomi temelli çalışmalara yer verilmiştir.

Tablo 2: Yabancı Literatür Tablosu

Yazarlar	Zaman Periyodu/Ülke veya Ülke Grubu	Değişken	Yöntem	Sonuç
Clark ve Oswald(1994)	1991/ İngiltere	Öznel İyi oluş İşsizlik	Sıralı Probit Analizi	Uzun dönem işsiz kalanlar kısa dönem işsiz kalanlara göre daha mutlu olduğu sonucuna varmıştır.
Winkelmann ve Winkelmann (1998)	1984-1986/ Almanya	Yaşam Memnuniyeti İşsizlik	Sıralı Probit Analizi Logit Analizi	Yaşam memnuniyeti ve işsizlik arasında anlamlı ve negatif bir ilişki saptanmıştır

Inglehart vd. (2000)	1981-1984,1990-1993, 1995-1997 / 51 Ülke	Yaşam Doyumu Kişi Başına Düşen GSYİH	Karşılaştırmalı Korelasyon	GSYİH ve yaşam doyumu arasında anlamlı ilişki olup, 10.000$ üzerinde ki gelir seviyesinin mutluluğa etkisi azalmaktadır
Di Tella vd.(2001)	1975-1992/ 12 AB Ülkesi 1972-1994/ ABD	Kişi Başına Düşen GSYİH Mutluluk Endeksi	Panel Sıralı Probit Analizi	GSYİH'nın mutluluk üzerinde olumlu etkisi bulunmakta, gelirin artmasıyla bu etki azalmaktadır
Blanchflower ve Oswald (2004)	1976-1996/ ABD	Yaşam Memnuniyeti Kişi Başına Düşen GSYİH	Regresyon Analizi	Yaşam Memnuniyeti ile kişi başına düşen GSYİH arasında anlamlı bir ilişki olup gelir arttıkça mutluluk oranı üzerindeki etkisinin azaldığı saptanmıştır.
Dockrey (2003)	1995/ Avusturya	Yaşam Memnuniyeti İşsizlik	Logit Regresyon Analizi	Yaşam memnuiyeti ve işsizlik arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır.
Helliwell (2003)	1980-1982, 1990-1991,1995-1997/ 46 Ülke	Yaşam Memnuniyeti Kişi Başına Düşen GSYİH	Sıralı Probit Analizi	Gelirde %10'luk bir artış mutluluk oranında 0.0003 puan artışa sebep olmaktadır.
Alesina vd. (2004)	1972-1997/ ABD 1975-1992/ AB Ülkeleri	İşsizlik Gini Kat Sayısı Gelir Yaşam Memnuniyeti	Logit Regresyon Analizi	Gini kat sayısı ve işsizlik oranının mutlulukla anlamlı ve negatif ilişki; Gelir ile pozitif ve anlamlı bir ilişkisi saptanmıştır.

Carbonel (2005)	1992-1997/ Almanya 1981-2003/ 70 Ülke	Yaşam Memnuniyeti Gelir	Sıralı Probit Analizi	Gelir ve Yaşam Memnuniyeti arasında anlamlı ve pozitif ilişki saptanmıştır.
Tian ve Yang/ (2006)	1981-2003/ 70 Ülke	Mutluluk Endeksi Kişi Başına Düşen GSYİH	En Küçük Kareler Yöntemi Regresyon Analizi	10.000$ üzerinde gelirin mutluluğa etkisinin azaldığı gösterilmektedir
Stevenson ve Wolfers, (2008)	1970-2001, AB Ülkeleri; 1992-2007 Japonya	Mutluluk Endeksi Kişi Başına Düşen GSYİH	Panel Regresyon Analizi	Gelir ve mutluluk arasında istatiksel olarak anlamlı olmayan bir ilişki sonucuna varılmıştır.
Mota ve Pereira (2008)	1999/ 32 OECD Ülkesi	Yaşam Memnuniyeti İşsizlik Kişi Başına Düşen GSYİH Enflasyon	Korelasyon Matrisi ve Tanımlayıcı İstatistik Analizi	Yaşam Memnuniyeti ve Kişi Başına Düşen GSYİH arasında doğrusal olmayan olumlu bir ilişki, işsizlik ve enflasyon arasında negatif bir ilişki saptanmıştır.
Ovaska ve Takashima (2010)	1990-1991, 1995-1996,1999-2001/ 72 Ülke	Mutluluk Endeksi Gini Kat Sayısı	Regresyon Analizi	Gini Kat Sayısı ile Mutluluk arasında negatif bir ilişki saptanmıştır.
Guo ve Hu (2011)	1972-2010/ ABD	Mutluluk Oranı İşsizlik Kişi Başına Düşen GSYİH	Regresyon Analizi	Mutluluk oranı ile kişi başına düşen GSYİH arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki saptanmıştır. İşsizlik oranında %1'lik artış mutluluk oranını %5.37 azaltmaktadır.

Easterlin vd. (2013)	1990-2010/ Çin	Yaşam Memnuniyeti Kişi Başına Düşen GSYİH	Regresyon Analizi	GSYİH 4 katına çıkmış olmasına rağmen yaşam memnuniyeti oranında artışı olmaması pozitif ilişki olmadığını göstermektedir.
Beja (2014)	1973-2012, 9 AB Ülkesi	Mutluluk Endeksi Kişi Başına Düşen GSYİH	Regresyon Analizi	Gelirdeki artışın mutluluk üzerinde uzun dönemde etkisinin pozitif ve güçlü olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Arampatzi vd. (2015)	2008-2012, 28 AB Ülkesi	İşsizlik Oranı Kişi Başına Düşen GSYİH Enflasyon Yaşam Doyumu	Sıralı Probit Regresyon Analizi	Enflasyon ve işsizlik oranı ile istihdam edilenlerin yaşam doyumu arasında negatif ilişki, kişi başına düşen GSYİH ile yaşam doyumu arasında bir ilişki saptanmamıştır.
Berenger ve Silber (2021)	1995-1998, 2010-2014/ 31 Ülke	Yaşam Memnuniyeti Eşitsizlik	Pearson Korelasyon Spearman Sıra Korelasyonu	Mutluluk ve Eşitsizlik arasında doğrusal bir ilişki olduğu saptanmıştır.

Clark ve Oswald (1994) yaptıkları çalışmada, gelişmiş Avrupa ülkesi olan İngiltere'nin 1991 yılına ait öznel iyi oluş ve işsizlik verilerini kullanarak ilişkisini incelemiştir. Sıralı Probit Analizi kullanarak ülkede mutluluk ve işsizlik arasındaki ilişkiye bakıldığında uzun süre işsiz olanların kısa süredir işsiz olanlara göre daha mutlu olduğu gösterilmektedir.

Winkelmann ve Winkelmann (1998) yaptıkları çalışmada, 1984-1986 yılları arasında Almanya'ya ait yaşam memnuniyeti ve işsizlik verilerini kullanarak Sıralı Probit ve Logit Analizi ile ilişkisini incelemişlerdir. Çalışmada, mutluluk ve işsizlik arasında negatif ilişki olduğu gösterilmektedir. Ülkede iş gücü piyasasında bulunan mutlu bireylerin mutsuz bireylere göre işlerini kaybetme olasılığı düşüktür. İşsizlikten mutluluğa doğru bir nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir.

Inglehart vd. (2000) yaptıkları çalışmada, Karşılaştırmalı Korelasyon Analizi kullanarak 51 ülkeye ait kişi başına düşen GSYİH ve ortalama yaşam memnuniyeti arasında öznel iyi oluşun gelirle birlikte arttığını göstermektedir. Gelir, düşük seviyelerde mutluluk sağlar, ancak bir eşiğe (yaklaşık 10.000 $) ulaşıldığında, bir ülkedeki ortalama gelir seviyesinin ortalama öznel refah üzerinde çok az etkisi olduğunu göstermektedir.

Di Tella vd. (2001) yaptıkları çalışmada, Panel Sıralı Probit Analizi kullanarak 1975-1992 yılları arası 12 Avrupa ülkesi ve 1972-1994 yılları arası ABD ülkesine ait mutluluk ve kişi başına düşen GSYİH verileri kullanılarak ilişkisi incelenmiştir. Ülkelerde, kişi başına düşen GSYİH'nın artışı mutluluk üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir ancak bu etki belli bir noktadan sonra azaldığı görülmektedir.

Blanchflower ve Oswald (2004) yaptıkları çalışmada, 1976-1996 yıllarına ait ABD'nin yaşam memnuniyeti ile kişi başına düşen GSYİH arasında ilişkiyi incelemiş ve anlamlı bir ilişki bulmuşlardır. Gelir belirli bir artış sonrası mutluluk oranı üzerinde etkisinin azaldığını göstermektedir.

Dockrey (2003) yaptığı çalışmada, Avusturya'nın 1995 yılına ait yaşam memnuniyeti anket veriler kullanılarak işsizlik arasında ki ilişkiyi incelemişlerdir. Avusturya'nın genel yaşam memnuniyet oranı yüksek olduğu biliniyor olsa da işsiz olan bireylerin hem çalışma hem de istihdamdakilerden daha az mutlu olduğunu ve daha uzun süreli işsizler için mutluluğun daha da azaldığını göstermektedir.

Helliwell (2003) yaptığı çalışmada, Dünya Değerler Anketi kullanılarak 46 ülkeye ait yaşam memnuniyeti ve bazı makroekonomik veriler kullanılarak Sıralı Probit Analizi ile arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Kişi başına düşen milli gelirin (ABD'de 1997 yılı değerinin yüzde cinsinden ölçülmüştür) bildirilen öznel refah üzerinde çok küçük bir etkiye sahip olduğunu bulmuştur. ABD ekonomisi seviyesinin yarısına (ve değişmeyen gelir dağılımına)

sahip bir ülkede kişi başına gelirlerde %10 'luk bir artış, ortalama doygunluk oranını birden ona kadar bir ölçekte yalnızca 0.0003 puan yükselttiği sonucunu elde etmiştir.

Alesina vd. (2004) yaptıkları çalışmada, 1972-1997 yılları arası ABD'ye ve 1975-1992 yılları arası Avrupa ülkelerine ait İşsizlik, Enflasyon, kişi başına düşen GSYİH, Gini Kat sayısı verilerini kullanarak ilişkisini analiz etmişlerdir. Logit Regresyon Analizi sonuçlarına göre, Avrupa'da, yoksullar ve sol eğilimli katılımcılar eşitsizliğe karşı güçlü bir isteksizlik göstermektedir. ABD'de ise tam tersine, zenginler eşitsizliğe karşı isteksizlik gösteren tek gruptur. ABD'de eşitsizliğin mutluluk üzerinde güçlü etkileri görülmektedir.

Carbonell (2005) çalışmasında, 1992-1997 yılları arasında Almanya'ya ait GSOEP (German Socio-Economic Panel) yaşam memnuniyeti verileri ile gelir arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Sıralı Probit Analizi kullanılan çalışmada, gelir ve mutluluk arasındaki ilişki incelendiğinde zengin bireylerin mutluluk oranın yoksul bireylere göre daha yüksek olduğu sonucunu elde etmiştir.

Tian ve Yang (2006) yaptıkları çalışmada, 1981-2003 yılları arası 70 ülkeye ait Dünya Değerler Anketi veri seti ile bazı makroekonomik göstergeler ve sosyal faktörler ile mutluluk arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. En Küçük Kareler Yöntemi ve Regresyon Analizi yöntemiyle kişi başına düşen GSYİH 10.000 ABD dolarının altında, gelir etkisinin mutluluğu artırmada önemli olduğunu ve bu seviyenin üzerinde etkinin oldukça küçük olduğunu veya hiçbir etkisi olmadığı sonucuna varmışlardır. Mutluluğu artırmanın tek yolu olarak gelirden ziyade gelir dışı faktörleri artırmak olduğu sonucunu elde etmişlerdir.

Stevenson ve Wolfers (2008) ele aldıkları çalışmalarında, gelir artışı ve mutluluk arasında anlamlı olmayan bir ilişki saptamışlardır. Bun rağmen gelir ve mutluluk ilişkisinin uzun dönem etkisinin sıfıra eşit olduğunu göstermektedir.

Mota ve Pereira (2008) yaptıkları çalışmada, 32 OECD ülkesine ait kişi başına düşen GSYİH, İşsizlik oranı ve enflasyon ile yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmada Korelasyon Matrisi ve Tanımlayıcı İstatistik Analizi kullanılmıştır. Kişi başına düşen GSYİH'nın yaşam memnuniyeti üzerinde doğrusal olmayan ancak olumlu bir etkisi olduğunu, ancak aynı zamanda işsizlik ve enflasyonun ortalama mutluluğu azalttığını ilk etkinin daha güçlü olduğunu sonucunu elde etmişlerdir.

Ovaska ve Takashima (2010) yaptıkları çalışmada, 72 ülke grubuna ait mutluluk ve Gini kat sayısı verileri arasındaki ilişkiyi Regresyon Analizi ile incelemişlerdir. Gini kat sayısı ve mutluluk endeksi arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna varmıştır.

Guo ve Hu (2011) yaptıkları çalışmada, 1972-2010 arası ABD'ye ait mutluluk endeksi ve makroekonomik göstergeler arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Kişi başına düşen GSYİH ulusal olarak ortalama mutluluk ile ilişkisi anlamlı değilken, bireylerin gelirleri ile ortalama mutluluk arasında anlamlı ilişki saptanmıştır. İşsizlik oranında %1'lik artışın mutluluk oranında %5.37 azalışa neden olduğu sonucunu elde etmişlerdir.

Easterlin vd. (2013) yaptıkları çalışmada, 1990-2010 yıllarına ait Çin'in "Yaşam Memnuniyeti" verileri ile kişi başına düşen GSYİH verileri arasındaki ilişkiyi Regresyon Analizi ile ele almıştır. Çin yaşam memnuniyeti ile gerçekleşen kişi başına GSYİH'nın dört katına çıkarken, yaşam memnuniyeti oranında bir artış olmaması aralarındaki ilişkinin pozitif olmadığı sonucuna varmışlardır.

Beja (2014) çalışmasında, 1973-2012 yılları 9 AB ülkesine ait mutluluk oranı ve kişi başına düşen GSYİH arasındaki ilişkiyi Regresyon Analizi ile incelemiştir. Analiz sonuçlarına göre; gelir ve mutluluk oranı arasında uzun dönemde pozitif ve güçlü bir ilişki olduğu sonucuna varmıştır.

Arampatzi vd. (2015) ele aldıkları çalışmada, 2008-2012 yılları 28 AB ülkesine ait istihdam edilenlerin kriz dönemlerinde yaşam doyumu ile makroekonomik göstergeler olan enflasyon, işsizlik oranı ve kişi başına düşen GSYİH arasındaki ilişkiyi Sıralı Probit Analizi ve Regresyon Analizi ile incelemiştir. Finansal açıdan iyi durumda olan işgücündekiler enflasyon ve işsizlik oranından diğerlerine göre daha az etkilenip, yaşam doyumu üzerinde etkisi olmadığı sonucunu elde etmişlerdir. Finansal açıdan kötü olanların yaşam doyumu ile işsizlik ve enflasyon arasında negatif bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

Berenger ve Silber (2021) yaptıkları çalışmada, 31 ülkeye ait Dünya Değerler Anketi yaşam doyumu verilerini kullanarak Pearson Korelasyon ve Spearman Sıra Korelasyonu ile mutluluk ve eşitsizlik arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmada, ülkedeki genel mutluluğun (yaşamdaki memnuniyet) ve mutluluktaki eşitsizliği değerlendirmek için standart sapmanın bir ölçüsü olarak ortalama mutluluğun kullanımının gerektiğini desteklemektedir. Mutluluk ve eşitsizlik arasında doğrusal bir ilişki olduğu gösterilmiştir.

Tablo 3: Yerli Literatür Tablosu

Yazarlar	Zaman Periyodu/Ülke veya Ülke Grubu	Değişken	Yöntem	Sonuç
Sanfey ve Teksöz (2007)	1999-2002/ Geçiş Ülkeleri	Yaşam Memnuniyeti İşsizlik Kişi Başına Düşen GSYİH Enflasyon Gini Kat Sayısı	Regresyon Analizi	Mutluluk ile Gini Kat Sayısı arasında bir olumlu bir olumsuz ilişki; gelir, enflasyon arasında olumlu ilişki bulunurken İşsizlik ile bir ilişki saptanmamıştır.
Selim (2008)	1990, 1996,2001/ Türkiye	Yaşam Memnuniyeti İşsizlik Gelir	Tanımlayıcı İstatistik Analizi	Yaşam Memnuniyeti ve gelir arasında pozitif bir ilişki, İşsizlik ile negatif bir ilişki saptanmıştır.
Çılbant vd. (2018)	2002-2017, Türkiye	Yaşam Memnuniyeti Kişi Başına Düşen GSYİH İşsizlik Oranı Enflasyon Gini Kat Sayısı Ekonomik Büyüme	Korelasyon Analizi	Yaşam memnuniyeti ile GSYİH ve ekonomik büyüme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki, Enflasyon ve Gini kat sayısı arasında negatif ters yönlü bir ilişki, İşsizlikle anlamlı bir ilişki saptanmıştır.

Çevik vd. (2019)	2006-2016, En Mutlu 16 Ülke	Mutlu Gezegen Endeksi (HPI) İşsizlik Oranı GİNİ Katsayısı Enflasyon Kişi Başına Düşen GSYİH	Panel Regresyon Analizi	Çalışmadan elde edilen bulgular, geleneksel makroekonomik göstergeler ile HPI arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmıştır.
Öztürk ve Suluk (2020)	2012-2018/ G8 Ülkeleri	Mutluluk Oranı Kişi Başına Düşen GSYİH Ekonomik Büyüme	Panel Veri Analizi Granger Nedensellik Analizi	Mutluluk ile Ekonomik Büyüme arasında çift yönlü bir ilişki, Kişi Başına Düşen GYSİH arasında pozitif bir ilişki saptanmıştır.
Aksoy ve Taşkaya (2020)	2017/ 142 Ülke	Mutluluk Endeksi İşsizlik Kişi Başına Düşen GSYİH Ekonomik Büyüme Enflasyon	Regresyon Analizi	Kişi başına düşen GSYİH ve ekonomik büyümeyle mutluluk endeksi arasında pozitif ilişki; işsizlik ve enflasyon değişkenlerinin mutluluk endeksi arasında negatif bir ilişki saptanmıştır.

Sanfey ve Teksöz (2007) yaptıkları çalışmada, Regresyon Analizi kullanarak 1999-2002 yılları arası geçiş ülkelerine ait yaşam memnuniyeti ve gelişmişlik seviyesini gösteren makroekonomik göstergeleri kullanarak arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Gini kat sayısı ile mutluluk oranı ile geçiş ülkelerindeki bireyler için negatif, geçiş olmayanlar için pozitif olduğunu bulmuştur. Mutluluk oranı ile gelir ve enflasyon arasında olumlu ilişki bulunurken İşsizlik oranı ile bir ilişki bulunamamıştır.

Selim (2008) yaptıkları çalışmada, Türkiye'ye ait yaşam memnuniyeti anket sonuçlarının analiz edilmesi sonucu mutluluk ile gelir ve sağlık arasında pozitif ilişki elde edilirken, işsizlik ile mutluluk arasında negatif bir ilişki olduğu sonucunu elde etmiştir.

Çılbant vd. (2018) ele aldıkları çalışmada, 2012-2017 yılları Türkiye'ye ait Yaşam Memnuniyeti anketi sonuçları ve bazı makroekonomik göstergeler arasında Korelasyon Analizi ile ilişkisi incelenmiştir. Yaşam memnuniyeti ile GSYİH ve ekonomik büyüme arasında pozitif anlamlı bir ilişki, enflasyon oranın azalırken mutluluk oranında 0-10 ölçeğinde bir artış olduğunu, mutluluk ve işsizlik oranının ilişkisi incelendiğinde işsizlik oranı artarken mutluluk oranında bir azalma olmadığını, Gini katsayısı ile ters yönlü bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

Çevik vd. (2019) çalışmalarında, 2006-2016 yıllarına ait Mutlu Gezegen Endeksi verileriyle en mutlu olan 16 ülkenin makroekonomik göstergeleri Panel Regresyon Analizi ile incelemişlerdir. Çalışmadan elde edilen bulgular, geleneksel makroekonomik göstergeler ile Mutlu Gezegen Endeksi ile arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Öztürk ve Suluk (2020) yaptıkları çalışmada, 2012-2018 yılları arası G8 ülkelerinin mutluluk endeksi ile ekonomik büyüme ve kişi başına düşen GSYİH arasındaki ilişkiyi Panel Veri Analizi ve Granger Nedensellik Analizi ile incelemişlerdir. Kişi başına düşen GSYİH arttıkça mutluluk oranı da artmaktadır. Granger Nedensellik analizi sonuçlarına göre, ekonomik büyüme ile mutluluk arasında çift yönlü bir ilişki olduğu sonucunu elde etmişlerdir.

Aksoy ve Taşkaya (2020) yaptıkları çalışmada, 142 ülkeye ait 2017 Dünya Mutluluk Raporu verilerini kullanarak bağımlı değişken mutluluk oranı, bağımsız değişken olarak işsizlik, kişi başına düşen GSYİH, enflasyon, büyüme oranı ve hükümet harcamaları kullanılmıştır. Regresyon Analizi sonucuna göre kişi başına düşen GSYİH ile ülkelerin mutluluk düzeyi pozitif ve anlamlı bir ilişkisi varken, işsizlik ve enflasyon oranlarının ise mutluluk ile negatif yönde ilişkisinin olduğu sonucunu elde etmişlerdir.

Yabancı ve Yerli Literatür tablosu incelendiğinde; mutluluğun diğer kavramları olan yaşam memnuniyeti oranı, yaşam doyumu ve öznel iyi oluş oranları da kullanılmıştır. Mutluluk verisi olarak Dünya Mutluluk Veritabanı'ndan elde edilen mutluluk endeksi verisi

kullanılmıştır. Bu verinin kullanılması mutluluk anketlerinde kullanılan 10'lu likert ölçeği barındırmasıdır.

Araştırma yapılan ülkeler genellikle gelişmiş ülkeler ve gelişmiş ülke gruplarından oluşmaktadır. Bunlar için Avrupa Birliği üyesi ülkeler ve OECD üyesi ülkeler araştırma konusu olmuştur. Çalışmamızda gelişmiş ülke olan ABD verileri ölçümlenmiştir. Mutluluk araştırmaların da kullanılan makroekonomik göstergeler genel olarak; kişi başına düşen GSYİH, işsizlik oranı, ekonomik büyüme, enflasyon oranı, Gini katsayısı verileri kullanılmıştır. Bunun nedeni olarak gelişmişlik düzeyini veren makroekonomik göstergeler arasında olmasıdır. Mutluluk ve gelişmişlik arasındaki ilişkiyi incelediğimiz çalışmamızda makroekonomik gösterge olarak mutluluk çalışmalarında yine sıkça kullanılan, kişi başına düşen GSYİH, işsizlik oranı ve Gini kat sayısı aynı çalışmada birlikte kullanılmıştır.

Mutluluk analizlerinde kullanılan ekonometrik modeller mutluluk verilerinin birçok ölçüm yöntemlerinden kaynaklı olarak çeşitlilik göstermektedir. Mutluluk ölçümünün hala tartışmalı bir konu olması nedeniyle bir grup araştırmacı mutluluk sıralanır fikriyle Logit ya da Sıralı Probit model kullanılmıştır. Mutluluğun kardinal(ölçülebilir) olduğu varsayımı ile En Küçük Kareler yöntemi ve Regresyon analizleri de kullanılmıştır. Çalışmamızın analizinde literatürden farklı olarak, değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek için yapısal kırılmalı birim kök testlerinden LM bir ve iki kırılmalı birim kök testinin tercih edilmesi ile ADF tipi yapısal kırılmalara izin veren birim kök testlerinin (Perron ve ZA testleri) yol açtığı sahte reddetme problemi önlemek amacıyla Lee-Strazicich birim kök testi kullanılmıştır. Hatemi-j Eş bütünleşme testi, Hatemi-j Bootstrap Nedensellik testi analizi ve Zamanla Değişen Nedensellik analizi kullanılmıştır.

Literatür incelendiğinde; genellikle mutluluk ile kişi başına düşen GSYİH arasında pozitif ve anlamlı ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte; Inglehart vd. (2000), Di Tella vd. (2001), Blanchflower ve Oswald (2004), Helliwell (2003) vs. mutluluk ve gelir arasında ki olumlu etkinin belirli bir eşiğinden sonra sabit veya azaldığı yönündendir. İşsizlik oranı ile mutluluk verileri arasındaki ilişkinin mutluluk üzerinde etkisinin farklı sonuçları görülmektedir. Örnek olarak, Winkelmann ve Winkelmann (1988), Dockrey (2003), Selim (2008) çalışmalarında işsizlik oranındaki artış bireyler üzerinde olumsuz bir etki etmektedir. İşsizlik oranı sadece işsiz olanları değil bunun yanında istihdam edilenleri de olumsuz etkilediği ve işsiz kalma durumuyla karşı karşıya kalmasıyla ilişkili olduğu

çalışmalarda görülmektedir. Ancak, işsizliğin uzun vadede bireyler üzerinde etkisinin azaldığını gösteren çalışmalarda literatürde yer almaktadır Clark ve Oswald (1994). Gini kat sayısının mutlulukla olan ilişkisi ülkeler ve toplumlar arasında değişkenlik göstermektedir. Gelir eşitsizliğinin genel olarak ülkeler bazında karşılığı farklı anlamlar taşımaktadır. Safney ve Teksöz (2007) geçiş ülkelerine yaptığı çalışmada mutluluk ve Gini kat sayısı arasında bir anlamlı ve bir anlamsız ilişki olduğu sonucuna varmışlardır.

3.3. Ekonometrik Yöntem ve Metodoloji

Çalışmanın analiz kısmında, mutluluk endeksi ile gelişmişlik düzeyini belirleyen makroekonomik göstergeler arasından kişi başına düşen GSYİH, işsizlik oranı ve gelir dağılımını ölçmede kullanılan Gini kat sayısı verileri arasındaki ilişki ABD ekonomisi üzerinden test edilmiştir. ABD'nin gelişmiş ülkeler arasında dünya da ekonomik performans açısından söz sahibi olduğu ve yüksek ekonomik performansa sahip olmasıyla gelişmiş ülke olarak model örneklem olarak seçilmiştir. Zaman aralığı olarak 1970-2020 yıllarına ait veriler kullanılmıştır. Öncelikle araştırmanın analizi ile ilgili kullanılan yöntemlerin teorik açıklamalarına yer verilmiştir. Hipotez testinde kullanılacak bağımlı, bağımsız ve kontrol değişkeni değişkenlerin veri seti ve modeli açıklanarak ve yorumlanmıştır. Değişkenlerin durağanlığını tespit etmek için Lee- Strazicich (2003, 2004) tarafından geliştirilen iki ve bir kırılmalı LM birim kök testi kullanılmıştır. Analizde bağımsız değişken olarak kullanılan kişi başına düşen GSYİH'nın logaritmik formları kullanılmıştır. Değişkenin logaritmasının alınması analiz bulgularının geçerli olmasını ve yorumlanmasın da kolaylık sağlamaktadır. Durağanlık testinden sonra değişkenlerin dinamiklerini birbirine bağlayan uzun dönemli bir denge ilişkisinin olup olmadığını belirlemek için Hatemi-J Eş bütünleşme testi yapılmaktadır. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini tespiti içinde Hatemi-J Bootstrap Nedensellik analizi kullanılmıştır. Zaman serisinde değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin olmaması durumunda Zamanla Değişen Nedensellik analizi kullanılmıştır.

Dünya Mutluluk Veritabanı'ndan hane halkına yöneltilen soru "Her şey düşünüldüğünde, yaşam kalitenizi 1'den 10'a kadar bir ölçekte nasıl değerlendirirsiniz? (Çok kötüyse 1 puan, Çok iyiyse 10 puan olarak). Dolayısıyla, verilen cevap 1'e yakınsa daha kötü, 10'a yakınsa daha iyi anlamına gelmektedir ve böylece soruya verilen cevaplar sıralı veriler oluşturmaktadır.

Bu tür öznel değişkenler genellikle iktisatçılar tarafından şüphe ile muamele görürken geçmişte zaman zaman kullanılmıştır. Bu sorun kardinal ve ordinal fayda ölçüm sorununa yakın benzerlik göstermektedir. Toplumu oluşturan bireylerin bir kesitinden elde edilen ortalama mutluluk gibi bir istatistik, ölçüm ölçeğinin kardinalitesini gerektirmektedir. İstatiksel açıdan bakıldığında bu sorunun gözlemlenmemiş bireysel özellikli etkiler sorunuyla yakından ilişkili olduğu görülmektedir.

Mutluluk anketlerine verilen cevaplar kardinal yerine sıralı olduğundan, bunların en iyi sıralı probit/logit modeli kullanılarak tahmin edildiği iddia edilmektedir. Bazı araştırmacılar sıralı probit veya logit Regresyon gibi sıralı bir yanıt modeli kullanmayı seçmektedirler. Mutluluğu ölçmenin temel kullanımının mutlak anlamda seviyeleri karşılaştırmak olmadığı, mutluluğun belirleyicilerini belirlemek ve arasındaki ilişkiyi analiz etmek amacıyla sıralı probit/logit analizi tercih edilmemiştir. Bu nedenle, bildirilen mutluluk değerinin kardinal öçlülebilirliğe sahip olduğunu veya kişilerarası karşılaştırabilir olduğu göz ardı edilmiştir.

3.3.1. Veri Seti ve Model

Çalışmada ABD ekonomisi üzerinden mutluluk endeksi ile seçili makroekonomik değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkisi analiz edilmiştir. Analizlerde 1970-2020 dönemine ait yıllık veriler kullanılmıştır. Modelin bağımlı değişkeni "mutluluk endeksi (MUT)" iken, bağımsız değişkenleri kişi başına düşen GSYİH (GSYİH) ve GİNİ katsayısı sayısı (GİNİ) olarak belirlenmiştir. İşsizlik oranı (İŞS. OR.) ise modelde kontrol değişken olarak kullanılmıştır. Modelde kişi başına düşen GSYİH değişkeninin normal haline gelmesiyle elde edilen istatiksel veri sonuçlarının daha geçerli ve yorumlanmasının kolay olması için logaritması alınarak analizlere dahil edilmiştir.

$$MUT_t = \beta_0 + \beta_1 LNGSY\dot{I}H_t + \beta_2 GINI_t + \beta_3 \dot{I}\S S_t + \varepsilon_t \qquad (1)$$

Tablo 4: Değişkenler ve Kaynakları

Kısaltma	Değişken	Kaynak
MUT	Mutluluk Endeksi	Dünya Mutluluk Veritabanı
LNGSYİH	Kişi Başına Düşen GSYİH	OECD
GİNİ	Gini Kat Sayısı	Dünya Bankası
İŞS. OR.	İşsizlik Oranı	OECD

Tablo 4'te çalışmada kullanılan değişkenler, kısaltmaları ve elde edildikleri kaynaklar özetlenmiştir.

Ülkelerin gelişmişlik düzeyini gösteren makroekonomik değişkenler olarak kişi başına düşen GSYİH, Gini kat sayısı, işsizlik oranı, enflasyon, ekonomik büyüme göstergeleri kullanılmaktadır. Mutluluk çalışmalarında da bu makroekonomik göstergeler belirleyici makroekonomik göstergelerdir. Mutluluk ve belirlenen makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi inceleyebilmek için eş bütünleşme nedensellik analizleri kullanılmıştır. Eş bütünleşme testini yapabilmek için değişkenlerin durağanlığı sınanarak yapısal kırılmalı birim kök testlerinden LM bir ve iki kırılmalı birim kök testi tercih edilmiştir. ADF tipi yapısal kırılmalara izin veren birim kök testlerinin (Perron ve ZA testleri) yol açtığı sahte reddetme problemi önlemek amacıyla Lee-Strazicich birim kök testi kullanılmıştır. Birim kök testlerinden elde edilecek bulgular sonucunda değişkenler arasında uzun dönemli eş bütünleşme ilişkisinin varlığı için Hatemi-J eş bütünleşme testi kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini incelemek için Hacker Hatemi-J Bootstrap Nedensellik testi ve Zamanla Değişen Nedensellik testi kullanılmıştır.

3.3.2. Birim Kök Testi

Ekonometrik çalışmalarda kullanılan iktisadi olaylara ait zaman serileriyle yapılan çoğu analizlerde seriler birim kök içermektedir. Birim kök içeren zaman serilerinde serilerin

durağan olmadığı durumda öncelikle serilerin trend içerip içermediğine bakılır. Zaman serisinin deterministik bir trend içerdiği durumda serinin trend ya da zaman değişkeni üzerinden Regresyonu alınarak durağan hale getirilir ve Regresyonu alınan seri kalıntıları trend içermez. Ancak, zaman serisi stotastik bir trend içerdiği durumda serinin farkı alınarak durağan hale getirilir (Gujarati, 2016: 340).

Ekonometrik analizlerde durağan olmayan seriler kullanılarak aralarında ilişki bulunmayan zaman serilerinde ilişki varmış gibi görünmesine neden olan sahte Regresyon sorunudur. ADF tipi endojen kırılma birim kök testlerini kullanırken, araştırmacılar bir zaman serisinin trend durağan olduğu, ancak aslında serinin kırılma(lar) ile durağan olmadığı sonucuna varabilirler. Bu bağlamda, "sahte retler " ortaya çıkabilir (Lee ve Strazicich, 2003: 1083).

Bu çalışmada sahte Regresyon sorunlarından kaçınmak için, Lee ve Strazicich (2003/-2004) 'te türetilen endojen iki kırılmalı LM birim kök testi kullanılmıştır. ADF tipi testlerin aksine, iki kesikli LM testinin boyut özellikleri, sıfır altındaki kırılmalardan etkilenmez. Bu nedenle, LM testini kullanan sonuçlar daha açıklayıcıdır, çünkü boşluğun reddedilmesi açıkça stokastik yakınsamayı ima eder.

3.3.2.1. Lee-Strazicich Birim Kök Testi

Lumsdaine ve Papell (1997) gibi endojen kırılma testlerinde ortak olan önemli bir konu, birim kök sıfır altında kırıma(lar) olmadığını varsaymaları ve kritik değerlerini buna göre türetmeleridir. Bu nedenle bu görüşü reddeden Lee ve Strazicich (2003) alternatif hipotez olarak kırılmalı birim kök olasılığını içeren yapısal kırılmaları dahil etmiş ve Lanrange çarpan (LM) birim kök testi önermişlerdir. LM birim kök testi Schmidt ve Phillips (1992) tarafından yapılan önerilerden geliştirilmiştir. Bu hipotezle çalışmaların gücünün arttığını ifade ederek, sıfır hipotezinin reddi alternatif hipotezin trend durağanlık anlamını taşımaktadır. (Lee ve Strazicich, 2003: 1082).

Perron (1989) öncelik olarak, birim kök testlerinde yapısal bir kırılmaya izin vermenin önemine dikkat çekerek; mevcut yapısal kırılmaya izin verilmemesinin yanlış birim kök boş hipotezini reddetme durumunu azaltan bir yanlılığa yol açtığını ifade etmiştir. Bununla beraber Perron çözüm olarak Dickey-Fuller (ADF) birim kök testinde bilinen veya “eksojen” bir yapısal kırılmaya izin verilmesini geliştirerek önerdi. Perron (1989), Ziwot-Andrews (ZA-

1992) ve Perron (1997) diğer birim kök testlerine göre verilerden "endojen" kırılma noktasını belirlemeyi önerdiler. Ziwot-Andrews testi, birim kök boşluğunu test eden *t*- istatistiğinin en aza indirildiği ve bu nedenle birim kök hipotezine en az uygun olan kırılma noktasını seçer. Benzer olarak Perron (1997) tarafından geliştirilmiş olan birim kök test, bu test ise, *t*-istatistiğinin kesin değerinin kırılma üzerindeki mutlak değerinin maksimize edildiği kırılma noktasını seçmektedir (Strazicich vd., 2004: 131).

Nunes, Newbold ve Kuan (1997), Lee ve Strazicich ADF tipi birim kök testlerinde ortak sorun olan "endojen" kırılma testlerinde sıfır altında kırılmanın olmadığı varsayımına yönelik bir birim kök varlığında boyut bozulmalarına yol açtığını göstermektedir. Bu sorunlara alternatif hipotez olarak tek kırılmalı minimum Lagrange çarpanı (LM) olan birim kök testlerde sıfır hipotezinde boyut bozulmalarının olmadığı göstermişlerdir. (Lee ve Strazicich, 2003: 1082).

Lee ve Strazicich (2003,2004) birim kök testinde kırılmalar içsel olarak belirlenmektedir. LS testinde veri üretme süreci (2) no'lu denklem ile açıklanabilmektedir.

$$Y_t = \delta' Z_t + e_t \qquad e_t = \beta e_{t-1} + \varepsilon_t \qquad (2)$$

Denklem 2'de Z_t eksojen değişkenlerin bir vektörü, ε_t ~iid N (0, σ^2) hata kalıntılarını göstermektedir. Birim kök temel hipotezi için β = 1olarak ifade edilmektedir. Z_t = [1, t] burada kırılmasız birim kök testini ifade etmektedir. Lee ve Strazicich birim kök testi yapısal değişim için iki farklı model geliştirip ele almışlardır. Model A alternatif hipotez altında serilerin ortalamasında iki yapısal kırılmaya izin verirken, Model C ise serilerin ortalamasının hem trendde hem de sabitte iki kırılmaya izin vermektedir. Model A seviyesinde $Z_t = [1, t, D_{1t}, D_{2t}]$ vektörü ile tanımlanır, burada $D_{jt} = 1$ için $t \geq T_{Bj} + 1$, $j=1,2$ ve diğerleri 0 olarak ifade edilmektedir. Model C, $Z_t = [1, t, D_{1t}, D_{2t}, DT_{1t}, DT_{2t}]$ vektörü ile tanımlanır, burada $DT_{jt} = t - T_{Bj}$ için $t \geq T_{Bj} + 1$, j = 1, 2 ve diğerleri 0 olarak ifade edilmektedir. Model C'ye ait vektörler veri üretme süreci (β = 1) ve alternatif (β <1) hipotezi altında kırılmalar içermektedir. Model C'ye ait vektörde "D" kukla değişkenleri ifade etmektedir. Bu nedenle sabitteki kırılmaları (D_{1t}) ve (D_{2t}), trendde kırılmaları (DT_{1t}) ve (DT_{2t}) incelemek amacıyla kullanılan kukla değişkenleri ifade etmektedir.

LM iki kırılmalı birim kök test istatistiği aşağıdaki gibi ifade edilmektedir.

$$\Delta y_t = \delta' \Delta Z_t + \emptyset \check{S}_{t-1} + \Sigma y_i \Delta \check{S}_{t-i} + u_t \qquad (3)$$

Burada δ' değişkeni; Δy_t'nin ΔZ_t' ye ait Regresyon katsayılarından elde edilir. Modelde otokorelasyon sorunu olduğunda $\Delta \check{S}_{t-1}$ modele dahil edilir. $\check{r}$ test istatistiğinin minimum noktalarını kırılma zamanlarını belirlemek için seçilmektedir. Test istatistiğinin elde edilen değeri; kritik değerden küçük olması durumunda yapısal kırılmanın olmadığı alternatif hipotez reddedilmez.

3.3.3. Eş Bütünleşme Testi

Zaman serilerinde durağan olmayan seriler arasındaki uzun dönem ilişkisini incelemek için eş bütünleşme testi kullanılmaktadır. Durağan olmayan serilerde değişkenlerin trende sahip olması halinde değişkenlerin farklarının alınması ile trend ortadan kaldırılacaktır. Bu yöntem ile elde edilen sonuçlar durağan olmayan serilerde sahte Regresyon sorununu önleyecektir. Değişkenler arasındaki eş bütünleşme ilişkisinin olması değişkenlerin uzun dönem ilişki içerisinde olduğu ve birlikte hareket ettiklerini ifade etmektedir.

3.3.3.1. Hatemi –J Eş Bütünleşme Testi

Eş bütünleşme testlerinin mantığı olan iktisadi değişkenler arasında uzun dönemde ilişkisini incelemektir. Durağan olmayan serilerde bile uzun dönem ilişkisi olduğu düşünülen değişkenlerde uzun dönemde birbirinden uzaklaşmaması gerçek anlamda ilişkinin varlığını göstermektedir. Bu çalışmada mevcut yapısal kırılmaya izin veren Hatemi-J (2008) Eş bütünleşme testi kullanılmıştır. Hatemi-J (2008) tarafından geliştirilmiş bir eş bütünleşme testi, Gregory ve Hansen (1996) tarafından ele alınıp geliştirilen bir içsel kırılmaya izin veren eş bütünleşme testinin, iki içsel kırılmaya izin vermesini sağlamıştır (Bozkurt ve Okumuş, 2015: 28).

Hatemi-J (2008) çalışmasında, iki yapısal kırılmanın etkisinin hem sabit düzeyde hem de eğimde göstermektedir. C/S olarak tanımladığı model aşağıdaki gibi ifade etmiştir.

$$y_t = \alpha_0 + \alpha_1 D_{1t} + \alpha_2 D_{2t} + \beta'_0\, x_t + \beta'_1\, D_{1t} x_t + \beta'_2\, D_{2t} x_t + u_t \qquad (4)$$

4 no'lu modelde α_0 yapısal kırılma olmadan önce sabit terimi ifade ederken, α_1 birinci yapısal kırılma nedeniyle değişimi, α_2 ikinci yapısal kırılma nedeniyle sabit terimdeki değişmeyi ifade etmektedir. β_0 yapısal kırılmalardan önce yer alan eğim katsayısını ifade

ederken, β_1 birinci yapısal kırılmanın eğime etkisini, β_2 ise ikinci yapısal kırılmanın eğim kat sayısı üzerindeki etkisini ifade etmektedir. y_t bağımlı değişkeni gösterirken, x_t bağımsız değişkeni göstermektedir.

Denklemde D_{1t} ve D_{2t} kukla değişkenleri ifade etmektedir. Eğer $t > [n\tau_1]$ ise $D_{1t} = 1$ $t \leq [n\tau_1]$ ise $D_{1t} = 0$; $t > [n\tau_2]$ ise $D_{2t} = 1$, $t \leq [n\tau_2]$ ise $D_{2t} = 0$ olarak tanımlanarak kukla değişkenleri göstermektedir. $\tau_1 \in (0,1)$ ve $\tau_2 \in (0,1)$ yapısal kırılmanın noktalarını gösteren bilinmeyen parametreleri ifade etmektedir. Hatemi-J testinde sıfır hipotezi eş bütünleşmenin varlığının olmadığı durumu göstermektedir. Temel hipotezi test etmek için Hatemi-J testinde üç farklı yol izlenmiştir. Bunlar, ADF^*, Z_t ve Z_α test istatistiği olarak tanımlanmaktadır.

3.3.4. Nedensellik Testleri

Nedensellik analizi, zaman serisi değişkenleri arasındaki ilişkinin neden sonuç ilişkisini ve ilişkinin istatiksel olarak yönünü belirlemede kullanılan analizdir. Ekonomik analizlerde, Granger nedensellik (1969) olarak bilinen ve uygulamalı analizlerde en sık kullanılan yöntemlerden biridir. Granger (1969)'a göre nedensellik, geçmişin şimdiki zamandan veya gelecekten kaynaklanmayacağı fikriyle ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, bir olay başka bir olaydan önce meydana gelirse, bu durumda nedensellik ancak birinci olay ikinci olayın nedeni olabilmektedir. Granger, değişkenler arasındaki hareketliliği sistematik olarak ilişkisini yani bir değişkendeki hareketliliğin başka bir değişkendeki hareketten önce gelip gelmediğini test etmek için geliştirmiştir (Granger, 1969: 430).

3.3.4.1. Hacker-Hatemi-J Bootstrap Nedensellik Testi

Hacker- Hatemi-J Nedensellik testi Hacker ve Hatemi-J (2006) tarafından geliştirilen ve yeni nesil analizler arasında yer almaktadır. Granger nedensellik testinde, durağan olmayan değişkenlere nedensellik testinin uygulanması için değişkenlerin farkının alınması durumunda uzun dönemdeki bilgi kaybına neden olabilmektedir. Bu sebeple Toda ve Yamamoto (1995), bütünleşmiş değişkenlerin maksimum modifikasyon seviyelerine sahip, verilerin farkının alınmasına gerek kalmayan VAR modeline dayalı yeni bir analiz testi önermiştir. Hacker (2006)'ya göre hataların normal dağılımı olmadığı durumda Toda-Yamamoto testindeki dağılımın ki-kare olmayacağını belirterek kritik değerlerin bootstrap simülasyonları tekniği ile elde edilebileceğini önermişlerdir (Hacker ve Hatemi-J, 2006: 1491).

Hacker ve Hatemi-J (2012) nedensellik testi, Granger nedensellik testinin salgınlar, afetler, savaşlar ve ekonomi gibi pozitif ve negatif şoklardan kaynaklanan ilişki kararsızlığını yok saymasından dolayı ilişkinin yönünü belirleme daha iyi performans göstermektedir (Hacker ve Hatemi-J, 2012: 145).

$$y_{1t} = y_{1t-1} + \varepsilon_{1-t} = y_{1,0} + \Sigma_{i=1}^{t} \varepsilon_{1i} \quad (5)$$

$$y_{2t} = y_{2t-1} + \varepsilon_{2-t} = y_{2,0} + \Sigma_{i=1}^{t} \varepsilon_{2i} \quad (6)$$

Yukarıdaki 5 ve 6 nolu denklemler iki bütünleşik seriyi ifade etmektedir. $y_{1,0}$ ve $y_{2,0}$ başlangıç değerlerini göstermektedir. Serilere aşağıdaki pozitif negatif şoklara ait denklemler eklenerek değişkenler arasındaki nedensellik yönü ve ilişkisi elde edilmektedir.

$$\varepsilon_{1i}^{+} + = max\,(\varepsilon_{1i,}0),\ \varepsilon_{1i} - = min\,(\varepsilon_{1i,}0) \quad (7)$$

$$\varepsilon_{2i}^{+} + = max(\varepsilon_{2i,}0),\ \varepsilon_{2i} - = min\,(\varepsilon_{2i,}0) \quad (8)$$

Pozitif ve negatif şokların yer aldığı denklemler aşağıda gösterilmektedir.

$$y_{1t} = y_{1t-1} + \varepsilon_{1-t} = y_{1,0} + \Sigma_{i=1}^{t} \varepsilon_{1i}^{+} + \Sigma_{i=1}^{t} \varepsilon_{1i}^{-} \quad (9)$$

$$y_{2t} = y_{2t-1} + \varepsilon_{2-t} = y_{2,0} + \Sigma_{i=1}^{t} \varepsilon_{2i}^{+} + \Sigma_{i=1}^{t} \varepsilon_{2i}^{-} \quad (10)$$

Hacker ve Hatemi-J testi nedensellik testini pozitif ve negatif şoklarlar birikimli olarak aşağıdaki gibi düzenlemiştir.

$$y_{1t}^{+} = \Sigma_{i=1}^{t} \varepsilon_{1i}^{+},\ y_{1t}^{-} = \Sigma_{i=1}^{t} \varepsilon_{1i}^{-},\ y_{2t}^{+} = \Sigma_{i=1}^{t} \varepsilon_{2i}^{+},\ y_{2t}^{-} = \Sigma_{i=1}^{t} \varepsilon_{2i}^{-}, \quad (11)$$

Kurulan denklemin ardından p gecikmeli VAR modeliyle pozitif bileşenler arasındaki nedensellik ilişkisi $Y_t^{+} = (Y_{1t}^{+} + Y_{2t}^{+})$, negatif bileşenler için $Y_t^{-} = (Y_{1t}^{-} + Y_{2t}^{-})$ ile test edilmektedir.

3.3.4.2. Zamanla Değişen Nedensellik Testi

Nedensellik analizleri değişkenler arasındaki nedensellik ilişkinin varlığını ya da yokluğu sınamaktadır. Zamanla değişen nedensellik analizi incelenen dönemler içerisinde bazı dönemlerde nedensellik ilişkisi varken bazı dönemlerde nedensellik ilişkisinin olmadığı

durumlar da kullanılmaktadır. Arslantürk vd. (2011) ele aldığı çalışmalarında incelenen dönem içerisinde yapısal değişimlerden dolayı Balcılar vd. (2010) tarafından geliştirilen ve kullanılan "residual-based bootstrap" tekniğine dayalı olan "corrected likelihood ratio" (LR) nedensellik analizi yöntemini kullanarak uluslararası ticaret ve uluslararası turizm arasındaki nedensellik dönemlerini belirlemişlerdir.

İktisadi olaylar arasındaki ilişkiler genellikle ekonomik faktörler ya da diğer sebeplere bağlı olarak yapısal değişimlerle zamanla değişim göstermektedir. Bu nedenle iktisadi olaylar arasındaki nedensellik ilişkisi dönemsel ya da geçici olabilmektedir. Zamanla değişen nedensellik analizi testi, değişkenler arasındaki değişen nedensellik ve nedensellik ilişkisinin istikrarı hakkında bilgi vermektedir (Bölükbaş, 2018: 10).

Zamanla değişen nedensellik analizi Toda-Yomamoto (1995) tarafından geliştirilen nedensellik testine dayanmaktadır (Balcılar vd., 2010: 1400). Hacker ve Hatemi-J (2006) açıkladığı gibi Toda Yamamoto nedensellik testi değişkenlerin birinci farklarında durağan olmasıyla eş bütünleşme ilişkisine bağlı kalmadan uygulanabilmektedir. Hacker ve Hatemi-J (2006) ekonomik olgulardaki bu yapısal değişimler için Bootstrap yöntemini önerir ve Toda-Yamamoto nedensellik testi olarak adlandırılır. Bu yaklaşımın her alt dönemine uygulanan şekline Zamansal değişen nedensellik olarak adlandırılmaktadır.

Arslantürk vd. (2011) rolling window nedensellik analizini, incelenen dönemler için yapısal değişimlerin etkilerini görebilmek için uygulamışlardır. $t = \tau - l + 1, \tau - l, \ldots, \tau, \tau = l, l + 1, \ldots, T$, alt dönemleri için değiştirilen Bootstrap nedensellik testini yapmışlardır. 1 burada rolling window sayısını göstermektedir. Rolling window sayısı bu çalışmada 90 olarak belirlenmiştir. Gözlem sayısına göre bu sayı değişebilmektedir.

Nedenselliğin zamanla değişip değişmediğinin analiz edilmesi, zaman boyutuyla nedensellik ilişkisiyle ele alınması açısından fayda sağlamaktadır. Bu yüzden çalışmamızda zamanla değişen nedensellik analizi uygulanmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

Analizlerde kullanılan modellere ilişkin değişkenlerin yıllar itibariyle grafiksel değişimi aşağıdaki şekillerde görülmektedir. Eş bütünleşme testlerinde elde edilen sonuçlarla yaşanan kırılmaların yorumlanması da ayrıca yapılabilmektedir.

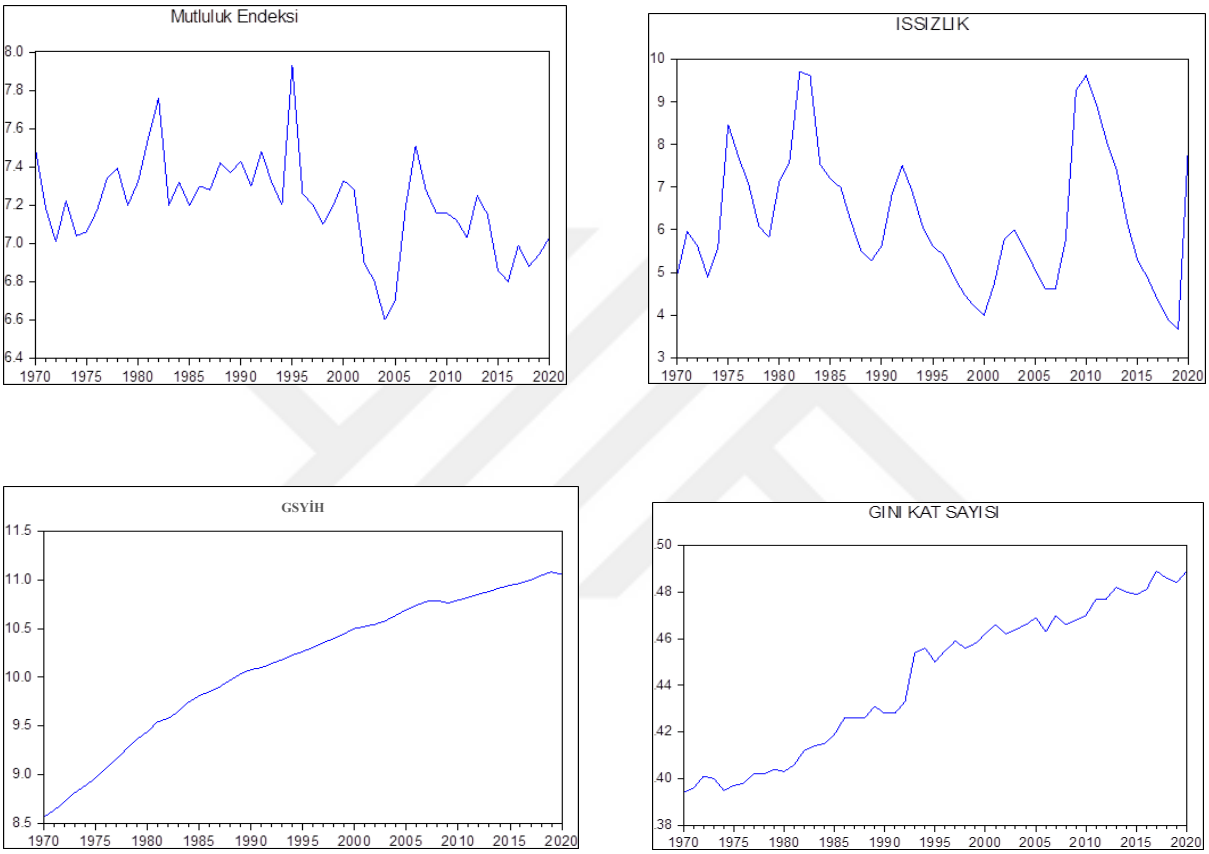

Şekil 6. Değişkenlerin Grafiksel Analizi

ABD'de mutluluk endeksinin 1970-2020 döneminde dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Zaman zaman zirve yaparken bazı yıllarda düşüşlerin yaşandığı söylenebilir. Özellikle 1995 yılında zirve yaptığı bu döneminde soğuk savaş sonrası döneme geldiği söylenebilir. 2004 yılında ise dip yaptığı ve bu dönemin ABD Başkanlık seçimlerinin olduğu tarihe gelmesiyle ilişkisi olduğu şeklinde yorumlanabilir. ABD seçimlerinin bireyler üzerinde olan etkisi piyasalara güvenin azalması ve gelecek kaygısına neden olmaktadır. Bu yıldan

sonra mutluluk endeksi düzenli bir artıştan sonra son yıllarda aynı trend üzerinde ilerlemektedir.

ABD ekonomisinde genel olarak işsizlik oranının %4 ile %9,5 arasında dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Özellikle 1980 ve 2010 yıllarında zirve yaptığı işsizlik oranlarının belirtilen yıllarda yaşanılan krizlerden etkilendiği söylenebilir. 2000 yılında ABD'de son yılların en düşük işsizlik oranı görülmüştür. Bunun nedeni olarak istikrarlı büyüme politikaları gösterilebilmektedir. İşsizlik oranının 2000 yılından sonra dalgalı ve yüksek seyir izlemesi 2001 yılında küresel çapta yaşanan ekonomik kriz neden olmuştur. 2001 yılında yaşanan kriz sonrası ekonomiyi iyileştirme politikaları ile kontrol altında tutulmaya çalıştığı görülmektedir. Bununla beraber 2008 yılında mortgage krizinin yaşanmasıyla işsizlik oranı 2011 yılında zirve yapmıştır. Kriz sonrası düşüş eğilimi gösteren işsizlik oranı 2020 yılında pandeminin etkisiyle tekrar yükselişe geçtiği şeklinde yorumlanabilir.

ABD ekonomisinde kişi başına düşen GSYİH 1970'den itibaren sürekli büyüyen bir seyir göstermektedir. Grafik incelendiğinde sadece 2009 yılında 2008 krizinin neden olduğu ekonomik krizi sonucu küçük bir oranda düşüş yaşadığı ancak seyreden yıllarda ekonomik büyümenin arttığı söylenebilir.

ABD ekonomisinde kişi başına düşen GSYİH'a benzer şekilde GİNİ kat sayısının da düzenli olarak yükseliş gösterdiği anlaşılmaktadır. Zaman zaman küçük frekanslarda dalgalanmalar yaşansa da Gini kat sayısının düzenli olarak yükseldiği görülmektedir.

4.1. Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenlere ait grafiksel ve tanımlayıcı istatiksel analizler aşağıda Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5: Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	MUT	LNGDP	İŞS	GİNİ
Ortalama	7,200196	10,12428	6,240392	0,44302
Maksimum	7,93	11,083	9,71	0,489
Minimum	6,6	8,56274	3,67	0,394
Standart Sapma	0,246475	0,735733	1,582669	0,031619
Çarpıklık	0,152202	-0,59675	0,590499	-0,20097
Basıklık	3,955398	2,218658	2,549271	1,547933
Jargue-Bera	2,136576 (0,34)	4,324201 (0,11)	3,395567 (0,18)	4,823863 (0,08)
Gözlem	51	51	51	51

Not: Parantez içindeki değerler olasılık değerlerini göstermektedir.

Tablo 5'te serilerin normal dağılıp dağılmadığı; çarpıklık, basıklık ve Jarque-Bera istatistiklerine göre bakılmıştır. İlgili değişkenleri basıklık değerinin 3'ten büyük olması serinin sivri olduğunu, 3'ten küçük olması ise serinin basık olduğunu göstermektedir. Çarpıklık değerlerinin incelenmesinde ise çarpıklık değerinin sıfır değerine eşit olması serinin normal dağılıma sahip olduğu gösterirken çarpıklık değerinin sıfırdan büyük olması serinin sola (pozitif yönde) çarpık olduğunu, sıfırdan küçük olması ise serinin sağa (negatif yönde) çarpık olduğunu göstermektedir (Kapusuzoğlu ve Karan, 2010: 61-62).

Elde edilen sonuçlara göre değişkenlere ait tanımlayıcı istatistiklerden; modele dahil edilen değişkenlerden sadece mutluluk endeksinin basıklık değerinin 3 ten büyük olmasından dolayı sivri olduğu diğer değişkenlerin 3'ten küçük olmasından dolayı basık olduğu şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca çarpıklık değerlerine bakıldığında, mutluluk endeksi ve işsizlik değişkenlerinin çarpıklık değerlerinin sıfırdan büyük olmasından dolayı bu serilerin sola (pozitif yönde) çarpık olduğu, kişi başına düşen GSYİH ve Gini kat sayısı değişkelerinin çarpıklık değerlerinin ise sıfırdan küçük olmasından dolayı sağa (negatif yönde) çarpık olduğu

söylenebilir. Serinin normal dağılımını tespit edebilmek amacıyla Jarque-Bera testi uygulanmıştır. Testin sıfır hipotezi hata teriminin normal dağılımı normaldir, alternatif hipotez ise hata teriminin dağılmadığı şeklindedir. Buna göre, Gini katsayısı değişkeni dışında modele dahil edilen tüm değişkenlerin normal dağılım gösterdiği görülmektedir.

Eş bütünleşme ve nedensellik analizleri yapılamadan önce bu serilerin durağanlığı test edilmiştir. Çalışmada durağanlık testleri olarak literatürde en çok kullanılan yapısal kırılmaya izin veren Lee-Strazicich birim kök testleri kullanılmıştır.

4.2. Birim Kök Testi Sonuçları

Ekonomik analizlerde, modele dahil edilen değişkenlerin arasındaki ilişkinin tespitini saptamak için değişkenlerin aynı düzeyde durağan olması gerekmektedir. Bu koşulun sağlanmadığı durumlarda sahte regresyon sorunu oluşmaktadır. Bu çalışmada bağımlı değişken olan mutluluk endeksi ile bağımsız değişkenler olan kişi başına düşen GSYİH, Gini kat sayısı ve kontrol değişken olarak işsizlik oranı arasındaki ilişkinin analiz edildiği çalışmada iki kırılmaya izin veren Lee- Strazicich durağanlık testi gerçekleştirilmiştir.

4.2.1. Lee-Starizicih Birim Kök Testi Sonuçları

Tablo 6'dea Lee-Strazicich birim kök testi sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 6: Lee-Strazicich Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	Model A			Model C		
	T-istatistiği	Birinci Kırılma	İkinci Kırılma	T-istatistiği	Birinci Kırılma	İkinci Kırılma
MUT	-4.50 (0)*	1980	1983	-5.32 (8)	1994	2008
ΔMUT	-5.06 (1)*	1991	2005	-8.04 (0)*	1980	1985
İŞS	-3.78(1)**	1984	1993	-6.79(8)**	1992	2007
ΔİŞS	-3.53(0)***	1981	2001	-6.33(1)**	2007	1999
LNGSYİH	-1.04 (5)	1981	1995	-4.94 (7)	1989	2014
Δ LNGSYİH	-4.35 (0)*	1980	1982	-7.41 (1)*	1980	2007
GİNİ	-4.00(8)**	1992	2005	-5.28 (8)	1991	2006

ΔGİNİ	-6.53 (2)*	1989	1996	-7.66 (4)*	1991	1998
	Model A Kritik Değerler			**Model C Kritik Değerler**		
Kritik Değerler	-4,07(%1)			-6.97 (%1)		
	-3,56(%5)			-6.28 (%5)		
	-3.29 (%10)			-5.77 (%10)		

Not: Parantez içeresinde verilen değerler gecikme uzunluklarını göstermektedir. *, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir. Kritik değerler Lee and Strazizich 2003:1084 Tablo 2'den alınmıştır.

Lee-Strazicich birim kök testi sonuçlarına göre modele dahil edilen değişkenler Model A da ve Model C düzey değerlerinde zaman zaman birim köklü bazen ise durağan çıktığı görülmektedir. Ekonometrik analizlerde eş bütünleşme testlerine geçilebilmesi için gerekli ve yeter koşul tüm serilerin aynı düzeyde durağan olması gerekmektedir.

Değişkenler değerlendirildiğinde,

- Mutluluk değişkeni, model A'da %1 düzeyinde durağan iken model C'de birim köklüdür. Farkı alındığında, her iki modelde de %1 düzeyinde durağanlaşmıştır.

- İşsizlik değişkeni, model A ve model C'de düzey değerlerinde durağanken, farkı alındığında model A'da %10, model C'de %5 düzeyinde durağanlaşmış olup, durağanlık seviyelerinin güçlendiği görülmektedir.

- GDP değişkeni, model A ve model C'de birim köklü iken farkı alındığında, %1 düzeyinde durağanlaşmıştır.

- GİNİ değişkeni, model A'da %5 düzeyinde durağanken, model C'de %1 düzeyinde durağanlaşmıştır.

Modele dahil edilen değişkenlerin durağanlık seviyeleri incelendiğinde, bir kısmının durağan bir kısmının birim köklü olduğu anlaşılmıştır. Farkları alındığında tüm değişkenlerin I(1) seviyesinde durağan olduğu görülmüştür. Fakat işsizlik oranının düzey seviyesinin anlamlılık düzeyi farkı alınan seviyesine göre daha yüksek anlam düzeyinde olduğundan işsizlik oranı değişkeni eş bütünleşme analizine dahil edilmemiştir. Durağan olan değişkenlerin ise durağanlık seviyelerinin güçlendiği anlaşılmıştır. Bu nedenle değişkenler arasındaki eş bütünleşme ilişkisine bakılabilir.

4.3. Eş Bütünleşme Testi Sonuçları

Ampirik uygulamalı çalışmalarda, kurulan hipotezler gereği değişkenler arasındaki ilişkinin varlığı eş bütünleşme analizleri ile test edilmektedir. Eş bütünleşme test sonuçlarına ilişkin grafiksel ve tanımlayıcı istatiksel aşağıdaki gibidir.

4.3.1. Hatemi-J Eş bütünleşme Testi Sonuçları

Çalışmada iki yapısal kırılmaya izin veren Hatemi-J Eş bütünleşme testi kullanılmıştır. Bu testin teorisine de bakıldığında sabitte (Model C), sabitli ve trendde (Model C/T) ve sabitte ve eğimde (Model C/S) olmak üzere üç model üzerinden analizleri gerçekleştirilmektedir. Analiz sonuçları aşağıda şekilde görülmektedir. Sonuçlar yorumlanırken ADF test istatistiği ile tablo kritik değerleri karşılaştırılır. Test istatistiği tablo kritik değerlerden büyük olduğu modellerde uzun dönemli ilişki olduğu şeklinde yorumlanır. Aşağıdaki tablolar incelendiğinde sadece Sabitli ve Eğimde (Model C/S) olan modelde %5 düzeyinde uzun dönemli ilişki olduğu görülmüştür.

Tablo 7: Hatemi-J Eş bütünleşme Testi Sonuçları (Sabitli Model) –Model 1(C)

ADF*		**Z_t**		**Z_a**	
Test İstatistiği	**Kırılma Dönemi**	**Test İstatistiği**	**Kırılma Dönemi**	**Test İstatistiği**	**Kırılma Dönemi**
-5.896 (0)	1992 1993	-5.973	1992 1993	-41.438	2000 2004
Kritik Değerler		**Kritik Değerler**		**Kritik Değerler**	
1%	5%	1%	5%	1%	5%
-7.83	-7.357	-7.833	-7.357	-118.577	-104.860

Not: Kritik değerler Hatemi-J (2008) çalışmasından alınmıştır. Parentez içindeki değerler gecikme uzunluğunu göstermektedir. Modelin gecikme sayısı Schwert (1989) formülüne göre 8 olarak hesaplanmıştır.

Sabitli modelde test istatistiği olan (-5.896)'nın tablo kritik değerlerden küçük olmasından dolayı değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olmadığı sonucuna varılmıştır.

Tablo 8: Hatemi-J Eş bütünleşme Testi Sonuçları (Sabitli –Trendde Model)- Model 2 (C/T)

ADF*		Z_t		Z_a	
Test İstatistiği	**Kırılma Dönemi**	**Test İstatistiği**	**Kırılma Dönemi**	**Test İstatistiği**	**Kırılma Dönemi**
-6.542 (0)	1996 1998	-6.609	1996 1998	-46.526	1996 1998
Kritik Değerler		**Kritik Değerler**		**Kritik Değerler**	
1%	5%	1%	5%	1%	5%
-7.833	-7.357	-7.833	-7.357	-118.577	-104.860

Not: Kritik değerler Hatemi-J (2008) çalışmasından alınmıştır. Parentez içindeki değerler gecikme uzunluğunu göstermektedir. Modelin gecikme sayısı Schwert (1989) formülüne göre 8 olarak hesaplanmıştır.

Sabitli ve trendli modelde ise test istatistiği değeri olan (-6.542)'nin tablo kritik değerlerinden küçük olmasından dolayı değişkenler arasında uzun dönem ilişki yoktur.

Tablo 9: Hatemi-J Eş bütünleşme Testi Sonuçları (Sabitli –Eğimde Model) – Model 3 (C/S)

ADF*		Z_t		Z_a	
Test İstatistiği	**Kırılma Dönemi**	**Test İstatistiği**	**Kırılma Dönemi**	**Test İstatistiği**	**Kırılma Dönemi**
-7.627 (0)**	2002 2004	-7.705**	2002 2004	-53.384	2002 2004
Kritik Değerler		**Kritik Değerler**		**Kritik Değerler**	
1%	5%	1%	5%	1%	5%
-7.833	-7.357	-7.833	-7.357	-118.577	-104.860

Not: Kritik değerler Hatemi-J (2008) çalışmasından alınmıştır. Parentez içindeki değerler gecikme uzunluğunu göstermektedir. Modelin gecikme sayısı Schwert (1989) formülüne göre 8 olarak hesaplanmıştır.

Hatemi-j eşbütünleşme testinin son modeli olan sabitli ve eğimde uzun dönemli ilişki incelendiğinde, test istatistik değerinin tablo kritik değerlerden %5 düzeyde büyük

olmasından dolayı, değişkenler arasında uzun dönemli ilişki görülmüştür. Bu nedenle çalışmanın modeli ve analizler, sabitli ve eğimli model üzerinden gerçekleştirilmiş ve yorumlanmıştır. Bu durum değişkenlerin grafiksel analizlerinde de görülmektedir.

Eş bütünleşme analizi sonuçlarına göre 2002 ve 2004 yıllarında ise yapısal kırılma tespit edilmiştir. Makroekonomik zaman serilerinde yapısal kırılmaya neden olarak birçok sebep gösterilebilir. Bunlar savaş dönemleri, ekonomik krizler, doğal afetler, teknolojik gelişmeler ve aynı zamanda değişen ekonomi politikaları olarak gösterilebilir. Eş bütünleşme analizi sonucu yapısal kırılma tespit edilen yıllarda ABD ekonomisi incelendiğinde;

2000 yılında ABD Başkanlık seçimleri sonrası başkan seçilen George W. Bush ekonomide oluşan bütçe fazlalığını vergi indirimine giderek kullanmayı tercih etmiştir. Bununla beraber ABD'de teknoloji şirketlerinin hisse senetlerinin hızla yükselip, aniden çökmesi ile ekonomide çöküşe neden olmuş ve sermaye piyasaları olumsuz etkilenmişlerdir. 2001 yılında yaşanan 11 Eylül terör saldırısı ile bütçe harcamalarının yönünü etkilemiş, ekonomide vergi kesintileri, bütçe açığı ve geniş para politikası dönemini yaşamıştır (Chinn & Frieden,2012:9).

2001 yılında konut kredisinde yaşanan hane halkı borçlanma seviyesi GSYİH'nın %70 oranında rekor seviyede gerçekleşmiştir. Sermaye piyasalarında yaşanan kriz işsizlik oranında artışa neden olduğu görülmüştür. Yaşanan bu krizle birlikte etkileri 2002 ve 2003 yılında da etkilerini göstermeye başlamış ve 2004 ABD başkanlık seçimleri öncesi ABD'de işsizlik oranı son 9 yılın rekor seviyesine ulaşmıştır.

Bu dönemde Amerika Birleşik Devletleri iktisat politikaları ile mutluluğu yanlış yerde arayan bir ülke olarak sunulabilir. Ülke gittikçe kötüleşen toplumsal krizle boğuşmaktadır. Buna rağmen politika yapıcılar söylemleri ekonomik büyüme oranını yükseltmekle ilgili olduğu görülmektedir. Vergide yaşanan indirim beraberinde eşitsizliği ve ekonomik güvensizliği de getirmektedir (Sachs, 2017: 183).

Eş bütünleşme testi sonucuna göre belirlenen tarihler arasında yapılan analiz sonuçlarına göre 2 kırılma ortaya çıkmıştır. Kırılmanın yaşandığı yıllara ait yorumlar yukarıdaki paragraflar da açıklanmıştır.

4.4. Nedensellik Testi Sonuçları

Çalışmada öncelikle Hacker- Hatemi-J Bootstrap nedensellik analizi gerçekleştirilmiş olup 1970-2020 yılları genel olarak değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır. Fakat değişkenler arasında uzun dönemli eş bütünleşme ilişkisinin olmasından dolayı bu testin dışında belirtilen zaman aralığında belli dönemlerde nedenselliğin olup olmadığı incelenmiştir. Bu nedenle ikinci adımda Zamanla Değişen Nedensellik testi gerçekleştirilmiştir. Sonuçları aşağıdaki şekilde yorumlanabilir.

4.4.1. Hacker- Hatemi-J Bootstrap Nedensellik Analizi Sonuçları

Hacker-Hatemi-J Bootstrap Nedensellik analizi sonuçları tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo 10: Hacker-Hatemi-J Bootstrap Nedensellik Testi

Temel Hipotez	Test İstatistiği	Kritik Değerler			Karar
		1%	5%	10%	
ΔMUT ≠>ΔİŞS	1.316	7.575	4.128	2.898	Nedensellik yok
ΔİŞS≠>ΔMUT	0.043	7.512	3.963	2.769	Nedensellik yok
ΔMUT≠>ΔLNGSYİH	1.712	7.143	4.125	2.898	Nedensellik yok
ΔLNGSYİH≠> ΔMUT	2.189	7.660	3.968	2.748	Nedensellik yok
ΔMUT ≠>ΔGİNİ	0.754	7.673	4.075	2.769	Nedensellik yok
ΔGİNİ ≠> ΔMUT	0.049	7.258	3.888	2.745	Nedensellik yok

4.4.2. Zamanla Değişen Nedensellik Analizi Sonuçları

Hacker –Hatemi-J Bootstrap Nedensellik analizi sonuçlarına göre değişkenler arasında nedensellik ilişkisi saptanmadığından Zamanla Değişen Nedensellik analizi kullanılmıştır. Mutluluk endeksi ile seçili makroekonomik değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin zamanla değişen simetrik yöntemlerle incelendiği çalışmada Şekil 5'de mavi çizgiler hipotezlere ait dönemsel hesaplanan test istatistik değerini gösterirken, kırmızı düz çizgi ise

teste ait kritik değeri temsil etmektedir. Kırmızı çizGinin üstündeki mavi çizGinin olduğu aralıklarda değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin olduğu söylenebilir.

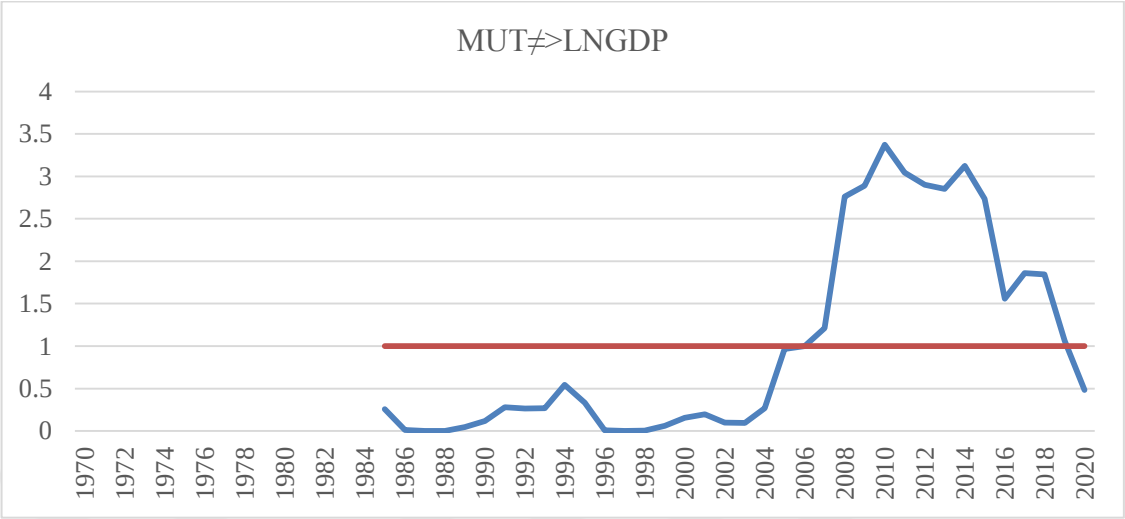

Şekil 7. MUT-LNGDP Nedensellik Analizi Grafiği

- Mutluluk endeksinden bağımsız değişken olan kişi başına düşen GSYİH'ye doğru aşağıdaki aralıklar arasında nedensellik ilişkisi görülmektedir.

Tablo 11: Mutluluk Endeksinden GSYİH'ye Doğru Nedensellik İlişkisinin Olduğu Yıllar

2006	2013
2007	2014
2008	2015
2009	2016
2010	2017
2011	2018
2012	2019

ABD ekonomisi 1970'lerden itibaren büyüme seyri izlemiş ve GSYİH istikrarlı bir şekilde artış göstermiştir. Analiz sonuçlarına göre mutluluk endeksinden kişi başına düşen GSYİH'ye doğru nedensellik ilişkisi yakalanmıştır. Mutluluk oranındaki değişim GSYİH üzerinde de etkili olmaktadır. Ekonomik çalışmalarda gösteriyor ki gelirdeki artışın bireyler üzerindeki etkisi bir eşiğe kadar gerçekleşmektedir. Nedensellik ilişkisinin görüldüğü 2006 ve 2019 yıllarında ABD ekonomisi iki büyük ekonomi kriz yaşamıştır. Kriz, para piyasalarını ve

üretim sektörünü etkilerken bireyler üzerinde de yaşam memnuniyetinde azalmaya neden olmuştur. Bireylerin bu dönemde karşılaştıkları riskler daha büyük olmaktadır. Kriz ortamları bireylerin gelecekleri ile ilgili endişe duymaları ve güvensiz hissetmelerine neden olmaktadır. Krizlerin yaşandığı 2008 ve 2011 yıllarında nedensellik ilişkisinin daha da etkili olduğu görülmektedir.

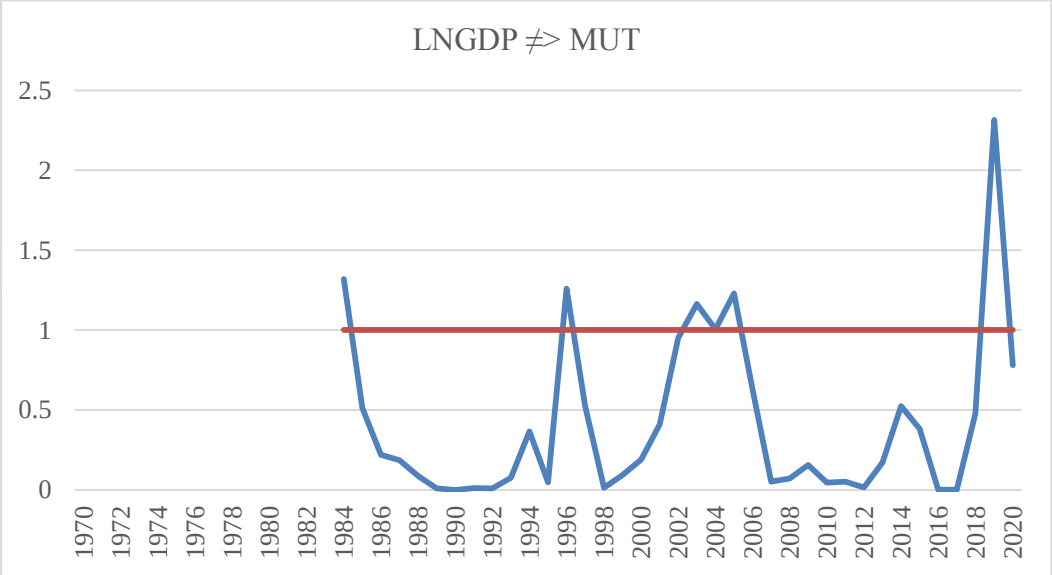

Şekil 8. LNGDP-MUT Nedensellik Analizi Grafiği

- Kişi başına düşen GSYİH'den mutluluk endeksine doğru aşağıdaki aralıklar arasında nedensellik ilişkisi görülmektedir.

Tablo 12: GSYİH'den Mutluluk Endeksine Doğru Nedensellik İlişkisinin Olduğu Yıllar

1984	2004
1996	2005
2002	2019
2003	

Nedenselliğin görüldüğü ilk 1984 yılında 1981-1982 yılında yaşanan durgunluk ile kişi başına düşen GSYİH'de düşüş yaşanmıştır. 1984 yılında ekonomi genişlemeye başlamış ve ekonomik büyüme oranı son on yılın rekor seviyesine ulaşmış ve kişi başına düşen GSYİH

artmıştır. ABD mutluluk oranı bu dönemde artış göstermiştir. Nedensellik ilişkisi görülen 1984,1996 ve 2004 yıllarında ABD'de başkanlık seçimlerinin olduğu görülmektedir. Seçim dönemlerinde yaşanan parasal genişleme mutluluk oranı üzerinde etkiye sahip olduğu görülmektedir. GSYİH'de ki artış bireylerin gelirlerinde artışa neden olarak mutluluğa sebep olmaktadır.

2019 yılında yaşanan küresel ölçekte Covid-19 salgının ekonomide yaşanan olumsuz etkilerine rağmen ABD ekonomisi 2019 yılında %2,3 seviyesinde büyüme göstermiştir.

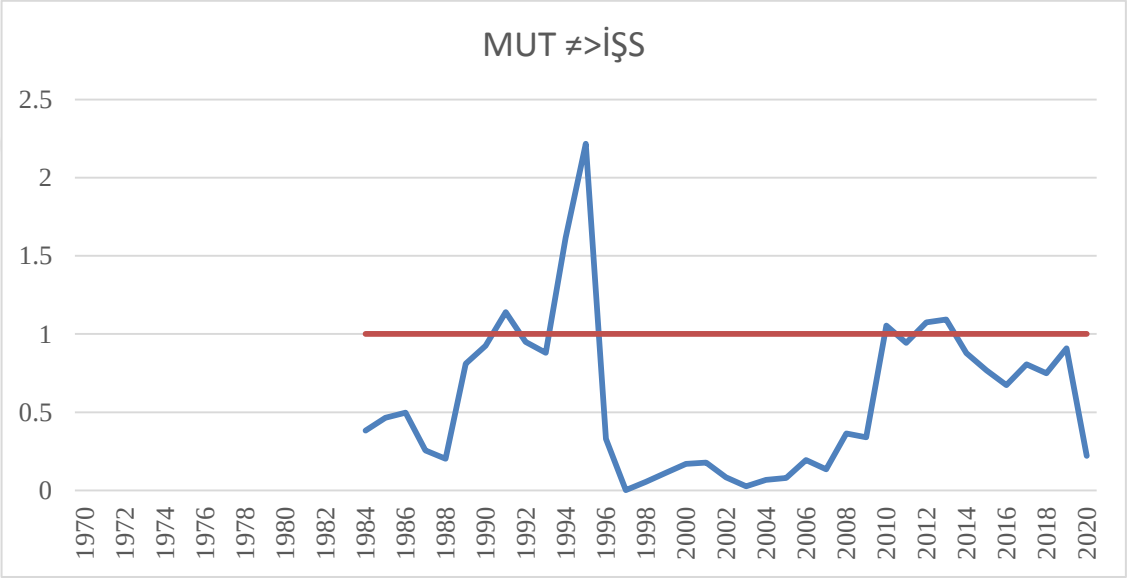

Şekil 9. MUT-İŞS Nedensellik Analizi Grafiği

- Mutluluk endeksinden işsizliğe doğru aşağıdaki aralıklar arasında nedensellik İlişkisi görülmektedir

Tablo 13: Mutluluk Endeksinden İşsizlik'e Doğru Nedensellik İlişkisinin Olduğu Yıllar

1991	2010
1994	2012
1995	2013

Tabloda verilen yıllarda mutluluk endeksinden işsizlik oranına doğru nedensellik ilişkisi olduğu görülmektedir.1990 yılında Körfez Savaşı'nın başlamasıyla birlikte savaşın

ABD ekonomisi üzerinde ve küresel çapta etkileri ekonomi alanında da etkisini göstermiştir. Nedenselliğin görüldüğü 1994 ve 1995 yıllarında savaşın etkisinin devam ettiği söylenebilir.

2008 yılında ABD'de banka kredilerinde oluşan balonun patlamasıyla sermaye piyasaları ve reel sektörde oluşan krizle küresel ölçekte ekonomi etkilenmiştir. Hane halkı bu dönemde yapılan yaşam memnuniyeti anketi ile bireylere sorulan "Yaşamınızı bir bütün olarak ele alındığınızda, bugünlerde nasıl hissettiğinizi – çok mutlu olduğunuzu, oldukça mutlu olduğunuzu veya çok mutlu olmadığınızı söyleyebilir misiniz?" cevap olarak önceki yıllara göre mutluluk oranının azaldığı görülmektedir.

Krizin etkisinin devam ettiği yılları da ele alırsak 2010, 2011, 2012 ve 2013 yıllarında piyasalarda yaşanan işsizlik sorunu da artmıştır. Nedensellik analizi sonucuna göre bu tarihlerde mutluluk endeksinden işsizliğe doğru bir ilişki görülmektedir. Yapılan çalışmalarda mutluluk ve işsizlik arasında negatif bir ilişki olduğu söylenmektedir. Fakat mikro regresyonda işsiz olma katsayısı, aslında işsiz olan bireyin işsizlik maliyetini ifade eder, bu nedenle kişisel bir etkidir. Öte yandan, toplam etki, daha yüksek bir ulusal işsizliğin, istihdam edilebilecek veya işsiz olan ortalama bir vatandaş üzerindeki sonucunu ölçer. Gerekçe, daha yüksek bir ulusal işsizlik oranının, sıradan bir çalışan üzerinde işsiz kalma korkusunu tetiklemesi ve aynı zamanda iş bulma şansının daha da düşük olduğunu göstererek işsiz insanların kederini büyütmesidir.

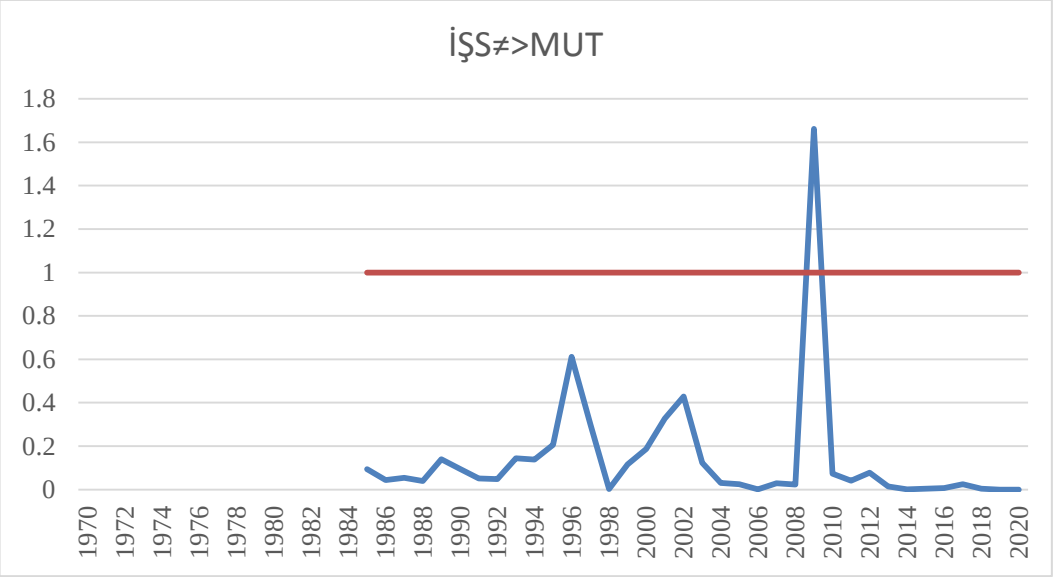

Şekil 10. İŞS-MUT Nedensellik Analizi Grafiği

- İşsizlik oranından mutluluk endeksine doğru aşağıdaki aralıklar arasında nedensellik ilişkisi görülmektedir.

2009 yılında ABD'de yaşanan finansal piyasalardaki krizin reel sektöre sıçramış ve ABD ekonomisi durgunluk dönemine girmiştir. Küresel ölçekte etkileri görülen bu krizin, tüketiciler ve yatırımcılar açısından piyasalara güven kaybolmuştur. 2009 yılında inşaat ve emlak piyasasında yaşanan kriz hane halkı borçlanmasına ve işsizlik oranının artmasına neden olmuştur. Hane halkı borçlanmasının oranı GSYİH'nin %52'ye kadar çıkmıştır. İşsizlik oranı ise son 20 yılın rekor seviyesi olan 9.3'e kadar yükselmiştir.

Mutluluk çalışmalarında mutluluk oranı ve işsizlik arasında negatif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Wolfers (2003), Di Tella vd. (2003) ve Perovic ve Golem (2010) çalışmalarında işsizlik ve mutluluk arasında negatif ilişki olduğunu ve işsizliğin mutluluğu azalttığı ilişkisini bulmuşlardır.

Ekonomik koşullar toplumun ve bireylerin sosyal refahını etkileyebilir. 2009 yılında yaşanan küresel kriz sadece Amerikalıları değil, dünyada ki birçok kişiyi etkilemiştir. İş kaybı, maaşların azalması ve sosyal yardımların kesilmesi kesinlikle işçiler üzerindeki stresi artırmıştır. En çok etkilenen ülkelerin ekonomik faaliyetleri azalmaya başlamış ve ABD örneğinde olduğu gibi vatandaşları mutsuzluk belirtileri göstermiştir. Küresel Mutluluk Endeksi verilerine göre, 2009 yılında 148 ülke arasında ABD'de 7. sırada yer almaktadır (Agan, Sevinç ve Orhan, 2009: 14). Özetle, mutluluk endeksi ve işsizlik oranı arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi saptanmıştır.

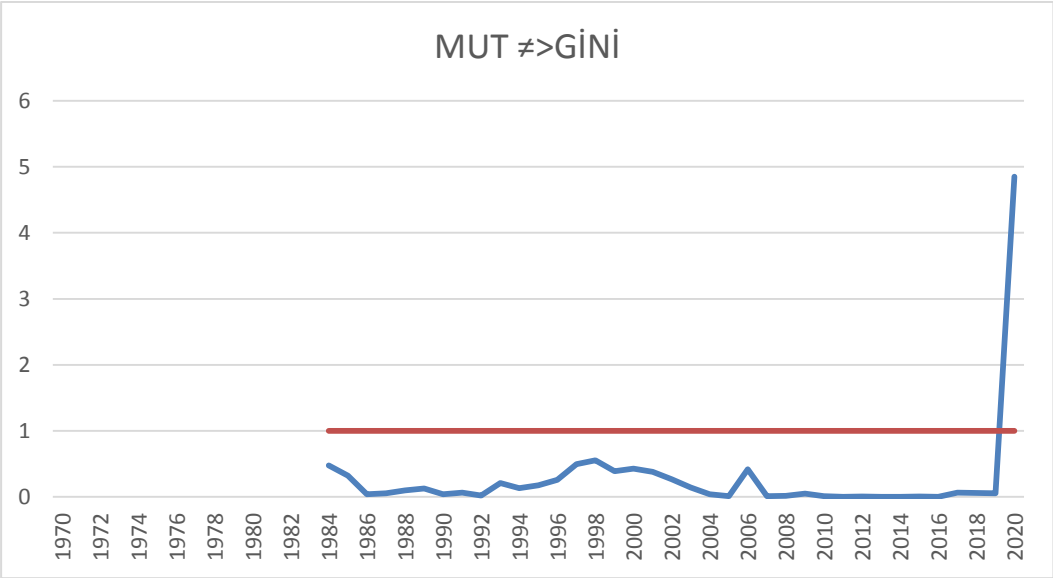

Şekil 11. MUT-GİNİ Kat Sayısı Nedensellik Analizi Grafiği

- Mutluluk endeksinden Gini kat sayısına doğru aşağıdaki aralıklar arasında nedensellik ilişkisi görülmektedir.

Nedensellik ilişkisinin olduğu 2019 yılında Çin'de ortaya çıkarak tüm Dünya'ya yayılan Covid-19 salgını beraberinde tüm dünya ülkelerini ekonomik yönden olumsuz etkilemiştir.

Küresel salgının imalat sanayiden, hizmet sektörüne, tarıma, hava yolu sektörüne, borsalardan bankacılık sektörüne, sermaye yatırımları ve GSYİH'a kadar birçok alanı ve değişkeni olumsuz etkilediği görülmüştür. 2020 yılında salgının etkilerini şiddetli bir şekilde yaşayan ABD'nin ekonomik, sağlık, sosyal ve siyasal sistemleri olumsuz etkilenmiştir. Salgının ekonomik boyutunun yanında toplumsal ve bireysel açıdan sosyolojik ve psikolojik olumsuz etkileri de beraberinde getirmiştir. Yaşanan salgının etkileri bireylerin mutluluk oranında düşüşe neden olmuş ve 2020 yılında ABD 156 ülke arasında 18. Sıraya gerilemiştir. İşsizlik oranı son 80 yılın en yüksek seviyesi oranına kadar yükselmiştir. ABD hükümeti para arzını arttırarak hane halkına doğrudan nakdi yardımlar ile genişletici para politikası izlemiştir (Şanlı, 2020: 616).

Mutluluktan GİNİ kat sayısına doğru nedenselliğin yaşanan salgın sonucu bireylerin mutluluk oranlarındaki düşüşle birlikte hane halkı gelirinde azalmanın sonucu olarak gösterilebilir. ABD hükümetinin bu dönemde hane halkı yardımları bireyler tarafından gelirin karşılaştırma teorisiyle göreceli gelir eşitsizliği ile yorumlanabilir.

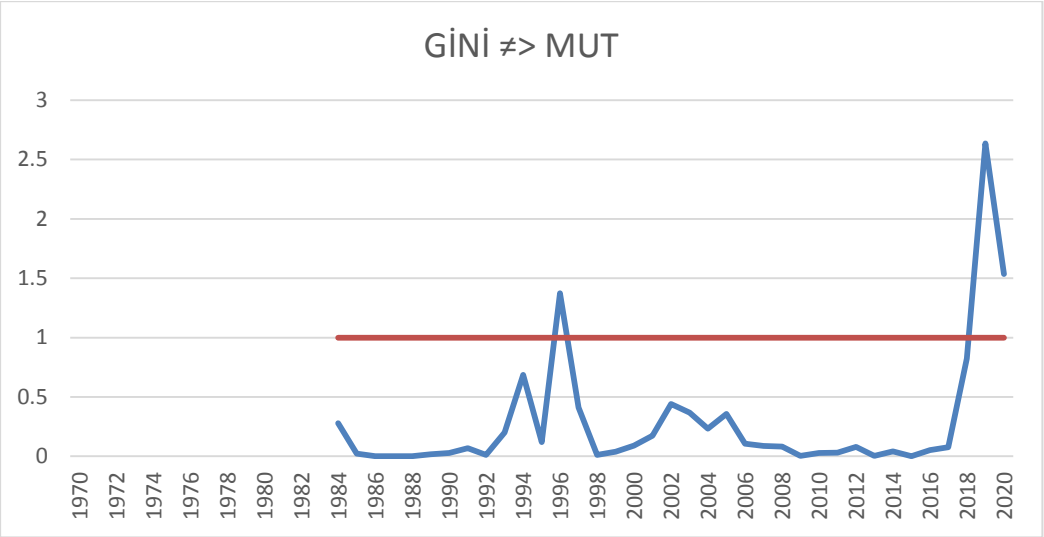

Şekil 12. GİNİ-MUT Nedensellik Analizi Grafiği

- GİNİ kat sayısından Mutluluk endeksine doğru aşağıdaki aralıklar arasında nedensellik ilişkisi görülmektedir.

Gelir eşitsizliğini belirtmek için kullanılan GİNİ kat sayısından mutluluğa doğru nedensellik ilişkisine göre; 1996 yılında ABD'de başkanlık seçimlerinin olduğu görülmektedir. Soğuk savaş sonrası Amerika halkının hükümete olan güveni azalmıştır. Hükümete duyulan güvenin azalması ve yolsuzluk algısındaki artışla beraber gelir eşitsizliği rekor seviyelere ulaşmıştır. Amerikan hanelerinin en üstteki %1'lik kesimi ekonomik büyümedeki gelirin %23'nü, yani en alttaki %70'in payına eşit olarak talep etmektedir. (Sachs, 2017: 182). 2019 yılında Çin'de başlayan salgın hastalık Covid-19'un olumsuz ekonomik etkileri 2020 yılında da devam ettiği görülmektedir. 2020 yılında mutluluk endeksinden GİNİ kat sayısına doğru nedensellik ilişkisin olduğu bilindiğine göre çift yönlü nedensellik mevcuttur. Yaşanan salgın sonucu ABD'de ekonominin olumsuz etkilenmesi ile gelir dağılımında eşitsizlik artmış ve mutluluk oranında azalma olduğu görülmektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Mutluluk verileri birçok politika yapıcı ve iktisatçı tarafından ekonomideki önemli sorunların üstesinden gelmek için kullanılmaktadır. Ekonomideki birçok soru çoğunlukla bireyin ve toplumun mutluluğu ilgili olduğu için iktisatçılar araştırmalarında neden bazı toplumların daha mutlu olduğu ve bazı toplumların daha az mutlu olduğu, mutluluğun belirleyicilerinin neler olduğu sorularına cevap aramışlardır. Ancak bu yaklaşım, insanların duygu ve hareketlerini göz ardı eden ana akım iktisadın uzun dönem geleneğinden ayrılmaktadır. Davranışsal iktisadın gelişmesiyle birlikte mutluluk kavramı araştırma konusu olmuştur. İktisatçılar, bireyleri ve olayları iktisadi açıdan değerlendirmenin ötesinde psikolojik açıdan haz, duygu ve davranış yönleriyle ele almışlardır. Davranışsal iktisatçılar, bireylerin davranışlarını deneysel yöntem ve bilişsel psikoloji ile açıklamaya çalışmış, bireylerin iktisadi olaylar karşısında çevresel faktörlerden etkilenerek rasyonellikten uzaklaşarak sınırlı rasyonellik çerçevesinde kararlar aldığını ortaya koymuştur.

Günümüzde mutluluk çalışmaları politika yapıcılar tarafından iktisadi göstergelerle beraber önemli bir konuma gelmiştir. Böylelikle gelişmişlik düzeyini gösteren makroekonomik göstergelerin bireyler ve toplumlar üzerindeki etkisinin açıklanmasına yol açmıştır. Bu alanda en fazla mutluluk ve gelir arasındaki ilişki incelenmiştir. Richard Easterlin (1974), zaman içinde kişisel gelirdeki artışlara rağmen, insanların artan bir mutluluk seviyesi bildirmediğini açıkladığında, mutluluk verilerinde öne çıkan ilk ekonomisttir. Bireylerin mutluluk oranları ülkenin ekonomik performansıyla aynı ölçüde artmadığı, ekonomik performansın bireyler üzerinde etkisinin sabit kaldığı yönündedir.

Araştırmacılar bireylerin mutluluğunu makroekonomik göstergeleri üzerinden değerlendirerek değil genel bir formu olan araştırma soruları ile kendi yaşamından ne kadar memnun olduğu ölçülmüştür. Araştırmalarda bireylerin sosyo-demografik durumu, cinsiyet, ırk, yaş, evlilik durumu, çocuk sayısı, eğitim durumu gibi çeşitli faktörleri de değerlendirmektedir. Ülkelerin gelişmişlik seviyesi olarak en önemli makroekonomik gösterge Kişi başına düşen GSYİH'dır. Kişi başına düşen GSYİH'nın arttırılması ülkelerin arzu ettiği bir sonuç olan işsizlik ve yoksulluğun azaltılması anlamını taşımaktadır. Kişi başına düşen GSYİH'nın artmış olması beraberinde verilere yansımayan yönüyle gelir

eşitsizliği, çevre kirliği ve kentsel sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle Kişi Başına Düşen GSYİH'nın artmış olması maddi refahtaki değişiklikleri vurgularken yaşam kalitesindeki değişiklikleri göz ardı etmektedir. Ülkelerin makroekonomik değişkenleri esas alarak ekonomik performanslarını değerlendirdikleri bilinmektedir. Bu nedenle mutluluk ve makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesi çoğu mutluluk araştırmacının ilgisini çekmiştir. Politika yapıcılar tarafından ekonomik büyümenin gerçekleşmesi için gerekli ekonomi politikaları uygulanırken, ülkenin mutluluk ve refah seviyelerini arttırmayı da göz önünde bulundurmaları öngörülmüştür. Son kırk yılda ki politika yapıcılar daha refah, duyarlı ve sürdürülebilir kalkınma endekslerini geliştirmek için girişimlerde bulunmaktadır. Bununla birlikte, ekonomistler mutluluk araştırmalarında en çok ekonomik büyüme, kişi başına düşen GSYİH, işsizlik, enflasyon ve gelir eşitsizliğini ölçen Gini kat sayısı oranlarını kullanmışlardır.

Bu tez çalışmasında, ABD'nin 1970-2020 yıllarına ait mutluluk oranı ile kişi başına düşen GSYİH, işsizlik ve Gini kat sayısı oranları arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Mutluluk oranı Dünya Mutluluk Veritabanı'ndan, kişi başına düşen GSYİH ve işsizlik oranı OECD, Gini kat sayısı Dünya Bankası veri tabanından alınmıştır. Elde edilen veriler EViews istatistik programı kullanılarak analiz edilmiştir. Analizde, bağımlı değişken olarak mutluluk endeksi, bağımsız değişken olarak kişi başına düşen GSYİH ve Gini kat sayısı ile kontrol değişken olarak işsizlik oranı kullanılmıştır. Değişkenlerin durağanlığını tespit etmek için Lee-Strazicicih (2003,2004) tarafından geliştirilen kırılmalı birim kök testi kullanılmıştır. Birim kök testi sonuçlarına göre; değişkenler model A ve Model C düzey değerlerinde zaman zaman birim köklü bazen ise durağan olduğu görülmüştür. Eş bütünleşme testinin yapılması için değişkenlerin yeterli koşulda ve serilerin aynı düzeyde durağan olması gerekmektedir. Değişkenlerin farkı alınarak I (1) düzeyinde durağanlaşmıştır. Durağan hale getirilen serilere Hatemi-j Eş bütünleşme testi kullanılmıştır. Sabitte, sabitli ve trendde, sabitli ve eğimde olmak üzere üç model üzerinden analiz gerçekleşmiştir. Eş bütünleşme testi sonuçlarına göre sabitli ve eğimli modelde %5 düzeyinde uzun dönemli ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. 2002 ve 2004 yıllarında yapısal kırılma tespit edilmiştir. Bu yıllarda ABD ekonomisinin 2001 yılında yaşadığı konut kredilerinde yaşanan kriz ile hane halkının artan borçlanması etkileri olduğu gösterilebilir. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini analiz etmek için Hacker – Hatemi-j Bootstrap Nedensellik analizi kullanılmıştır. Değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır. Fakat değişkenler arasında uzun dönem ilişkinin varlığı tespit

edildiğinden Zamanla Değişen Nedensellik analizine bakılmıştır. Zamanla Değişen Nedensellik analizi sonuçlarına göre bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler ve kontrol değişkeni arasında belirlenen zaman aralığında nedensellik ilişkisine rastlanmıştır. Değişkenler arasında zamana göre değişkenlik gösteren nedensellik ilişki yönünde bulgular saptanmıştır.

Analiz sonuçlar tezin temel hipotezi olan "gelişmişlik düzeyi ile mutluluk arasında uzun dönemli ilişki vardır" destekler niteliktedir. Analiz sonuçları incelendiğinde; ABD'de kişi başına düşen GSYİH'nın belirli bir artışa kadar pozitif ilişkide olduğu sonucu elde edilmiştir. ABD'de II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortalama gelirdeki önemli artış sonrası mutluluğun sabit olduğu görülmektedir. Ardından mutluluk oranı ile işsizlik oranı arasındaki ilişkinin analiz sonucu incelendiğinde negatif bir ilişki olduğu sonucu elde edilmiştir. İşsizliğin hem işsizler ve hem de istihdam edilenler üzerinde uzun dönem etkilerinin psikolojik olarak gelecek kaygısı, umudu kaybetme gibi duygu durumlarını beraberinde getirmesi bireylerin mutluluk oranlarında azalmaya neden olmaktadır. İşsizliğin, istihdam edilenler üzerindeki etkisi olarak kendilerinin de işsiz kalma durumuyla karşı karşıya kalmaları durumunda işsizlik maliyetinin artması kaygısı gösterilmektedir. İşsizliğin manevi etkisinin bireyler üzerinde maddi gelir kaybından kaynaklanan etkiden çok daha olduğunu belirtmek gerekmektedir. İşsiz bireylerin maddi kayıplarının yanı sıra sosyal çevrelerinde kabul görmeme ve bireysel mesleki yeteneklerinin azalması sosyal izolasyona neden olarak mutsuzluğu da beraberinde getirmektedir.

Yüksek işsizlik oranları beraberinde düşük ücretli, düşük vasıflı işlerde çalışan nüfusun daha fazla gelir eşitsizliği ile karşı karşıya kalması anlamına gelmektedir. Mutluluk ile gelir eşitsizliğini ölçmede kullanılan Gini kat sayısı ile ilişkisinin negatif yönde olduğu yine aynı alanda yapılan çalışmalar desteklemektedir. Yüksek gelir eşitsizliğinin büyüme politikalarına zarar vererek hükümetler üzerinde de etkisi bulunmaktadır. Kaynakların eşit olmayan dağılımı bireyler ve hükümetler üzerinde etkisinin bulunduğu göstermektedir. ABD'nin teze konu olan yıllar arasında kişi başına düşen GSYİH oranının artmakta olduğu bununla beraber gelir eşitsizliğinin de arttığı görülmektedir. Gelir eşitsizliğin artması bireyler üzerinde hükümete duyulan güvensizlik ve yoksulluk artışı algısını da beraberinde getirmektedir. Gelir eşitsizliğinin artması durumunda bireyler bulundukları çevreyle gelir kıyaslaması yaparak kendi yaşamlarını değerlendirmektedirler. ABD'de gelir eşitsizliğinin daha fazla olduğu yıllarda, gelir eşitsizliğinin daha az olduğu yıllara göre daha az mutlu

oldukları gösterilmektedir. Gelir eşitsizliği ile mutluluk arasında olan negatif ilişki, hükümete olan genel güven ve adaletle ilişkili olmaktadır. Dolayısıyla, değişkenler arasındaki negatif ilişki yüksek ve düşük gelir grubu üzerinde etkilidir.

Sonuçlar ışığında, mutluluk ile kişi başına düşen GSYİH, Gini kat sayısı ve işsizlik oranı arasında literatür ile eş ilişki bulunmuştur. Bu doğrultuda 1970-2020 yılları ABD ekonomisinde gelişmişlik göstergelerinin mutluluk üzerinde etkisinin olduğu görülmektedir. Bu çalışmada literatürden farklı olarak mutluluk ve makroekonomik değişkenler arasındaki ilişki davranışsal iktisat çerçevesinden ele alınmıştır. Analizde kullanılan kişi başına düşen GSYİH ve Gini kat sayısı ile mutluluk arasında ilişkinin varlığı araştırılırken, kontrol değişken olarak işsizlik oranı kullanılarak çalışma farklılaşmıştır. Yapılan bu araştırma Türkiye'de bu alanda yapılan ilk çalışma olmasıyla literatüre önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Analiz sonuçlarına göre makroekonomik değişkenlerin bireylerin ve toplumların mutlulukları üzerinde olan etkisini ele alarak değerlendirdiğimizde, politika yapıcıların büyüme odaklı yaptıkları reformların ülkenin refahı karşısında yetersiz kaldığı görülmektedir. Politika yapıcıların toplumsal refahı arttırıcı politikalar uygulanmasına ve kamu harcamalarıyla toplumsal refahı arttırıcı alanlar yaratması gibi konulara yön vermesi beklenmektedir. Çalışmada mutluluk ile ilişkisi analiz edilen makroekonomik değişkenlerin politika yapıcılar ve düzenleyiciler açısından önem taşımaktadır.

Ülkelerde son yıllarda mutluluk araştırmalarının artması ve önem kazanmasıyla bu alan karar vericilerin dikkatini çekmiştir. Ekonomik performansın bireysel ve ulusal refahla nasıl ilişkili olduğuna dair daha derin bir anlayışın sonuçları, hükümet harcamalarının ve politikasının etkilerini değerlendirmek için zorunlu olmakla birlikte daha güçlü bir siyasi ve ekonomik sisteme yol açacaktır.

Çalışmada ele alınan ABD ekonomisi gelişmiş ülke sıralamasındadır. Literatüre de bakıldığında, daha az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler üzerinde mutluluk üzerine fazla araştırma henüz yapılmamıştır. Yeni araştırmacılara öneri olarak OECD ve gelişmekte olan ülkelerde mutluluk ve makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkinin farklı değişkenler de kullanılarak analiz edilmesi literatüre katkı sağlayabilir. Yapılan mutluluk ölçümlerinin de gelişmiş ülkelerde yüksek olmasının dışında gelişmekte veya daha az gelişmiş ülkelerde mutluluk oranlarının yüksek çıkabildiği görülmektedir. Yapılacak olan çalışmalarda

makroekonomik göstergeler dışında sosyal ve politik göstergeler mutluluk araştırmalarına dahil edilerek daha derin bir araştırma sonucu elde edilebilir. Çalışmada zaman aralığı olarak seçilen 1970-2020 yılları arası yıllık verileri kullanılmıştır. Ancak mutluluk verilerine ulaşılabildiği kadarıyla bu aralık daha da genişletilebilir. Değişkenler arasındaki ilişkinin tespiti için çalışmada kullanılan ekonometrik analiz yöntemlerinin dışında, bu alanda yapılacak çalışmalarda bu ilişkiyi incelemek için farklı analiz yöntemleri kullanılabilir. Bu anlamda yapılacak çalışmalar alana katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Ağan, Y., Sevinç, E., & Orhan, M. (2009). Temel makroekonomik göstergelerin mutluluk üzerindeki etkisi. *Avrupa Ekonomik ve Siyasi Araştırmalar Dergisi*, 13-21.

Aksoy, A., & Taşkaya, S. (2020). Ülkelerin Makroekonomik Göstergeleri İle Mutluluk Düzeyleri Arasindaki İlişki. *3. Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 55*(2), 1188-1201.

Alesina, A., Tella Di, R., & MacCulloch, R. (2004). Inequality and happiness: are Europeans and Americans different? *Journal of Public Economics, 88*(9-10), 2009-2042.

Angner, E., & Loewenstein, G. (2006). Behavioral Economics. *To Appear in Elsevier's Handbook of the Philosophyos Sience*(5).

Arampatzi, E., Burger, M., & Veehoven, R. (2014). Financial distress and happiness of employees in times of economic crisis. *Applied Economic Letters*, 173-179.

Arena, R., & Quere, M. (2003). *The Economics of Alfred Marshall.* Londra: Palgrave Macmillan.

Argyle, M., & Hills, P. (2002). The Oxford Happiness Questionnaire: A compact scale for the measurement of psychological well-being. *Personality and Individual Differences, 33*(7), 1071-1082.

Aristoteles. (2015). *Nikomakhos'a Etik.* (F. Akderin, Çev.) İstanbul: Say Yayıncılık.

Arslantürk, Y., Balcılar, M., & Özdemir, Z. (2011). Time-varying linkages between tourism receipts and economic growth in a small open economy. *Economic Modelling*, 664-671.

Arvas, F. B. (2017). Psikolojide ve İslam Düşünce Geleneğinde Mutluluk Kavramı: Karşılaştırmalı Bir Çalışma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmalar Dergisi, 6*(4), 109-128.

Asraf, N., Camerer, C., & Leowenstein, G. (2005). Adam Smith, Behavioral Ecomics. *Journal of Economic Perspectives, 19*(3), 131-145.

Ataman, B. C. (1998). İşsizlik Sorununa Yeni Yaklaşımlar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 59-72.

Balcılar, M., Özdemir, Z., & Arslantürk, Y. (2010). Economic growth and energy consumption causal nexus viewed through a bootstrap rolling window. *Energy Economics*, 1398-1410.

Beja, E. (2014). Income growth and happiness: reassessment of the Easterlin Paradox. *Research Article*, 329-346.

Bentham, J. (1781). *Ahlak ve Yasama İlkeleri.* (Ö. Saruhanlıoğlu, & U. K. Boyacı, Çev.) İstanbul: Litera Yayıncılık.

Bentham, J. (1789). *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation.* Kitchener: Batoche Books. https://socialsciences.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/bentham/morals.pdf adresinden alındı

Bérenger, V., & Silber, J. (2021). On the Measurement of Happiness and of its Inequality. *Journal of Happiness Studies*, 861-902.

Blancflower, D. G., & Oswald, A. (2004). Well-Being over Time in Britain and the USA. *Journal of Public Economics, 88,* s. 1359-1386.

Bocutoğlu, E. (2012). İktisat Teorisinde Emeğin Öyküsü: Değerin Kaynağı Olan Emekten Marjinal Faydanın Türevi Olan Emeğe Yolculuk. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 1*(1), 128-150.

Bozkurt, C., & Okumuş, İ. (2015). Türkiye'de Ekonomil Büyüme, Enerji Tüketimi, Ticari Serbestleşme ve Nüfus Yoğunluğunun CO2 Emisyonu Üzerindeki Etkileri: Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Analizi. *Mustafa Kemal University Journal of Social Sciences Institute*, 23-35.

Bölükbaş, M. (2018). Kamu Büyüklüğü İşsizliğin ve Genç İşsizliğin Nedeni Midir? Türkiye Örneği. *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi, 3*(2), 1-17.

Bradburn, N. (1969). *The Structure of Psychological Well-Being.* Chicago: Aldine Publishing Company.

Bruni, L., & Sugden, R. (2007). The road not taken: how psychology was removed from economics, and how it might be brought back. *The Economic Journal, 117*(516), 146-173.

Buğra, A. (1995). *İktisatçılar ve İnsanlar* (12. b.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Camerer, C. F., Loewenstein, G., & Prelec, D. (2004b). Neuroeconomics: Why Economics need brains. *Scandinavian Journal of Economics, 106*(3), 555-579.

Camerer, C. F., Loewenstein, G., & Rabin, M. (2004a). Advances in Behavioral Ekonomics. *Princetion University Press*, 2-51.

Camerer, C., & Ho, T. (1999). Experience - weighted Attraction Learning in Normal Form Games. *Econometrica, 67*(4), 827-874.

Carbonell, A. F.-i. (2005). Income and well-being: an empirical analysis of the comparison income effect. *Journal of Public Economics, 89*(5-6), 997-1019.

Chapple, S., Förster, M., & Martin, J. (2009). Inquality and Well-Being in OECD Countires: What Do We Know? *The 3rd OECD World Forum on "Statistics, Knowledge and Policy" Charting Progress, Building Visions, Improving Life* (s. 1-13). Busan: OECD World Forum.

Chen, H. (2015). An Analysis of Bhutan's Gross National Happiness. *Seven Pillars Institute Moral Cents, 4*(2), 66-74.

Chinn, M., & Frieden, J. (2012). *Lost Decades: The Making of America's Debt Crisis and the Long Recovery.* New York: W.W. Norton & Company.

Chow, H. (2005). Life Satisfaction Among University Students in a Canadian Prairie City: A Multivariate Analysis. *Social Indicators Research, 70*(2), 139-150.

Cingi, S. (2011). *Bencillik Ekonomisinin İflası İktisat, İnsan ve Mutluluk Üzerine Bir Deneme.* Ankara: Sobil Yayıncılık.

Clark, A., & Oswald, A. (1994). Unhappiness and Unemployment. *The Economic Journal*, 648-659.

Colander, D. (2007). Retrospectives Edgeworth's Hedonimeter and the Quest to Measure Utility. *Journal of Economic Perspectives, 21*(2), 215-225.

Csikszentmihalyi, M. (2017). *Akış - Mutluluk Bilimi.* (B. Satılmış, Çev.) Ankara: Buzdağı Yayıncılık.

Çakır, Ö. (2002). Sosyal Dışlanma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 83-104.

Çalık, Ü., & Düzü, G. (2009). İkitsat Ve Psikoloji. *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*(18), 1-13.

Çalışkan, Ş. (2010). Türkiye'de gelir eşitsizliği ve yoksulluk. *Sosyal Siyaset Konferansları, 59*, 89-132.

Çevik, N., Altınkeski, B., & Kantarcı, T. (2019). Mutlu Gezegen Endeksi: Dünyanın En Mutlu Ülkelerinden Panel Veri Bulguları. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 181-201.

Çılbant, C., Savaş Alma, D., & Yalçınkaya, M. H. (2018). Bazı Ekonomik Göstergeler ve Mutluluk: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. M. M. vd. içinde, *Sosyoekonomik Boyutlarıyla İnovasyon* (s. Manisa). Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yayınları.

Dağ, A. (2016). David Hume'un Siyasal Ekonomisi ve İnsan Doğası. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7*(1), 947-968.

Devins, G., Beiser, M., Dion, R., Pelletier, L., & Edwards, R. (1997). Cross-cultural measurements of psychological well-being: the psychometric equivalence of Cantonese, Vietnamese, and Laotian translations of the Affect Balance Scale. *Am J Public Health., 87*(5), 794-799.

Deviren Vatansever, N., & Yıldız, O. (2017). Gayrisafi Milli Mutluluğun Ekonomik Kalkınmadaki Rolü: Bhutan Krallığı Örneği. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4*(4), 232-248.

Di Tella, R., & MacCulloch, R. (2006). Some Uses of Happiness Data in Economics. *Journal of Economic Perspectives, 20*(1), 25-46.

Di Tella, R., MacCulloch, R. J., & Oswald, A. J. (2001). Preferences over Inflation and Unemployment: Evidence from Surveys of Happiness. *AMERICAN ECONOMIC REWIEV*, 335-341.

Di Tella, R., MacCulloch, R. J., & Oswald, A. J. (2003). The Macroeconomics of Happiness. *Review of Economics and Statistics, 85*(4), s. 809-827.

Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin, 95*(3), 542-575.

Diener, E., & Biswas, R. (2002). Will Money Increase Subjective Well-Being? *Social Indicators Research* , 119-169.

Diener, E., & Ryan, K. (2009). Subjective well-being: A General Overview. *South African Journal of Psychology, 39*(4), 391-406.

Diener, E., Diener , M., & Diener, C. (1995). Factors Predicting the Subjective Well-Being of Nations. *Journal of Personality and Social Psychology, 69*, 851-864.

Diener, E., Kahneman, D., Tov, W., & Arora, R. (2010). Income's Association with Judgments of Life Versus Feelings. E. Diener, J. Helliwell, & D. Kahneman içinde, *International Differnces in Well-Being* (s. 3-15). NewYork: Published by Oxford Univesity Press.

Diener, E., Kesebir, P., & Lucas, R. (2008). Benefits of Accounts of Well-Being For Societies and for Psychological Science. *APPLIED PSYCHOLOGY: AN INTERNATIONAL REVIEW, 57*, 37-53.

Diener, E., Sandvik, E., & Pavot, W. (2009a). Happiness is the Frequency, Not the Intensity, of Positive Versus Negative Affect. *Social Indicators Research Series*, 213-231.

Diener, E., Scollon, C., & Lucas, R. (2009b). The Evolving Concept of Subjective Well-Being: The Multifaceted Nature of Happiness. *Social Indicators Research Series*, 67-100.

Diener, E., Shigehiro, O., & Richard E, L. (2003). Kişilik, Kültür ve Öznel İyi Oluş: Yaşamın Duygusal ve Bilişsel Değerlendirmeleri. *Annual Review of Psychology, 54,* 403-425.

Diener, E., Wirtz, D., Diener, R., Tov, W., Prieto, C., Choi, D., & Oishi, S. (2009c). New Measures of Well-Being. *Social Indicators Research Series* , 247-266.

Dockery, A. M. (2003). Happiness, Life Satisfaction and the Role of Work: Evidence from two Australian Surveys. *Paper Presented at 10th National Conference on Unemployment.* Newcastle : https://worlddatabaseofhappiness-archive.eur.nl/hap_bib/freetexts/dockery_am_2003.pdf.

Doğan, T., & Çötok, N. A. (2011). Adaptation of the Short Form of the Oxford Happiness Questionnaire into Turkish: A Validity and Reliability Study. (4, Dü.) *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 165-170.

Dolan, P., Layard, R., & Metcalfe, R. (2011). Measuring Subjective Well- Being for Public Policy. *Office for National Statistics*, s. 1-19.

Dolan, P., Peasgood, T., & White, M. (2008). Do we really know what makes us happy? A review of the economic literature on the factors associated with subjective well-being. *Journal of economic psychology, 29*(1), s. 94-122.

Dumludağ, D., Gökdemir, Ö., & Ester, L. N. (2014). *İktisatta Davranışsal Yaklaşımlar.* İstanbul: İmge Kitap Evi.

Dumludağ, D., Gökdemir, Ö., Neyse, L., & Ruben, E. (2017). *İktisatta Davranışsal Yaklaşımlar.* Ankara: İmge Kitapevi.

Earl, P. E. (2005). Economics and Psychology in the Twenty-Ceuntry. *Cambridge Journal of Economics, 29*(6), 909-926.

Easterlin, R. (1974). Does Economic Growth Improve the Human Lot? Some Empirical Evidence. P. David, & M. Reder içinde, *Nations and Households in Economic Growth* (s. 89-125). New York: Academic Press.

Easterlin, R. A. (2001, july). Income and Happiness: Towards a Unified Theory. *The Economic Journal*, s. 465-484.

Easterlin, R., & Angelescu, L. (2009). Happiness and Growth the World Over: Time Series Evidence on the Happiness-Income Paradox. *IZA DP No. 4060*, 1-29.

Easterlin, R., Morgan, R., Switek, M., & Wang, F. (2013). China's Life Satisfaction, 1990-2010. *Proceedings of the National Academy of Sciences, 109*(25), 9775-9780.

Easterlin, R., Wang, F., & Wang, S. (2017). *China Growth and Happiness.* World Hapiiness Report 2017.

Edgeworth, F. Y. (1881). Mathematical Psychics. *An Essay on The Application of Mathematics to The Moral Sciences,* 1-150.

Erdem, O. (2018). *Beynimiz ve Paramız Boşa Gitmesin.* İstanbul: Optimist Yayıncılık.

Eren, E. (2011). Yeni İktisatta Ortak Noktalar. E. Eren, & M. Sarfati içinde, *İktisatta Yeni Yaklaşımlar* (1 b., s. 13-45). İstanbul: İletişim Yayınları.

Eser, R., & Toigonbaeva, D. (2011). Psikoloji ve İktisadın Birleşimi Olarak, Davranış- sal İktisat. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 6*(1), 287-321.

Farabi. (1993). *Mutluluk Yoluna Yöneltme.* (H. ÖZCAN, Çev.) İzmir: DEÜ Yayınları.

Frey, B., & Stutzer, A. (2001). What Can Economists Learn From Happiness Research? *Journal of Economic Literature*.

Frey, B., & Stutzer, A. (2002). What Can Economists Learn from Happiness Research? *Journal of Economic Literature, 40*(2), s. 402-435.

Friedman, M. (1953). The Methodology of Positive Economics. *Essays in Positive Economics,* 3-43.

Gardner, H. (1987). *The Mind's New Science: A History of the Cognitive Revolution.* New York: Basic Books.

Glaveanu, V. (2011). Mutluluk, Büyüme ve Yaşam Döngüsü. *Avrupa Psikoloji Dergisi, 7*(2), s. 395-398.

Gökdemir , Ö., & Veenhoven, R. (2014). Kalkınmaya Farklı Bir Bakış Açısı: İyi Oluş. A. F. Aysan, & D. Dumludağ içinde, *Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar* (s. 337-364). İmge Kitap Evi.

Graham, C. (2005). The Economics of Happiness. *Emotional Psychology, 6*(3), 41-55.

Graham, C., & Pettinato, S. (2002). Frustrated Achievers: Winners, Losers and Subjective Well-Being in New Market Economies. *Journal of Development Studies, 38*(4), 100-140.

Granger, C. W. (1969). Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-spectral Methods. *Econometrica, 37*(3), 424-438.

Gregory, A., & Hansen, B. (1996). Practitioners Corner: Tests for Cointegration in Models with Regime and Trend Shifts. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics, 58*(3), 555-560.

Gujarati, D. (2016). *Örenkelerle Ekonometri* (2. b.). Ankara: BB101 Yayınları.

Guo, T., & Hu, L. (2011). Economic Determinants of Happiness:Evidence from the US General Social Survey. *Cornell Univesity*, 1-25.

Günör, R. B. (2016). Bernard Mandevill'in Arıların Masalı Adlı Eseri Hakkında Bir İnceleme. *İdil, 5*(22), 521-536.

Hacker, R. S., & Hatemi-J, A. (2006). Tests for causality between integrated variables using asymptotic and bootstrap distributions: theory and application. *Applied Economics, 38*(13), 1489-1500.

Hacker, R., & Hatemi-J, A. (2006). Tests for causality between integrated variables using asymptotic and bootstrap distributions: theory and application. *Applied Economics, 38*(3), 1489-1500.

Hacker, S., & Hatemi-J, A. (2012). A bootstrap test for causality with endogenous lag length choice: theory and application in finance. *Journal of Economic Studies, 39*(2), 144-160.

Hardin, R. (2007). *David Hume: Moral and Political Theorist.* Oxford: Oxford Üniversity Press.

Hatemi-J, A. (2008). Tests for cointegration with two unknown regime shifts with an application to financial market integration. *Empirical Economics*, 497-505.

Helliwell, J. (2003). How's life? Combining individual and national variables to explain subjective well-being. *Economic Modelling, 20*(2), 331-360.

Helliwell, J., & Haung, H. (2014). New Measures of The Costs of Unemployment: Evidence From The Subjective Well-Being of 3.3 Million Americans. *Economic Inpuiry, 52*(4), 1485-1502.

Helliwell, J., Layard, R., & Sachs, J. (2016). *World Happiness Report 2016.* 2022 tarihinde https://worldhappiness.report/ed/2016/ adresinden alındı

Helmes, E., Goffin, R., & Chrisjohn, R. (2010). Confirmatory Analysis of the Bradburn Affect Balance Scale and its Relationship with Morale in Older Canadian Adults. *Canadian Journal on Aging, 29*(2), 259-266.

Hens, T., & Bachmann, K. (2008). *Behavioral Finance for Private Banking* (1 b.). West Sussex: WİLEY.

Heukelom, F. (2007). Kahneman and Tversky and the Origin of Behavioral Economics. *Tinbergen Institute Discussion Paper*, 1-25.

Hicks, J. R., & Allen D, R. G. (1934). A Reconsideration of the Theory of Value. *Economica*, 52-76.

Inglehart, R. (1990). *Culture Shift in Advanced Industrial Society.* Princeton, NJ: Princeton University Press.

Inglehart, R., Basanez, M. E., Diez-Medrano, J., & Arbor-Michigan, A. (2000). World Values Surveys and European Values Surveys, 1981–1984, 1990–1993, and 1995–1997. *Inter-university Consortium for Political and Social Research*, 1-200.

Kahneman, D. (2003). A Psychological Perspective on Economics. *American Economic Review, 93*(2), 162-168.

Kahneman, D., & Deaton, A. (2010). High income improves evaluation of life but not emotional well-being. *Princeton University, 107*(38), 16489-16493.

Kahneman, D., & Tversky, A. (1979). Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk. *Econometria, 47*(2), 263-292.

Kalmijn, W., & Veenhoven, R. (2005). Measuring Inequality of Happiness in Nations: In Search for Proper Statistics. *Journal of Happiness Studies* , 357-496.

Kapusuzoğlu, A., & Karan, M. (2010). Gelismekte Olan Ülkelerde Elektrik Tüketimi ile Gayri Safi Yurt İçi Hasila (GSYIH) Arasındaki Es-Bütünlesme ve Nedensellik Iliskisinin Analizi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Business and Economics Research Journal*, 57-68.

Katona, G. (1951). *Psychological Analysis of Economic Behavior*. New York: McGraw-Hill.

Korkmaz, M., Germir, H., Yücel, A. S., & Gürkan, A. (2015). Yaşam Memnuniyeti Üzerinde Etkili Olan Sosyodemografik Bileşenler Üzerine Bir Analiz. *Uluslararası Hakemli Psikiyatri ve Psikoloji Araştırmları Dergisi, 3*(2), 78-111.

Layrad, R., Clark, A., & Senik, C. (2012). *The Causes of Happiness and Misery*. World Happiness Report 2012.

Lee, J., & Strazicich, M. (2003). Minimum Lagrange Multiplier Unit Root Test with Two Structural Breaks. *The Review of Economics and Statistics*, 1082-1089.

Leibenstein, H. (1966). Allocative Efficiency vs. "X-Efficiency. *The American Economic Review, 56*(3), 392-415.

Levinson, A. (2013). Happiness, Behavioral Economics and Public Policy. *NBER Working Paper Series*, 1-24.

Luigino , B., & Sugden, R. (2007). The Road Not Taken: How Psychology was Remowed from Economics and How It Might be Brought Back. *The Economic Journal*, 146-173.

Macit, M. (2020). Hazcı Yararcılık ve J. Bentham'ın Politika Felsefesi. *Kaygı, 19*(1), 80-96.

Mandeville, B. (1988). *The Fableof The Bees or Private Pices, Public Benefits* (Cilt 1). İndianapolis: Liberty Fund.

Mandler, M. (1999). *Dilemmas in Economic Theory: Persisting Foundational Problems of Microeconomics.* New York: Oxford Üniversity Press.

Marshall, A. (1890). *Principles of Economics.* Londra: Palgrave Macmillan Londra.

Martinoia, R. (2003). That Which is Desired, Which Pleases, and Which Satisfies: Utility According to Alfred Marshal. *Journal of the History of Economic Thought, 25*(3), 350-364.

Mill, J. S. (2017). *Faydacılık.* (G. Murteza, Çev.) İstanbul: Pinhan Yyaıncılık.

Mota, G. L., & Pereira, P. T. (2008). Happiness, Economic Well-being, Social Capital and the Quality of Institutions. *Working Papers Department of Economics*.

Muramatsu, R. (2009). The death and resurrection of economics with psychology: remarks from a methodological standpoint. *Brazilian Journal of Political Economy, 29*(1), 62-81.

New Economics Foundation. (2006). Mayıs 12, 2022 tarihinde The Happy Planet Index: https://neweconomics.org/ adresinden alındı

Nietzsche, F. (2021). *İyinin ve Kötünün Ötesinde.* İstanbul: Say Yayınları.

Nissen, S. (2012). The Eurobarometer and the process of European integration. *Quality & Quantity*, 713-727.

Nunes, L., Newbold, P., & Kuan, C.-M. (1997). Testing for Unit Roots with Breaks: Evidence on the Great Crash and the Unit Root Hypothesis Reconsidered. *Oxford Bulletin of Economiıcs and Statistics*, 435-448.

OECD. (2022). Mayıs 12, 2022 tarihinde OECD Better Life Index: https://www.oecdbetterlifeindex.org/ adresinden alındı

Okur, S., & Totan, T. (2019). Psikolojik İyi Oluşu Değerlendiren Bradburn Duygulanım Dengesi Ölçeğinin Türkçede İncelenmesi. *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1-12.

Oswald, A. J. (1997). Happiness and Economic Performance. *Economic Journal*(107), 1815-1831.

Ovaska, T., & Takashima, R. (2010). Does a Rising Tide Lift All the Boats? Explaining the National Inequality of Happiness. *Journal of Economic Issues, 44*(1), 205-223.

Önder, İ. (2012). İktisat Ve Psikoloji. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları* (s. 0-34). https://dergipark.org.tr/tr/pub/iumamk/issue/762/8219.

Öziş, M., & Dönmez Atbaşı, F. (2019). Ahlâki Duygular Teorisi Bağlamında, Adam Smith ve Gary Becker'de Birey Davranışları Üzerine Değiniler. *Mülkiye Dergisi, 43*(4), 759-784.

Öztürk, S., & Suluk, S. (2020). Economic Growth and Foreign Direct Investment In The United States: A Granger Causality Analysis. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 27*(3), 665-6679.

Pawot, W., & Diener, E. (1993). Review of the Satisfaction With Life Scale. *Psychological Assessment, 5*(2), s. 164-172.

Pawot, W., Diener, E., Colvin, C., & Snadvik, E. (1991). Further Validation of the Satisfaction With Life Scale: Evidence for the Cross-Method Convergence of Well-Being Measures. *Journal of Personality Assessment, 57*(1), 149-161.

Perovic, L., & Golem, S. (2010). Investigating Macroeconomic Determinants of Happiness in Transition Countries: How Important Is Government Expenditure? *Eastern European Economics, 48*(4), 59-75.

Perron, P. (1989). The Great Crash, the Oil Price Shock, and the Unit Root Hypothesis. *Econometrica, 57*(6), 1361-1401.

Perron, P. (1997). Further evidence on breaking trend functions in macroeconomic variables. *Journal of Econometrics, 80*, 355-385.

Ruben, E., & Dumludağ, D. (2015). Davranışsal İktisatin Gelişimi. *İktisat ve Toplum*(58), 4-9.

Ryan, R., & Deci, E. (2001). On happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being. *Annual Review of Psychology, 52*, 141-166.

Ryff, C., & Keyes, C. (1995). The Structure of Psychological Well-Being Revisited. *Journal of Personality and Social Psychology, 69*(4), 719-727.

Sachs, J. (2017). *RESTORING AMERICAN HAPPINESS.* Washington: World Happiness Report 2017.

Sanfey, P., & Teksoz, U. (2007). Does transition make you happy? *Economics of Transition and Institutional Change, 15*(4), 707-731.

Schabas, M. (1989). Alfred Marshall, W. Stanley Jevons, and the Mathematization of Economics. *ISIS, 80*(1), 60-73.

Schmidt, P., & Phillips, P. (1992). LM tests for a unit root in the presence of deterministic trends. *Oxford Bulletin of Economics an Statistics*, 257-287.

Schneider, S. (2010). *Homo Economicus -or more like Homer Simpson?* 10 01, 2022 tarihinde Deustche Bank: www.dbresearch.com adresinden alındı

Schor, J. B. (1991). *The Overworked American: The Unexpected Decline of Leisure.* New York: Basic Books.

Scitovsky, T. (1992). *The Joyles Economi:The Psychology of HumaN Satisfaction.* New York: Oxford Univesity Press.

Seligman, M. (2007). *Gerçek Mutluluk.* (S. Kunt, Çev.) Ankara: HYB Yayınları.

Selim, S. (2008). Türkiye'de Bireysel Mutluluk Kaynağı Olan Değerler Üzerine Bir Analiz: Multinomial Logit Model. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17*(3), 345-358.

Sent, E. M. (2004). Behavioral Economics: How Psychology Made Its (Limited) Way Back Into Economics. *History of Political Economy, 36*(4), s. 735-760.

Simon, H. (1978). On How to Decide What to Do. *The Bell Journal of Economics, 9*(2), 494-507.

Simon, H. A. (1955). A Behavioral Model of Rational Choice. *The Quarterly Journal of Economics, 69*(1), 99-118.

Smith, A. (1759). *Ahlaki Duygular Kuramı.* (D. Kızılıay, Çev.) İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Smith, A. (2018). *Ulusların Zenginliği* (Cilt 1). (A. Yunus, & M. Bakırcı, Çev.) İstanbul: Yeni Alan Yayıncılık.

Sousa, L., & Lyubomirsky, S. (2001). Life Satısfaction. J. Worell içinde, *Encylopedia of Women and Gender: Sex Similarities and Differences and The Impact of Society on Gender* (2. b., s. 667-676). San Diego: CA: Academic Press.

Stevenson, B., & Wolfers, J. (2008). Economic Growth and Subjective Well-Being: Reassessing the Easterlin Paradox. *National Bureau of Economic Research*, 1-79.

Strazicich, M., Lee, J., & Day, E. (2004). Are incomes converging among OECD countries? Time series evidence with two structural breaks. *Journal of Macroeconomics, 26*(1), 131-145.

Strazicich, M., Lee, J., & Day, E. (2004). Are incomes converging among OECD countries? Time series evidence with two structural breaks. *Journal of Macroeconomics, 26*(1), 131-145.

Şanlı, O. (2020). Keynesyen Model Bağlamında Covid-19 Pandeminin Küresel Ekonmiye Muhtemel Etkileri ABD ve Çin Ekonomileri Üzerine Bir Araştırma. *Avrupa Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 597-634.

Şeker, M. (2016). *Mutluluk Ekonomisi: Kamu Ekonomisi Açısından Bir Analiz.* İstanbul: Türkmen Kitapevi.

Şimşek, H., & Şimşek, S. (2018). Development of Behovioral Economics. İ. Şiriner , Ş. Koç, & H. Yıldız içinde, *Current Debates in Economics and Econometrics* (s. 15-31). İstanbul: Ijopec Publication Limited.

Tarde, G. (1881). La psychologie en économie politique. *Revue Philosophique de la France Et de l'Etranger*, 232-250.

TDK. (2022, Nisan 4). *Yeni Tarama Sözlüğü.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. Yeni Tarama Sözlüğü: https://sozluk.gov.tr/ adresinden alındı

Thaler, R. (2000). From Homo Economicus to Homo Sapiens. *Journal of Economic Perspectives*, 133-141.

Thaler, R. (2019). *Akıllı İnsanların Mantıksız Kararları.* (Z. Akın, Çev.) İstanbul: Pegasus Yayınları.

Thaler, R. H. (1988). Anomalies The Ultimatum Game. *Journal of Economic Perspectives*, 195-206.

Thaler, R. H. (1997). Irving Fisher: Modern Behavioral Economist. *American Economic Review, 87*(2), 439-441.

Thaler, R., & Sunstein, C. (2017). *Dürtme.* (E. Günsel, Çev.) İstanbul: Pegasus Yayınları.

Tian, G., & Yang, L. (2006). A Formal Economic Theory for Happiness Studies:A Solution to the Happiness-Income Puzzle. *Working Paper*.

Toda, H. Y., & Yamamoto, T. (1995). Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated processes. *Journal of Econometrics, 66*(1-2), 225-250.

Tomer, J. (2007). What is behavioral economics? *Journal of Behavioral and Experimental Economics, 36*(3), 463-479.

Tov, W., & Diener, E. (2013). Subjective Well-being. *Research Collection School of Social Sciences*, 1395.

TÜİK. (2021). Mayıs 12, 2022 tarihinde https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yasam-Memnuniyeti-Arastirmasi-2021-45832 adresinden alındı

Ulaş, S. E. (2020). *Felsefe Sözlüğü.* Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Ura, K., Alkire, S., & Zangmo, T. (2015). GNH and GNH Index. *The Centre for Bhutan Studies*.

Ünsal, E. (2010). *Makro İktisat.* İstanbul: Murat Yayınları.

Van Praag, B., & Ferrer-i-Carbonel, A. (2006). *Happiness Quantified. A Satisfaction Calculus Approach.* Oxford: Oxford Univesty Press.

Veblen, T. (1904). *The Theory of Business Enterprise.* New York: Charles Scribner's Sons.

Veenhoven, R. (1990). Is Happiness Relative? *Social Indicators Research*, 1-34.

Veenhoven, R. (1994). Is Happiness A Trait? *Social Indicators Research*, 101-160.

Veenhoven, R. (1996). The Study of Life Satisfaction. W. Saris, R. Veenhoven, A. Scherpenzeel, & B. Bunting içinde, *A Comparative Study of Satisfaction with Life in Europe* (s. 11-48). Eötvös University Press.

Veenhoven, R. (2007). Measures of Gross National Happiness. *Psychosocial Intervention*, 279-299.

Veenhoven, R. (2022). *World Database Of Happiness*. Mayıs 26, 2022 tarihinde Erasmus University Rotterdam: https://worlddatabaseofhappiness.eur.nl/ adresinden alındı

Veenhoven, R., & Dumludağ, D. (2015). İktisat ve Mutluluk: Bugün Daha Mutlu Muyuz? D. Dumludağ, Ö. Gökdemir , L. Neyse, & E. Ruben içinde, *İktisatta Davranışsal Yaklaşımlar* (s. 201-230). Ankara: İmge Kİtabevi.

Watson, D., & Pennebaker, J. (1989). Health complaints, stress, and distress: Exploring the central role of negative affectivity. *Psychological Review, 96*(2), 234-254.

Winkelmann, L., & Winkelmann, R. (1998). Why Are the Unemployed So Unhappy?Evidence from Panel Data. *Ecomomica*, 1-15.

Wolfers, J. (2003). Is Business Cycle Volatility Costly? Evidence from Surveys of Subjective Wellbeing. *Internatiıonal Finance, 6*, 1-26.

World Values Survey. (2020). Mayıs 12, 2022 tarihinde World Values Survey: https://www.worldvaluessurvey.org/wvs.jsp adresinden alındı

Yinanç, A., Çevik Kırcı, N., & Kantar, G. (2020). Türkiye'de Sosyal Gsötergelerin Mutluluk İle İlişkisi. *Journal of Emerging Economies and Policy, 5*(2), 50-60.

Zivot, E., & Andrews, D. K. (1992). Further Evidence on the Great Crash, the OilPrice Shock, and the Unit-Root Hypothesis. *Journal of Business & Economic Statistics, 10*(3), 251-270.